čeština doma a ve světě

ročník IV.

ČESKÝ JAZYK

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

při katedře
českého jazyka
filozofické fakulty
univerzity Karlovy

Vydává čtyřikrát ročně
Filozofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(grafické zpracování Drahomíra Marešová),
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Ivana Bozděchová (shromáždila příspěvky pro toto číslo),
Ondřej Hausenblas, Eva Hošnová, Karel Kučera,
Alena Macurová, Jiří Rejzek,
Ivana Christová a Barbora Karlíková (technické pracovnice),
Josef Šimandl (výkonný redaktor a typograf),
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor)

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
tel. 21619 210

Text zpracován převážně v editoru WordPerfect

ISSN 1210-9339

Cena jednoho výtisku: tuzemská 25 Kč;
zahraniční 6,90 $ — 11,90 DEM

Objednávky z ČR i ze zahraničí vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel. 21619 298

Objednávku lze zaslat také faxem na zahraniční oddělení FF UK
(248 121 66)
nebo pomocí e-mailu (ivana.bozdechova@ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

O čem bude toto číslo?

O překládání.

Řekněme však rovnou, že nemíníme konkurovat takovým publikacím, jakými byly např.

• **Překlad literárního díla.** Uspořádali Josef Čermák, Bohuslav Ilek a Aloys Skoumal. Odeon, Praha 1970. Náklad 1200 výtisků, 550 stran.

Z autorů statí: Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Hans-Georg Gadamer, Roman Ingarden, José Ortega y Gasset, Emil Staiger, Paul Valéry, Marina Cvetajevová ...

• **Překládání a čeština.** Zlata Kufnerová, Milena Poláčková, Jaromír Povejšil, Zdena Skoumalová, Vlasta Straková. Nakl. H&H, 1994. 260 stran, obsáhlá bibliografie.

Z problémů, jimž se věnuje pozornost: dnešní teorie překladu, translatologie jako mezioborová disciplína; druhy překladu; překlad komunikativní a sémantický; detail a celek; třetí jazyk a překládání; frazeologie, terminologie, překlad a nářečí, slang, metafora, eufonie, eurytmie, rým; kulturní kontext; aluze ... To vše na materiálu do značné míry rusistickém, ale v obecné rovině tím sborník naprosto netratí na informativnosti.

Nicméně je připomínáme pro ty, kteří nad našimi příspěvky snad pocítí touhu nebo přímo potřebu dovědět se o překladu něco podstatnějšího. A pokud po nich nesáhnete, snad aspoň shledáte, že překládat není jen tak: a to přesto, že dneska překládá kdekdo.

-vr-

Několik nástrah při překládání z angličtiny do češtiny

Loni v létě ve dnech 22. července — 19. srpna 1995 proběhla v rámci Prague Summer Writers' Workshop (pořádala University of New Orleans) také letní škola překladu z angličtiny do češtiny. Pod vedením PhDr. Miroslava Jindry se jí zúčastnilo osm mladých překladatelů.

Každý z nás měl v uplynulých šesti letech jistě dost možností setkat se s překladatelskými paskvily, které svědčily o překladatelově fatální neznalosti jak jazyka originálu, tak češtiny. Rozbor takových textů, myslím, vůbec nestojí za námahu. Zde bych však chtěla upozornit na některé konkrétní problémy, s nimiž se setkávají seriózní, leč nezkušení překladatelé z angličtiny do češtiny.

Jednou z prací překládaných v rámci letní školy byla povídka *Order of Insects* současného amerického sociologa, lingvisty a spisovatele Williama H. Gasse. Celý text se vyznačuje originální poetičností, autor často využívá slovních hříček, lexikálních nebo syntaktických neologismů. Překlad takových textů všeobecně patří k nejtěžším, překladatel se musí vyrovnávat s nutností převést z jednoho jazyka do druhého právě ty prvky, které patří do kategorie jedinečných, originálních pro každý jednotlivý jazyk. Chtěla bych se zde pokusit o analýzu různých řešení.

Překladatelským problémem je už samotný **název povídky** — *Order of Insects*. Pod heslem *order* uvádí *Velký anglicko-český slovník* mimo jiné významy: 'řád; pořádek; uspořádání; klid; vrstva, třída; stav; formace, tvar; druh, povaha, charakter'. Z kontextu celé povídky jednoznačná interpretace tohoto slova v názvu nevyplývá; je tedy pravděpodobné, že autor záměrně využívá jeho polysémantičnosti a povzbuzuje tak čtenáře k rozmanitým interpretacím. Proto je nezbytné, aby i zvolený český výraz byl polysémantický, ve svých významech co nejbližší množině významů daného výrazu v jazyce originálu.

V jednotlivých překladech se vyskytly tyto čtyři varianty: *Řád hmyzu*, *Dokonalost hmyzu*, *Řád brouka*, *Uspořádání hmyzu*. Třetí varianta je, myslím, nepřípustná — slovo *brouk* náleží do jiné stylové vrstvy jazyka a navíc neopodstatněně zužuje význam slova. *Hmyz* je v tomto případě jednoznačným ekvivalentem anglického výrazu. U druhé a čtvrté varianty se skrývá problém v příliš úzké interpretaci slova *order:* z mnoha významů si překladatelé vybrali jeden, k čemuž je však daný text neopravňuje.

Za zřejmě nejvhodnější variantu považuji slovo *řád*, které má v češtině více významů; ty se navíc do značné míry kryjí s různými významy originálu. Problematické však je přidání významu *řád* 'vyznamenání', který se v angličtině nevyskytuje; obecně řečeno, překladatel „nesmí" přidávat nové významy.

Úskalím bývá také překlad **delších větných celků nebo jejich částí, v nichž je naprostá většina slov významotvorných** (angličtina má rozsáhlé možnosti významové

kondenzace díky konverzi [1], vazbám s neurčitými slovesnými tvary a soustavě časů), ovšem při převodu do češtiny hrozí nebezpečí nepřijatelné rozvleklosti a popisnosti. Tak se v textu povídky například vyskytuje (mezi dvěma středníky) věta *[I] put between the mandibles a tinted nail I'd left grown long;* V druhé části této věty jsou důležitá tato fakta: nehet byl dlouhý a hrdinka si ho schválně nechala narůst. Podívejme se, jak si s tímto problémem poradili překladatelé.

Varianta *vkládala jsem mezi kusadla svůj nalakovaný nehet, který jsem předtím nechala pěkně narůst* není myslím vhodná právě pro svou rozvláčnost a popisnost. Je sice kompletně zachován význam, ale za cenu ztráty dynamičnosti textu. Dalším typem překladu (vyskytl se víckrát, s malými obměnami) je *vsunula jsem svůj dlouhý nalakovaný nehet mezi kusadla.* Tato varianta nevhodně vynechává informaci důležitou pro význam: že si hrdinka nechala narůst dlouhý nehet schválně.

Jako poměrně nejzdařilejší variantu (opět se vyskytlo několik v zásadě stejných řešení) bych hodnotila *vložila [jsem] mezi kusadla nalakovaný, dlouhý nehet, který jsem si nechala narůst.* Myslím si, že v porovnání s první variantou jde o text plynulejší, dynamičtější (syntaktickou chybou se zde nemusíme zabývat). [2] Kladně bych hodnotila vypuštění slova *předtím*, které sice je opodstatněnou součástí převodu anglického předminulého času do češtiny, v daném případě však předčasnost dostatečně vyplývá z kontextu. Použití slova *předtím* naopak zvyšuje polopatickou popisnost již tak dost dlouhé věty.

Překladateli, zvláště méně zkušenému, může dělat problémy i **rozdílnost anglické a české syntaxe.** Věta *I no longer own my imagination* se pro mnohé překladatele stala, trochu překvapivě, těžko řešitelným problémem. To, že tuto větu nelze do češtiny přeložit slovo od slova, je samozřejmě každému jasné na první pohled. Mnoho překladatelů však zřejmě zpanikařilo, začali v ní pod vlivem poetiky celého textu hledat „chytáky", a tak se tato v podstatě nevinná překladatelská záležitost stala exemplárním dokladem překladatelského pravidla číslo jedna: Překladatel se musí držet textu. Tedy jinak řečeno: Překladatel si nesmí vymýšlet. Každý překlad je sice interpretace, ta ale musí být konkrétně zakotvena ve výchozím textu.

Varianty *Představivost mi už nepracuje tak jako dřív, Už mi došla představivost, Už si nic nepředstavuji* jsou jednoznačně nevhodné, protože radikálně mění význam věty. Další dvě varianty sice vyhovují po obsahové stránce, jejich nedostatkem však je příliš doslovný překlad, a tedy nepřirozenst českých vět *Má vlastní představivost už mi nenáleží, Má představivost už mi dál nepatří.* Za vhodnější lze podle mého názoru

---

[1] **Jde o známý jev, že totéž slovo může fungovat jako substantivum — verbum — adjektivum neboli je schopno konverze do jiného slovního druhu.**

[2] **Mně se víc líbí zavržená první varianta (s tím, že *vkládala → vložila),* a to nejen kvůli „syntaktické chybě", ale právě kvůli plynulosti — dva úseky místo tří. I ptám se: Máme / Mají translatologové k posuzování formulovatelná a vyučovatelná kritéria, anebo diskurs stále ještě probíhá na úrovni *líbí-nelíbí-alejezuskoteneptejteseměpročjátotakcítím?* -ndl-**

považovat variantu *Vlastní fantazie už mi nepatří.* Jako nejzdařilejší ve smyslu vyvolání nejpodobnějšího účinku na čtenáře bych hodnotila dvě téměř shodné varianty *Už nejsem paní své fantazie* a *Nejsem už pánem své představivosti.* (Idiomatickou povahou spojení *být pánem (paní) něčeho* se zde nehodlám zabývat, ale pro zajímavost uvádím obě varianty.) Teoreticky se však v tomto případě může vyskytnout připomínka kritizující použití idiomu tam, kde v originálu chybí.

Dále uvedu dva příklady převodu již zmíněných **slovních hříček,** úkolu překladatelsky z nejnáročnějších. Při jejich překladu existuje teoreticky několik řešení. Ideální případ je, když v obou jazycích existuje víceméně ekvivalentní hříčka nebo idiom. Většinou však takový ekvivalent v cílovém jazyce neexistuje. Překladatel má pak dvě možnosti:

1. „vynalezne" vlastní hříčku, stvoří neologismus;
2. hříčky se vzdá, a aby zůstal zachován stylový charakter textu, nahradí ji na jiném místě.

Obojí vyžaduje invenci a cit pro cílový jazyk.

Za první příklad jsem zvolila anglický výraz *the skull-shaped skull.* Ve *Velkém anglicko-českém slovníku* najdeme tyto významy slova *skull:* 'lebka; umrlčí lebka; přiléhavá čapka, čepička; vršek přilby; usazenina v pánvi'. Z kontextu vyplývá, že v daném případě přicházejí v úvahu první a druhý význam, třetí význam lze do jisté míry také připustit, ale takto jednoznačná interpretace neodpovídá zcela povaze původního výrazu.

Variantu *lebka, která skutečně měla tvar, na jaký jsme u lebek zvyklí* nelze přijmout. Nejen, že takový opis je příliš dlouhý, ale dochází i k závažnému významovému posunu. V několika následujících variantách překladatelé rezignovali na převod slovní hříčky, ale snažili se zachovat význam (až na první variantu, viz výklad významu slova *skull*) a délkový rozsah spojení: *hlavička ve tvaru čepičky*; *hlavu ve tvaru lebky*; *lebkovitý tvar hlavy*; *oválné lebky*; *lebkovitou hlavu.* Jediná varianta, v níž se překladatel pokusil o zachování slovní hříčky, je poměrně přijatelná — *lebkovité lebky.* Nutno však podotknout, že v češtině se význam poněkud znejasňuje.

Obdobný problém skrývá věta *I am the wife of the house.* Spojení *the wife of the house* je kombinací výrazů *wife* 'manželka' + *house wife* 'hospodyně, žena v domácnosti' + *woman of the house* 'paní domu'. Prakticky ve všech případech překladatelé rezignovali na převod významové šíře, ale zároveň i nejasnosti neologického spojení. Hůře dopadly ty pokusy, kde se autoři překladů přesto pokusili o nějaké ozvláštnění.

Víceméně neutrálně tedy vyznívají varianty *Já jsem žena, Jsem paní domu, Jsem manželka od rodiny, Jsem manželka, Jsem paní tohoto domu.* Za problematické považuji varianty *Jsem ženská v domácnosti* a *Jsem hospodyní domu.* Nejvíce se snad originálu přiblížila varianta *Jsem manželka v domácnosti,* nicméně i ta působí v češtině mnohem méně přirozeně než anglický originál v kontextu angličtiny.

Pět uvedených příkladů samozřejmě zdaleka nezahrnuje všechny typy problémů, s nimiž se překladatel z angličtiny do češtiny setkává. Na druhou stranu však právě tyto problémy patří mezi nejčastější a nejtypičtější. Zřetelně se v nich odráží nutnost držet se při překladu důsledně výchozího textu a pečlivě pracovat se sekundární literaturou (polysémantické a idiomatické výrazy). Potvrzuje se, že nejobtížnějším překladatelským úkolem je převod slovních hříček, neologismů a idiomů tak, aby zůstal do největší možné míry zachován význam, forma i stylová rovina. S tím také souvisí největší problém současného českého překladu — nedostatečné ovládnutí cílového jazyka, tedy češtiny. Překladatelé leckdy správně pochopí význam originálu, ale nejsou s to adekvátně vyjádřit daný význam v českém jazyce.

Některé z citovaných překladů dosahují myslím poměrně dobré profesionální úrovně, jiné jsou dosud příliš poznamenány překladatelovou nezkušeností nebo nedostatečně rozvinutým jazykovým citem v češtině. Myslím si ale, že je velmi pozitivní a pro český překlad slibný fakt, že existují studenti, kteří si dobře uvědomují, jak obtížné je stát se dobrým překladatelem, a kteří přistupují k překládání natolik vážně, že obětují čtyři týdny svých prázdnin tomu, aby se v této profesi zdokonalili.

Nakonec bych čtenáře této práce ráda požádala, aby při hodnocení zde uvedených překladů brali v úvahu to, že jejich autoři byli značně časově omezeni a nevytvářeli verze finální, určené k publikaci.

Hana Zahradníková

Šroubovák v pudinku a crux philologorum

Toho papíru, co se dnes a denně potiskne... Kdo to má všechno číst? — S ohledem na tuto delimitaci nás všech povytáhneme z hlubin zapomnění fejeton Daniely Fischerové *O jedení pudinku aneb Zkušenosti s překladem* (NK 41/1994, s. 10).

Nejprve nechme třikrát promluvit autorku fejetonu.

(i) *Ano, je zde i zvukové tělo slov, ono tělo v každé řeči trochu jinak rostlé, které tak trápí a vzrušuje básníky. Ale ani u dramatu není zanedbatelné. Jedna má hra — hra středověká, temná, čarodějná — se jmenuje Báj. Je to v češtině nádherné slovo a představení začíná tak, že tmou běží divadlem všechny postavy hry a křičí Báj! Bááááj! Bááááj! — První verze překladu do ruštiny nabídla titul Mif. Jenže představte si začátek hry, kdy herci pobíhají po divadle a piští jako myši: Mif mif mif!*

(ii) *Jsou dramatické figury, které mluví v* ***kolokvialismech****, jdou bezpečně po vyznačených turistických stezkách řeči a nikdy by neřekly nic originálního: buď nechtějí, nebo nemohou. Jsou figury, které si tvoří řeč samy, poskakují a vznášejí se metr nad bezpečným gruntem obecného jazyka. Je rozdíl, řeknete-li: Zbledl jako křída, nebo Zbledl jako žampión. Při Zbledl jako křída se uplatní mluvní automatismus, člověk si*

nepředstaví křídu a její bělost, její hranatou tvrdost, člověk si většinou nepředstaví nic. Slyšel to tisíckrát a je to prázdné jako Dobrý den. Kdežto Zbledl jako žampión slyší poprvé a třeba opravdu vyskočí představa žampiónu: jeho šedobledost, jeho přičápnutost k zemi, jeho komika věcí mrňavých.

Tedy: buďte si jisti, že vložíte-li figuře do úst Zbledl jako žampión, najdete v překladu bezpečně Zbledl jako křída. Devadesát procent překladatelů provede tuto úvahu: Zbledl jako žampión? Á, to je asi nějaký český idiom, který neznám. Ve franštině, v angličtině, v němčině, prostě u nás se to tak neříká. Znělo by to divně. A už bere tužku a píše rodnou řečí to nejbanálnější, co najde: Zbledl jako křída. A autor, čta to, bledne jako žampión.

Parádně formulováno, že? Svého času označoval náš časopis podobné kreace jako *Tisk plus*. Ale dlužím ještě jednu historku:

(iii) *A nakonec vám povím cosi, co zní neuvěřitelně jako morytát. Když jsem přijela do New Yorku, režisér mi zádumčivě sdělil, že by mou hru chtěl režírovat trochu jako Becketta. Ve mně hrklo. Becketta si vážím na akademický způsob, ale bůh mi odpusť, nudí mě. V životě by mě nenapadlo napsat absurdní hru. Pak jsem dostala do ruky překlad a rozjasnilo se mi. Ne hra, ten překlad byl absurdní. Podepsal ho velmi slavný překladatel, jenž pro Ameriku překládá Kunderu, Hrabala a vůbec výkladní skříň naší prózy. Nad jeho prací zůstával rozum stát. Příklad: V té hře je okamžik — napínavý a hrozný —, kdy figura přizná, že kdysi v opilosti způsobila smyk. Od tohoto faktu se odvíjí její podivnost, její osobní příběh, konflikt, drama — vše. Ta replika v překladu chyběla. Zmizela, jako by se po ní země slehla. Překladatel, byv volán k odpovědnosti za své dílo, se na tomto místě pobaveně americky zasmál a pravil, a to doslova: „Jo, to je smyk, jako na silnici! Já myslel, že je to to, jak se na tom věšej oběšenci. Mně se to tam nějak nehodilo, tak jsem to radši vynechal!!"*

Punktum. Kdo nevěří, ať tam běží, toto se opravdu stalo, New York, zima 93. Vážení, kdo by se nedejbože chtěl oběsit po česku, utáhniž si kolem krku smyčku, první pád smyčka. Na smyku se neoběsíme.

Abychom pochopili následující pasáže, je nezbytné uvést motto fejetonu:

Pudink se pozná až svým jedením. *anglické přísloví*

Nyní ocitujeme tři chyby, které Daniela Fischerová na pudincích (překladech) shledává.

Chyba prvá: Překladatel přilévá do pudinku vodu. Věřte, že jsem fanatikem stručnosti. Nehájím to jako tvůrčí postup, prostě nemůžu jinak. Polovina mé práce spočívá v psaní a druhá, stejně mocná, v škrtání. Kdykoli se mi povede zbavit se zbytečného slova, neřkuli odstavce, mám pocit vítězství ducha nad hmotou. Miluji staccato repliky. Mnohdy ke své škodě dám přednost slovu kratšímu před přesnějším, což je jistě dosti zrádná záliba. (...) Zní-li replika: Vím, v překladu figura řekne přinejmenším: Ano, já to vím.

Chyba druhá: překladatel vezme misku jahodového pudinku, misku borůvkového pudinku a misku špenátu a zamíchá je v cosi nejedlého, co se na jídelním lístku nenajde (o stylu a jazykových rovinách).

Chyba třetí: autor vloží do pudinku šroubovák. Překladatel ho vyhodí a nahradí rozinkami, protože podle jeho názoru se rozinky jedí, kdežto šroubovák ne (viz výše křída × žampión).

Do třetice se s Vámi podělím o své dojmy z Daniely Fischerové. Už jsem naznačil, že některé formulace se mi líbí moc; nyní přijde na řadu to, co v tomto čísle ČDS stojí za zvážení.

(a) Vrátíme se nejprve k onomu místu, kde figura *přizná, že kdysi v opilosti způsobila smyk* (iii). Ke smyku obyčejně *dojde* a osoba opilá má méně šancí ho zvládnout, čímž *způsobí nehodu. Způsobit smyk* lze rovněž: například lze podsypat hrachu nebo podlít oleje. Jenže to je jiný skutek, jak pro trestní právo, tak pro morálku a svědomí: je to zlovolný, předem připravený čin. Představuji si, jak bych fejeton D. Fischerové překládal. Chtěla tím ozvláštněním opravdu něco říct, anebo to je jenom zkrat, o jakých viz Chybu prvou?

(b) Podobně se nezdá být příliš domyšlené přirovnání *zní neuvěřitelně jako morytát* (iii). Morytát, tento předchůdce hororu, zakládá svůj účinek, ono krásně mrazivé bání, právě na **uvěřitelnosti** — že se totiž takové věci dějí (v jarmarečních písních aj. mnohdy dokonce nechybějí víceméně přesné údaje, kdy a kde k mordu ap. došlo), že se mohou, člověče, stát i tobě —, ještě přesněji na rovnováze uvěřitelného a neuvěřitelného, jako ostatně každé slovesné dílo.[3] Autorčino přirovnání budí rozpaky, jaké by budilo třeba *bílý jako zebra.* Co s tím překladatel? Veden etickým optimismem, že nerozumí-li dobře textu, má chybu hledat ve svých neznalostech, bude nejspíš přemýšlet, jestli může jít o idiom či spíše o neobvyklý obraz — srov. (ii) — a výsledek? Inu, něco bude muset do překladu napsat...

(c) Ke staccato replikám (Chyba prvá): V řadě jazyků prostě není možné říct jen tak *Vím.* Názorné je to v angličtině: jejímu *Know* — vezmu na to jed — by se rozumělo *No,* takže opravdu nezbývá než říct *I know.* Jenomže to už je právě *Já vím.* Zatím byla řeč o nezbytnostech gramatických; navíc však každý slušný překladatel respektuje řečové zvyklosti cílového jazyka — a zatímco v českém textu není postava říkající stručně *Vím* žádnou anomálií, v jiném jazyku by mohla působit jako podivínský skřet postižený brachylogií. Souhlasím s dramatiččinou nechutí k vycpávkám; ale uvážila také danosti jiných jazyků a kultur? Ví, co může chtít?

(d) Motto bych raději viděl přeložené třeba *Pudink poznáme až tím, že ho jíme.* Ono totiž *svůj* odkazuje k podmětu; *pudink svým jedením,* ještě ke všemu ve spojení s neosobním reflexivem *(pozná se* znamená taky *pozná sám sebe)* — nevím, nevím. O dvě slova, respektive o jednu slabiku kratší je ono *svoje jedení* za předpokladu, že

---

[3] I(dentifikations)-Wert × U(nwirklichkeits)-wert; P. Hacks, *Die Maßgaben der Kunst.* Henschelverlag Kunst u. Gesellschaft, DDR-Berlin 1978, s. 133nn. Přemýšlení o této polaritě bych nerad vylučoval proto, že Hacks emigroval ze západního Německa do východního.

nepočítáme *se*, a taky že se smíříme s tou nestandardní gramatikou. Jenomže: co jsem to ve své verzi provedl? Vyměnil jsem šroubovák za rozinky. Že se rozinky jedí, šroubovák ne, nepokládám za věc osobního názoru. Pro nevěřící mám v zásobě pár poněkud ohnutých, nepříliš funkčních šroubováků.

(e) Úmyslně jsem při citování Chyby první až třetí ponechal po dvojtečkách s verzálkou *Překladatel*, ale s malým písmenem oboje další *(překladatel; autor)*. Zejména ten třetí příklad mi totiž nahrává na smeč. Prohlédněme si členění do vět v Chybě třetí se zvláštním zřetelem k tomu, je-li v té kauze šroubovák chyba u překladatele — anebo u autora. Autorka interpungovala proti smyslu svého sdělení. A potom jí jako překladatel věřte ty šroubováky.

Na téma *šroubovák a rozinky* by myslím mohli vyprávět klasičtí filologové a editoři. (Nemají chuť pro nás něco napsat?) Tam, kde se zdrojové texty rozcházejí, platí totiž zásada věru rytířská: *lectio difficilior potior* neboli *méně snadné čtení platí víc.* Má to logiku: upravoval-li pozdější opisovač, jistě se spíše snažil učinit text logičtějším, rozinkovatějším. (Pokud se ovšem prostě nepřehlédl nebo nepřepsal.) Domysleme to však: důsledným uplatněním oné šroubovákomilné zásady totiž občas dospějeme právě k té nejnesmyslnější verzi — nad kteroužto pak učiníme pověstný *crux philologorum* jakožto nad místem temným, které je sice předobře doloženo podle nejstaršího opisu, leč, bohužel, není srozumitelné.

Poučení obecné: Překladatel — pomineme-li odsouzeníhodný případ sub (iii) — to věru nemá lehké, zvlášť když pracuje s textem plným ozvláštnění, z nichž některá jsou chtěná, jiná však bezděčná. Nadumá se, že by na to koňovi hlava nestačila, a ještě se nejspíš nezavděčí. Čímž se vracíme k otázce, kdy a nakolik může za špatný překlad nikoli překladatel, nýbrž autor zdrojového textu — srovnej (e). K otázce, která získá další dimenzi při úvahách o tom, co z národních literatur má šanci vstoupit do literatury světové.

Než vyvodím poučení týkající se přímo Daniely Fischerové, dovolte mi odvolat se na rozhlasové vzpomínání jednoho z těch českých pianistů, kteří v meziválečné době hrávali živě do vysílání; byl to tuším František Maxián starší. Prahu navštívil Prokofjev, tehdy čerstvá moderna bez interpretační tradice, a přišel na návštěvu do rozhlasu, kde měl náš pianista přednést jeho skladby. Pianista je Prokofjevovi přehrál a čekal ke své interpretaci spoustu připomínek. Jenže skladatel se široce usmál, široce mávl rukou a neméně široce, vděčně a tolerantně řekl: *Chárašóo!*

Jedna možnost je, že si D. Fischerová osvojí vůči překladatelům prokofjevovskou (ale nejspíš také havlovskou) toleranci. Druhá cesta k uspokojivějším překladům je méně sázet na schválnosti a vyjadřovat se precizněji. Nepochybuji ovšem, že svoje dramatická díla textuje promyšleněji, než jak napsala citovaný fejeton.

S poděkováním pí. Vildové a dr. Křehlové z redakce Nových knih

Josef Šimandl

Z historie:

Gak překládal Šafařjk

Zlomky z Oblaků Aristofanesowých

STREPSIADES *(dá mu pohlavek)*
Gj gen pořád Hippos s koňmi w hlawě hral:
Xanthippos, neb Charippos, neb Kalippid;
gá sem myslil, po dědowi, Fidonid.
Dlauho swáda trwala, až naposled
sřekli sme se zwát ho gménem Fidippid.
Matka, ta ho na kljn brala, ljzala:
Čit jen, synku, na rok půgdeš do města
w plášti, s ugcem, na wozjku: — gá pak sem:
Slyš gen, synku, na rok půgdeš do hory
w hauni, s otcem, za kozami s tobolkau.

SOKRATES
Nikoliwěk; nimi tygj celé stáda mudrohlawců,
nimi zlatých nedopánků, driačnjků, ptakoprawců,
nimi štjhlých zpěwolomců, popeněžných zázračnjků,
co gich w swětě daremnjků, galowých gich chwalebnjků.

STREPSIADES
Aha, že ge giskrosršných černomračen swalinami,
wichrochumlomrakowěncomodropowětrninami,
hegny ptáků wětroplynných, rosných modřin kleninami
w sláwozpěwjch nazýwagj, za to od nich drozdy berau,
za to také nasolené dnem i nocj štiky žerau.

překlad z Jeny 1816/17, publikovaný v Časopise českého Museum IV, 1831, a přetištěný in: Štefan Tóbik, *Šafárikov a Kollárov jazyk.* Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis, Philologica 1. SPN, Bratislava 1966, s. 142

vybral -šim-

Ze současnosti:

Pes v ringu

Povídka a její překlad

The wrestling dog

One upon a tom in a far off distant land far across the sea miles away from anyway over the hills as the crow barks 39 peoble lived miles from anywhere on a little island on a distant land.

When harvest time came along all the people celebrated with a mighty feast and dancing and that. It was Perry's (for Perry was the Loud Mayor) job to provide (and Perry's great pleasure I might add) a new and exciting (and usually was) thrill and spectacular performer (sometimes a dwarf was used), this year Perry had surpassed himselve by getting a Wrestling dog! But who would fight this wondrous beast? I wouldn't for a kick off.

John Lennon

Ex: „In His Own Write", London 1964, s. 26-27

Celá kniha *In His Own Write* (= Right) vyšla česky jako *Písání;* „přelovil Petr Kopec, nezodpovědná redaktorka Eva Salámová" (to jméno — deformované? — může odkazovat k výrazu, který jsem zaznamenal začátkem 80. let u olomouckého studentstva: *hodila na to salám* neboli na to *dlabala / kašlala);* „vyndalo nakl. Agro" (= Argo) 1996 s použitím kreseb Džona Lemouna" (viz protější stranu).

Pes zápasobijce

Za třemi móři, sedmero pahrbky a devaterým nevímčím, kde mišky dávají dobrej den, se skládala dalekánská zemně, a v té dalekánské zemi na malilinkatém ostrúvečku žilo třicet devět člověků.

Když lidičkové uklidili ůrodu, veselele to slavilili, skrátka se veselililili. Hlavním úkolem Vény (neb Véna byl hlavní zábavič) bylo připravit (a Véna to připravoval k smrti rád) vzrúšující (a to taky spravidla byl) výstup s divotvorným hercem (opčas si v něm zatrsal i trpaslýk). Letos Véna překonal sebe samým a splašil psa zápasobijce. Ale kdo by se s takovou velbludou zápasobil? Já tedy ne, za nic na svjetě.

Renata Blatná
pro ČDS

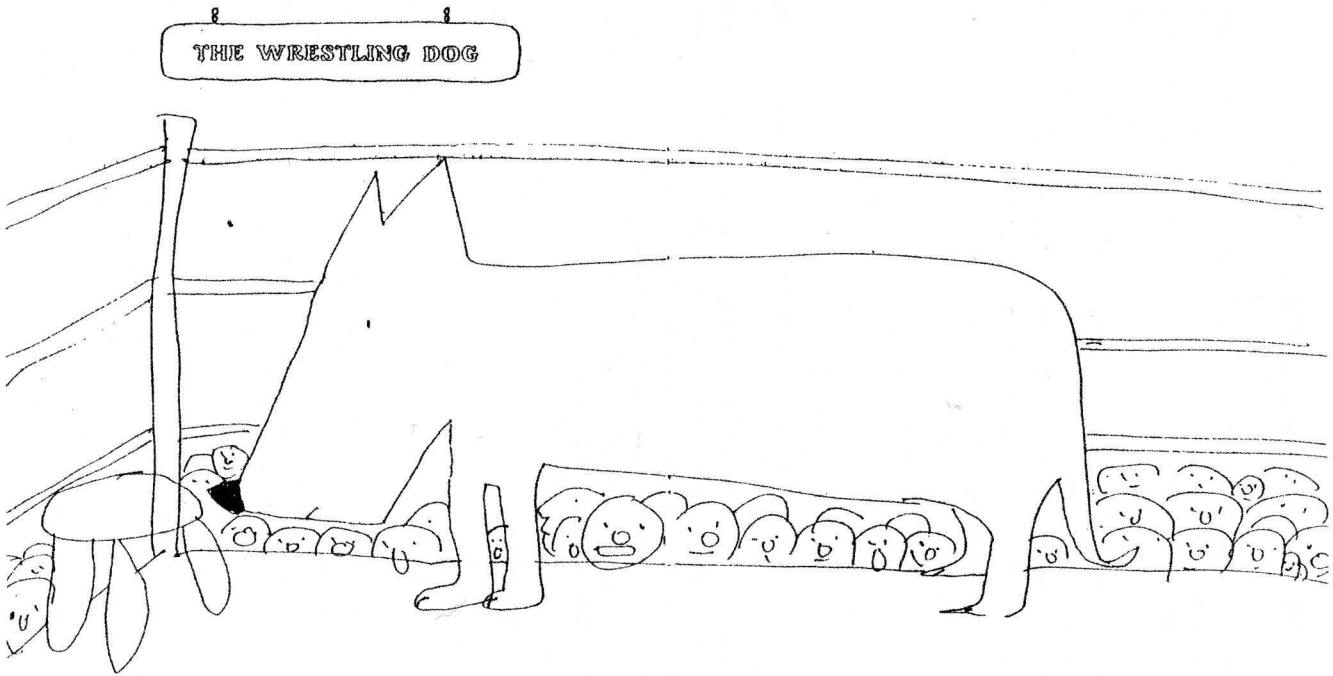
THE WRESTLING DOG

Recenze (1):
Velikáni hudby a břídilové překladu

Nářků nad úrovní překladů z angličtiny je v posledních letech dost a dost. Přispěju také svou troškou do mlýna. Musím přitom předeslat, že mi vůbec nejde o literaturu typu rodokapsů či přihlouplých milostných románků — k těm snad špatný překlad jaksi patří. Horší je, když překlad znechutí čtenáře, kteří od knihy (obsáhlé, reprezentativní a jaksepatří drahé: skoro za tisíc korun, přes 460 stran B3 barevného tisku na křídovém papíře) očekávají i odpovídající kvalitu. Právě to se mi stalo při pročítání knihy *Velikáni hudby* (Bratislava 1995), přeložené blíže neurčeným kolektivem překladatelské a tlumočnické agentury ALEA, s.r.o. (odpovědná redaktorka Dr. Zdena Duhanová). Jazyk originálu trčí z překladu snad v každé třetí větě, o nezvyklém množství tiskových chyb ani nemluvě. Zde je několik ukázek toho, co výše zmíněný kolektiv společným úsilím vyprodukoval.

Rovněž ho lákal plat, knížecích 15.000 dolarů (s. 267) — nejde o měnu ani o plátce, ale o překlad angl. *princely:* přeneseně 'královský'.

Jak Čert a Káča, tak i Armida byly relativně úspěšné, avšak byla to nádherná, okouzlující Rusalka, jež vycházela z libreta českého básníka Kvapila a stala se skutečným triumfem (s. 267) — jednak otrocký překlad vytýkací konstrukce *it was ...*, která se dá v češtině pěkně vyjádřit pomocí slovosledu; jednak préteritum ve vztažných větách stírá časové vrstvy: *vycházela* při tvorbě, *triumfem se stala* až po dokončení. Návrh: *avšak skutečným triumfem se stala (nádherná,) okouzlující Rusalka, napsaná na libreto...* Adjektivum od trpného příčestí dokonavého slovesa totiž vyjadřuje předčasnost před čímkoli, i před tím minulým časem.

Po raním probuzení ve 3.30 ráno... (s. 270) — nepotřebuje komentáře.

Hrabě Walsegg — Stupachův posel — byl Anton Leutgeb (s. 53) — chvilka váhání, kdo byl kdo; z kontextu je ale zřejmé, že A. L. byl poslem hraběte Walsegg-Stupacha.

V Hardangeru nalezl Grieg bohatou kreativní žílu (s. 284) — díky metaforičnosti angličtiny dostává čeština zase trochu zabrat: — angl. *vein* znamená nejen 'žíla', i 'nálada, rozpoložení'.

řvoucí, peroucí se opilci v barech, kteří čepují ohnivé kapaliny od rána do noci (s. 272) — že by si opilci sami čepovali?

Dokázali jezdit na koňském hřbetě tryskem a přitom se uměli sesunout za bok koně, držet se pouze nohama a volnými rukami pálit šíp za šípem (s. 275) — těžko pochopit, proč nohy mají duálový tvar a ruce ne; na tiskařského šotka to nevypadá.

Poslední dva citáty možná vzbuzují pochybnost, zda pocházejí opravdu z knihy o hudebních skladatelích. Pocházejí. Kapitoly o velikánech mají doprovod v kapitolách o jejich době a prostředí. Nu a Dvořák pobýval v Americe, její Západ byl tehdy divoký...

Někdy je zřejmé, že si s textem zažertoval počítač (což ovšem z překladatele či redaktora odpovědnost nesnímá). Co si lze pomyslet o takovýchto blábolech? *Vídeň*

vstoupila kromě období poválečné důvěry a mašinerie policejního státu vstoupilo do období, které... (s. 125); nebo *Volný čas se stal něčím, co nyní pokládáme za samozřejmé. Je to čas zřejmé. Je to čas, který trávíme se svou rodinou...* (s. 172).

Zvláštní kapitolou jsou již zmíněné tiskové chyby. Velká část z nich prozrazuje, že kniha byla vydána v cizině, ač jazykově nepříliš vzdálené. A tak se setkáváme s podobami jako *inspirujúcí, policajného, nepomohol, de-te-ne* místo *dě-tě-ně*, s jinou kvantitou *(známy)* či dokonce s tvarem *ovlyvněny* (i když kdo ví, zda jej připsat také slovenskému faktoru).

Summa summarum je to dáreček, nad kterým člověk podle své povahy buď zapláče, nebo skřípe zuby. Název nakladatelství — Perfekt, a.s. — se ve světle těchto lapsů jeví jako nedostiž(e)ný cíl. Překlad pasáže o Dvořákovi, našem jediném zástupci v knize, je asi ze všech nejhorší.

Jiří Rejzek

Hvězda jitřní, jitřivá

Dům jménem *VIDA, VIDA, vydavatelství české* (Pod Šmukýřkou 4, Praha 5) vydal *jako svůj 1. počin* (1996) knihu pod znameními vpravdě hvězdnými: jmenuje se ***MORGENSTERN V ČECHÁCH. 21 proslulých básní ve 179 českých překladech 36 autorů;*** úvod *(Pokušitel Christian)* napsal velký morgensternovec Josef Hiršal; básně i překlady komentuje Josef Brukner, v jehož textařské dílně na Konzervatoři Jaroslava Ježka také řada překladů vznikla; frontispis vytvořil Jiří Kolář; atd.

Texty připravil k vydání student bohemistiky Petr Komers, který rovněž ve *vydavatelském dovětku* a *autorském slovníčku* (slovníčku autorů) podává k publikaci příkladné informace. Náš časopis, který začal vycházet pod znameními sporů o *Česko* a o pravidla pravopisu, nemůže neupozornit na pravopisnou staromilnost editorových textů: *frontispice, poesie, konservatoř, seriosnost* ap. Snad je to i kus donkichotského zápasu o uchování ohrožených jazykových jevů; snad to mají Komersové v rodě, protože bez resistence by z nich už dávno byli poláčkovští Komrsové.

Brožura téměř čtvercového formátu (210×240 mm) nabízí těm, které nadchlo, ale nenasytilo 16 havranů, [4] k srovnávání a vychutnávání, ke studiu a třeba i k měření sil překlady těchto originálů (jejich přetištěním ostatně každý oddíl začíná):

Drei Hasen • *Die Trichter* • *Die Mitternachtsmaus* • *Der Walfafisch oder das Überwasser* • *Die zwei Wurzeln* • *Das Knie* • *Der Schnupfen* • *Der Tanz* • *Wie sich das Galgenkind die Monatsnamen merkt* • *Das Wasser* • *Das Hemmed* • *KM 21* • *Auf dem Fliegenplaneten* • *Der ästhetische Wiesel* • *Die Kugeln* • *Der Gingganz* • *Der Lattenzaun* • *Gespenst* • *Igel und Agel* • *Nein!* • *Galgenbruders Frühlingslied*

[4] E. A. Poe, *Havran*. Šestnáct českých překladů. Odeon, Praha ²1990

Na ochutnání nabízíme překlady titulu *Das Hemmed*, v němž Morgenstern zdeformoval *das Hemd* čili košili: *Košilela, Koššíle, Rozkošela, Košílení, Košul, Košilíno, Košilenec, Košilej, Rozkošiled, Prakošilník, Košilend, Košiloň, K-šile, Krkošile, Košilo, Triko* (ano — ale hravým textem je titul ospravedlněn), *Das Koschile, Košilana, Polyesterela, Halenin, Košilatá, Peled, Vlaják, Košiláš*; poznámka J. Bruknera uvádí 24 dalších + *atd.* Nedostáváte chuť na košilaté cvičení? Mimo jiné zůstává zatím nevytěžena vazba *Hemmed : hemmen* (brzdit, překážet) — přičemž, pánové, známe košile, které se na rozdíl od nás smršťují a stávají se nefalšovanými zavazedly čili překážedly. Potíž je ovšem v tom, že Morgensternova *Košišule* vlaje...

Knihu recenzoval Vladimír Novotný v Tvaru 6/1996, s. 7. -jš-

Rešerše mimo kodifikaci

Překladatel Zdeněk Frýbort má zásluhu na českém úspěchu Ekova *Jména růže*, neboť román převedl mluvně i čtivě. (O *Foucaultově kyvadle* se nechci vyjadřovat, nedočetl jsem je, a to dojista ne vinou překladatelovou.) Jeho pokus o starší práci téhož autora, o pojednání z oboru masové komunikace a zábavy *Skeptikové a těšitelé* (Praha, Svoboda 1995), je však bohužel dokladem, že překlad odborného textu vyžaduje ještě docela jiných zdatností, než je intuice a živoucí kontakt s přirozeným jazykovým prostředím, které umožňují přenést se přes leckterou obtíž u díla beletristického. Neseznámenost s problematikou oboru, jak se zrcadlí v jeho terminologii, musí vést ke křiklavým nedostatkům, které „bijí do očí" a „tahají za uši" (a třeba ještě „štípají do nosu", „opruzují" a „zmrazují") i čtenáře neobeznalého v jazyce originálu.

Do oblasti odborné nepatří zřejmý neúspěch výběru slov pro titul knihy — v originále *Apocalittici e integrati* —, a proto ho necháme stranou.

Na s. 102 českého překladu čteme: „díky tomu, že teorie komunikace se zabývá kodifikačními problémy, saussurovská dichotomie mezi jazykem a **slovem** může být znovu (...) formulována". Nejde jen o to, že Frýbort se nedokázal rozpomenout, čeho se opravdu týká dichotomie vyučovaná v každém úvodním lingvistickém kursu, a *parole* nám nahradil *slovem:* hrůza je v tom, že se nepozastavil nad právě dopsanou větou a nezeptal se, zda dává nějaký smysl.

V tomto celkovém znesmyslnění hraje mimořádnou roli slovo *kodifikace* a jeho odvozeniny, užité zde a s drtivou důsledností na desítkách dalších míst ve významu *kódování.* To není místní lapsus, jde o zničení každé druhé věty v pojednání o masové komunikaci.

Jiným všudypřítomným pojmenováním, které se otřesně opakuje, je *poselství* (za *sdělení, message).* Zde se likvidují stylové rozdíly skorosynonym a české slovo je systematicky zbavováno svých konotací. Uživatel jazyka ovlivněný tímto územ bude napříště předpokládat, že autor vážného, shrnujícího, mohutného výroku prostě potřeboval lidem něco sdělit.

Lhostejnost k užitečné diferenciaci mezi blízkými slovními významy je podložím i důsledkem takového překládání. Kalkování italského slova pro výzkumy (*riccerce*)

degraduje u Frýborta bádání o komunikaci na jednu ze služeb, obvykle dnes svěřovaných počítači: „velice důležité **rešerše** Gilberta Cohena-Seata, vedené v rámci činnosti sorbonského Institutu" zní nechtěnou parodií.

Poslední příklad nivelizace významových rozdílů není proviněním jmenovitě Frýbortovým — naopak se stává, podobně jako ve *Skepticích,* v soudobých odborných překladech pravidlem: *linguistic* a jeho jinojazyčné obdoby může podle těchto textů znamenat pouze *lingvistický.* Těžko říci: stojí u základů tohoto ochuzování výrazových prostředků odborné češtiny neznalost, ledabylost, neschopnost dešifrování ambigvity s použitím kontextu nebo trapná představa nižší middlebrow kultury, že cizí slovo je vědečtější?

O dalších terminologických záležitostech ani o Frýbortově těžkopádné větné stavbě už nebudu mluvit.

V novinách stálo, že kniha *Skeptikové a těšitelé* byla poctěna jakousi cenou překladatelskou. Příslušné grémium dalo najevo, že jeho odborná úroveň nepřesahuje úroveň odměněného.

Miroslav Červenka

Misogloti na studiích a po nich

Navažme na předchozí příspěvek. To máte tak: Na nějakého Saussura a jeho *langue* × *parole,* jako vůbec na všechnu lingvistiku a jazyk, povážlivě mnoho studentů FF UK — i bohemistů, tím spíš potom tzv. moderních filologů — pohlíží jako na nezáživnou teorii, ze které se snad ještě nikdo nestal ani pracháčem, ani oblíbenou osobností z lepších kruhů. Ještě tak naučit se solidně šprechtit / parlírovat / spoukovat ap. — a/nebo osvojit si literátský žargon (probůh, ani to nejmenší proti M. Červenkovi, takto solidnímu versologovi) a uchytit se někde jako posuzovatel textů z povolání, příležitostně třeba i jako člen nějakého toho grémia. Že lingvistika se nemá vnucovat těm, kterým byla, je a hodlá zůstat ukradená, to slýcháme povýtce od takových odchovanců jenomliterárního (ať nedím dojmologizujícího) profesorstva středoškolského.

Podívejme se do *Jména růže* (Šimon & Šimon či podle copyrightu Simon and Simon Publishers, Praha 1993; na opravy a konzultace byl od odeonského vydání čas) a pozorujme, jak se Frýbortovi žije bez Saussura, bez češtiny, ba i bez latiny — a že se jí *Jméno růže* hemží —, jakož i bez kulturně historického rozhledu. Vysvětlivky, s. 415 nn.:

● *Sic et non* — jedině takto m. Ano a ne; název stěžejního spisu Abélardova (ad 112) ● *De ratione metrorum* — O příčinách veršových rozměrů m. O metrickém systému (ad 259) ● *Acta* (m. *Actus) apostolorum* — Akta apoštolská (= s čísly jednacími?) m. Skutky apoštolů; jedna z knih Nového zákona (ad 283) ● *Pie Jesu Domine, dona eis requiem* — Zbožný Ježíši, dej jim pokoj (= Pobožný Bože, nech je být?) m. Dobrý Pane Ježíši, daruj jim pokoj; sekvence Dies irae (ad 360) ● ... a velemnohé jiné; opepřeno mračnem tiskových chyb.

A vidíte: Zdeněk Frýbort je přesto v Čechách dvorním překladatelem autora světových bestsellerů — a ještě dostává ceny.

-im-

Překlad pro film:
Jazyková pragmatika a český dabing

Vztah jazyka a lidského chování se nazývá pragmatikou. Projevuje se tím, že mluvčí moduluje své vyjadřování podle toho, s kým mluví, kde k jazykovému projevu dochází a o čem mluví. Např. jinak oslovujeme dítě a jinak dospělého, v bance se snažíme vyjádřovat krátce a přesně, kdežto doma na tom tak nezáleží, a jistě volíme jiné výrazy při diskusi o Kantově filosofii, než když probíráme se sousedkou události v domě.

Pragmatice cizích jazyků se v jazykových kursech těžko naučíme. Proto se nám stává, že ač vyzbrojeni slušnou znalostí toho kterého jazyka, narážíme v cizím prostředí na spoustu nedorozumění.

Pro ilustraci se podíváme na dvě scénky ze severoamerického prostředí, ve kterých vystupují Češi.

Scénka č. 1

Milada žila s manželem v Kanadě asi rok. Anglicky mluvili oba velmi dobře. Na otázku, jak často se ona a manžel stýkají s kanadskými sousedy a spolupracovníky, Milada odvětila: „Co nejméně, protože nám leze na nervy to jejich nekonečné pištění."

Tímto svérázným termínem označila Milada úvodní rituál frází, které jsou v anglicky mluvícím prostředí pronášeny při každém setkání. Vypadá to v doslovném překladu asi takhle:

HOSTITELKA: Dobrý večer, Jenny! Jak milé, že jsi mohla přijít!

JENNY: Dobrý večer, Mary. Jak se máš?

HOSTITELKA: Mám se dobře, a jak se máš ty?

JENNY: Mám se velmi dobře. Děkuji. To máme dnes pěkné počasí, že ano?

HOSTITELKA *(vede návštěvu do pokoje):* Ó, počasí je báječné! Konečně je zima pryč!

JENNY: Jaký to pomilováníhodný gauč! Jak výborný máš vkus!

HOSTITELKA: Děkuji! Jak milé, že to říkáš! *(vede Jenny k ženě usazené na „pomilováníhodném" gauči)* ...

Poté se taková slovní výměna opakuje mezi Jenny a dalšími hosty — včetně exklamací o novém gauči, protože mezi lidmi, kteří se příliš nestýkají, je o témata nouze. Věty, jak vykřičník naznačuje jen nedostatečně, jsou vyslovovány s intonací vyjadřující NADŠENÍ. Pro ženy jsou v tomto kontextu charakteristické dosti vysoké tóny — odtud tedy Miladin termín „pištění".

Scénka č. 2

V této scénce přichází česká dáma středních let se svým manželem do kanadské prodejny exkluzivních aut.

Auto se nekupuje každý den, takže nastává situace téměř slavnostní. Proto jsou oba manželé, a obzvláště paní, velmi elegantně oděni; kromě toho, s dobře oblečeným člověkem se jedná jinak než s nějakým drbanem...

„Ahoj, lidi!" ozve se za jejich zády a není pochyb, že pozdrav je určen českému páru.

Manžel polkne a je vidět, že mu toto oslovení není příjemné. Paní si měří přísným zrakem asi dvacetiletého mladíka.

„Jak vám mohu pomoci? Mimochodem, jmenuju se Bob a jsem váš prodavač. Jak se jmenujete vy?" (Obrátí se k paní s přátelsky nataženou pravicí.)

Paní se zachmuří, zplihle podá prodavači ruku, ale otázku ignoruje.

„Chtěli bychom se podívat na nějaké auto pro mne."

Mladík živě vytáhne jakési prospekty a znovu se ptá po jméně.

Dáma neochotně sdělí své jméno: „Eva Krátká."

„Tak, Eva, jaký auto chceš?" bodře zahlaholí prodavač.

„Jsem doktorka Krátká a nepřeji si, abyste mne oslovoval křestním jménem," zmrazí mladíka paní. Potom se obrátí k manželovi, kterému je trapně, a dá znamení k odchodu.

„Pitomý kanadský kluk. Že je nenaučí, jak se mají chovat!" dodá česky.

*

Milada a manželé v prodejně aut se ocitají v situacích, které je iritují nebo jsou jim alespoň nepříjemné a zároveň nepochopitelné. Zdrojem jejich svízelí je hlavně jazyk, ale nikoliv jazyk jako takový, nýbrž způsob jeho používání v určitých situacích.

Při čtení první scénky marně pátráme po tom, co si Mary a její návštěvnice vlastně řekly. Celá konverzace se zdá bezobsažná, tedy zbytečná. Nicméně tomu tak není. Má svou specifickou funkci, která se dá vyjádřit slovy asi takto: *Já, mluvčí, vnímám tvou existenci, jsem ti přátelsky nakloněna a jsem připravena k další komunikaci.* Tato jazyková akce (a ostatní jí podobné) nám mohou připomenout přípravné akce, které s jazykem nemají nic společného: například zametání dvorku, aby se na něm mohla dobře hrát kopaná.

Ale proč nám to všechno připadá tak nepřirozené? Copak my Češi verbální úklid neděláme? Jistěže ano, a zrovna tak Francouzi, Turci a všichni ostatní, jenomže každý jinak a po svém. Nám Čechům kupříkladu to zametání tak dlouho netrvá a na otázku *Jak se máš?* povinně odpovídáme *Nestojí to za nic!* či jinou, neméně tristní variantou. Mluvit o meteorologických jevech se zdráháme, snažíce se zapojit do konverzace něčím originálnějším. To se však zase nelíbí demokratickým anglofonům.

Jsou přesvědčeni, že téma má být takové, aby o něm mohl něco říci každý. A co může být vhodnějšího než počasí!

Scénka z automobilové prodejny ukazuje komunikační konflikt plynoucí z rozdílů v aplikaci pozdravů a oslovovacích formulí mezi severoamerickou a evropskou kulturou. Čeští manželé byli pobouřeni prodavačovou familiárností a opouštěli prodejnu s přesvědčením, že je ten mladík neomalený a drzý. Totéž, a ještě navíc že jsou snobi, si pomyslel mladý prodavač o nich.

*

Člověk žijící v cizím prostředí by se měl obeznámit nejen se strukturou a slovní zásobou místního jazyka, ale také s jeho užíváním přiměřeně situaci a řečovým zvyklostem. Jen když jsme doma, mezi svými, máme pocit, že je všechno normální. Naše vlastní kultura je logickým systémem, do kterého jsme byli zasvěcováni od okamžiku zrození a už jsme dávno zapomněli, že jsme se jeho pravidlům také museli učit. Tento subjektivní pocit samozřejmosti, jistoty a jazykové kompetence je jedním z nejmilejších pocitů spojených s domovem. Ano, český svět je pro nás přirozený.

V poslední době, s přílivem cizích a speciálně amerických a britských filmů, vznikla v českém kulturním prostoru zvláštní mutace, které dáme pracovní název *svět českého dabingu.*

Jedno se tomuto relativně novému žánru musí přiznat — je většinou technicky elegantní. Sledujeme-li obrazovku televize či filmové plátno, potěší nás profesionalita tvůrců dabingu. Na rozdíl od dabovaných filmů leckde jinde se ústa našich herců otvírají a zavírají synchronicky se zvukem, takže téměř nerozeznáme, že někdo jiný hraje a někdo jiný mluví. Hlasy herců, stejně jako podání textů, jsou velmi kultivované. Někdy až příliš, zvláště když jde o roli prostého venkovana z amerického Jihu či proletáře z průmyslových předměstí. Smysl textů je většinou přeložen dobře — lidmi, kteří angličtinu skutečně ovládají. Přesto se občas zarazíme, a vytrženi z děje, zakroutíme v podivu hlavou. Nesedí nám totiž pragmatika!

Matka ve *světě českého dabingu* vykřikuje na svého výrostka utíkajícího do školy *Miluji tě!,* zatímco normální česká matka řekne tak nanejvýš *Ať tě něco nezajede* nebo *Nezapomeň si svačinu.*

Podřízený zdraví šéfa v dabingové verzi policie bizarním *Ahoj, pane!* (za anglické *Hi, Sir!).* Citlivý posluchač zaznamená v této krátké větě hned dvě nesrovnalosti. Především zde došlo k posunutí stylistické roviny. *Ahoj* je pozdrav příliš familiární a nehodí se do kontextu s *pane.* Za druhé není v českém prostředí zvykem používat oslovení *pane* bez titulu nebo příjmení, známe-li se s osloveným. V tomto případě ovšem překladatel naráží na technický problém: do časové sekvence zvukového záznamu je těžké zasahovat — a *[haj sr]* je velmi krátké.

V dabingovém podání při služebním hlášení svého konstábla říká šéf (jakož i mnoho jiných postav) stále *chápu* nebo *rozumím* (za anglické *I see),* což navozuje

atmosféru ordinace klinického psychologa. Naše rozvážlivé *hmm,* vítězné *aha* nebo i *jo* by snad bylo dostačující a více policejní.

„Dabingoví" mladitství dosti často dospělým tykají. V českém světě by za to patrně dostali pohlavek. Ba i ten vzor všech mužských ctností, Bobby Ewing z *Dallasu,* se neubránil pragmatickému poklesku: své sekretářce občas tyká a občas vyká.

Co se pak týká většiny anglických společenských formulí — jako třeba ty, které nesnášela Milada —, působí ve věrném překladu monotónně. Měly by se citlivě upravit. [5]

Překladatelská činnost je náročné řemeslo a má u nás v oblasti psané literatury dlouhou tradici vynikající úrovně. Zručný překladatel stále balancuje na tenkém laně. Buď se naklání k principu *překlad má přibližovat charakter originálu,* anebo na opačnou stranu, k principu *překlad má být v souladu s kulturou spotřebitele.*

V případě překladu záznamenaného zvuku a obrazu se jedná o relativně novou překladatelskou disciplínu. Přimluvme se, aby překladatelé více chránili typické vlastnosti mluveného projevu — jeho spontánnost a situační pružnost. To ovšem znamená, že **kdo chce s vlky býti, musí s nimi správně pragmaticky výti.**

Již dávno jsem se rozhodla, že půjdu sama příkladem. Na večírcích v Kanadě ochotně „pištím". Osloví-li mne můj student křestním jménem, zatnu zuby a usměji se. Vím, že hraji svou roli na scéně jiné kultury.

Dívám-li se však na anglickou hru v české televizi, nechci být rušena cizím způsobem vyjadřování. Máme svou společenskou a jazykovou tradici a měli bychom se jí v rozumném rozmezí držet. Už také proto, že mladá česká generace je již teď ve svém projevu závislá na televizi a filmu více, než jsme si to ochotni připustit.

Jaromíra Rakušanová, Ottawa

Dabing: pragmatika — praxe — pragmatismus

Řekněme si napřed, čím by dabing měl být. Od počátků zvukového filmu bylo zřejmé, že jeho originální verze nebude srozumitelná divákům celého světa, pokud nejsou polygloty. Podtitulek, který je pouze stručným obsahem repliky postavy na filmovém plátně, neposkytuje divákovi plnou adekvátní podobu tlumočeného díla; navíc tříští jeho pozornost a brání mu vnímat děj souvisle.

Nabízí se tedy cesta další — simultánní čtený překlad, dodnes běžný u našich východních sousedů. Má-li překladatel patřičný jazykový cit a smysl pro dramatickou

---

[5] **to znamená nahradit je nezávaznou konverzací, jaká by v českém prostředí obstála — samozřejmě pokud není v intencích filmu onen konverzační blábol zesměšňovat**

akci, může čtený překlad podat divákovi ucelenější představu o ději a vztazích postav tlumočeného díla, ale stále ještě ho nezbaví pocitu, že mu česká verze zůstala něco dlužna. Ono „něco" je právě adekvátní verze v naší mateřštině, vytvořená literárně ztvárněným dialogem a jeho interpretací hereckými představiteli.

Dabingová verze filmového či televizního díla nemá ani nechce mít funkci pouhého tlumočníka: je českou interpretací originálu, tedy svébytným auditivním dílem, které souzní s původní předlohou. Čím lze takového souznění docílit? *Synchron*, v našem dabingu tolik vzývané, zatracované a démonizované, může mít dvojí podobu. *Synchron vnější* je souzněním s mimikou, gesty a situací na filmovém plátně, dokonale respektující délky a rytmus replik, jejich členění na dechy, větným a slovním přízvukem a v neposlední řadě i postavením úst při vokálech a retnicích. Optická podoba repliky má tedy odpovídat její podobě akustické.

O *synchronu vnitřním* mluvíme tehdy, jsou-li ony repliky dramatického textu v souladu s charakterem postav, které je pronášejí, a má-li jejich slovní výraz adekvátní emotivní podtext.

Z toho vyplývá, že pouhý překlad dialogové listiny nemůže těmto požadavkům beze zbytku vyhovět. I sebelepší překladatel může podat nejvýš literárně ztvárněnou dramatickou repliku, aniž by mohl tvůrčím způsobem ovlivnit vnitřní či vnější synchron a dát mu podobu živého jazykového projevu. Proti překladateli divadelní hry má překladatel scénáře nevýhodu, že interpretace textu je již dána projevem herce na plátně a překladatel musí svůj text přizpůsobit použitím souznělých a charakterotvorných výrazových prostředků. Je tedy zřejmé, že pouhou náhradou jednoho jazyka druhým v tomto případě neuspějeme.

Podat divákovi takový výklad originálu a zároveň hercům odrazový můstek pro jejich tvorbu — to je úkolem další, divákem často mylně chápané profese, kterou je *dialogista*. On je oním autorem, který základní materiál překladu přetaví v plnohodnotný dramatický text. Vstupu zahraničních hereckých hvězd na české nebe lze docílit pouze dokonalým pochopením předlohy a jejím převodem, který bude respektovat české jazykové cítění. A tak se tedy dostáváme k otázce, jak souvisí dabingová praxe s jazykovou pragmatikou.

S maximálním přihlédnutím k synchronu scény, k charakterům postav a situaci na plátně můžeme divákovi nabídnout takovou variantu, při níž ani na okamžik nezapochybuje, že původní dialog nebyl „o něčem jiném". Kdosi kdysi přirovnal překlad vůbec (a tedy i dabingový dialog) k ženě: je-li věrná, pak není hezká a naopak. Nahlížíme-li už takto indiskrétně do dabingové kuchyně, nemůžeme nechat bez povšimnutí slovní humor a jeho četné modifikace i (četné) slovní hříčky, s nimiž se dialogista musí vypořádat. Tam, kde je přímá interpretace nemožná, musíme pohotově nahradit jednu „duchaplnost" jinou, nám běžnou a v dané situaci použitelnou. Samozřejmě zde mnozí argumentují tvrzením, že při tvorbě české verze lecos „spadne pod stůl". Nemělo by.

Za všechny zde uvedu jeden příklad z poslední doby. Děti z rozvedeného manželství tráví víkend s tatínkem a jeho přítelkyní, která je cvičitelkou aerobiku a nyní s holčičkou vaří večeři. Její kuchařské umění však troskotá na tom, že nemají pomerančovou kůru, kterou předpis v kuchařce vyžaduje. Přítelkyně se ptá, kde se taková kůra sežene, dívka praví, že na pomeranči, přítelkyně se domnívá, že se kupuje ve sklenici ... Vzhledem k tomu, že na anglický výraz „orange peel" se naše „pomerančová kůra" v žádném případě nevejde (jen si zkuste vyslovit obojí před zrcadlem a uvidíte, jak se vaše rty pohybují naprosto rozdílně), nahradila jsem inkriminovaný výraz českým „nějakej květ" — a dialog se dále vyvíjel takto:

— *Trochu květu ...*
— *Jakýho květu?*
— *No přece muškátovýho.*
— *Tady žádnej muškát nekvete.*
— *To přece není květ z kytek ...*
— *A jakej teda?*
— *Ten bejvá v kořence.*
— *A kde ji mám vzít?*
— *Vy nevíte, kde tu máte kořenky?*

Pokud jsme ještě u angličtiny, nelze např. mechanicky nahrazovat anglické *good luck* naším *zlom vaz* — snad jen v případě, že se dotyčný(á) chystá na scénu; u vojáků před bitevní vřavou to nepovažuji za vhodné. A co teprve častá fráze *Are you OK?*, tolik běžná v akčních filmech, kde tak často zaznívá české *Jsi v pořádku?* (Neodpustím si ani pozdrav *Sbohem* v příbězích z antiky, která přece vyznávala mnohobožství ...)

A tak jsme se dostali k otázce, jak dabingová praxe souvisí se současným pragmatismem. Je notoricky známo, že v devadesátých letech se dabingová studia začala množit rychlostí, proti níž množení láčkovců dělením je pouhým břídilstvím. Spor o tom, zda je v české verzi přednější synchron nebo výraz, vystřídala snaha natočit co nejvíce českých verzí v co nejkratším čase a s minimálními finančními náklady. Jednotlivé profese se v takovémto dabingu slučují, práce dialogisty je degradována na pouhé škrtání či přepisování slov na patřičnou délku věty, kterou pak herec (z úsporných důvodů jich v celém filmu není víc než šest či sedm) interpretuje stylem, jejž klasik přirovnává k výkonu kněze modlícího se na chudém pohřbu Otčenáš. Na našich obrazovkách se teď můžeme setkat s českou verzí Shakespeara, ve které citlivě přetlumočený a herecky zvládnutý blankvers dává věřit, že česká dabingová škola ještě není pragmatickou smrští zbořena do základů — a naproti tomu pouhé přepnutí na souběžný program nás ujistí o opaku.

Domnívám se, že dabing je především otázkou profese, která z něj činí svébytnou uměleckou disciplínu, že je otázkou dokonalého synchronu všech složek, které jej vytvářejí. Neměl by být poplatný „všemocné ruce trhu", která často neurvale zasahuje do našich životů. Ale musíme si zvykat na to, že zrovna tak, jako lze zhlédnout například Jiráskovu Lucernu v Národním divadle i v podání „zapadlých vlastenců", můžeme vedle sebe vidět plnohodnotnou českou verzi zahraničního filmu vedle toho, co se za ni jen vydává.

A na závěr trochu optimismu. Spolu s Miroslavem Kratochvílem, nestorem českého dabingu, doufám, že současný neutěšený stav odezní a od kvantity se zase přejde ke kvalitě.

Eva Lavická

S mnoha doklady zpracoval dabingovou češtinu student bohemistiky FF UK Luděk Horký v článku *Oukej, Jacku, je to fajn aneb Proč televizní hrdinové neumějí česky*, Tvar 13/1996, s. 1-4.

Musíme v dabingu objevovat Ameriky?

Nikoli. Máme dlouhou a mezinárodně uznanou tradici kvalitního dabingu filmového i televizního v předpřevratových studiích (Praha: Barrandov, ČsT; Brno; Gottwaldov čili Zlín...) a dokonce i jakoustakous literaturu:

Oldřich Kautský: *Dabing, ano i ne.* Publikační oddělení Českého filmového ústavu, Praha 1970

Olga Walló, *Režie dabingu. Herec v dabingu.* Obojí jsou skripta AMU, SPN, Praha 1987

Ovšemže jsou věci, ke kterým se nikdo vracet nebude. Tak třeba hned Kautského titulní otázku už rozřešila i socialistická praxe tak, že filmy pro masový konzum se dabovaly, ale třeba *Řek Zorba* zůstal s titulky. To, že v něm byl slyšet původní šťavnatý dialekt, vychutnal každý vyspělý divák a na nutnost cosi číst si stěžovali jen masoví čumilové. Technické antikvity a různá ta školeníčka o socialistické kulturní politice mohou dnešní dabéři samozřejmě rovněž pominout. Ale třeba stránky 41-45 v Kautském, 15-19 ve Walló I nebo 25-26 ve Walló II by stačilo si oxerovat (což nestojí ani dvacku, vážení filmopodnikatelé) a pročíst, aby dnešního diváka neznechucovalo dávno překonané neumětelství — a aby si periodika jako Tvar a ČDS mohla ušetřit papír, filmaři pak ostudu. Napsal jsem to dost tržně?

-dl-

Recenze (2):
I na ztrátové ruštině se dá dnes vydělávat aneb K čemu slouží Dvořákův Český hambář jazyka ruského

V loňském roce vydalo Nakladatelství Horizont ve slovníkové řadě knihu Libora Dvořáka *Ej, čuvak! Ruský slang aneb Český hambář jazyka ruského*. První kapitolka z patnácti, o osloveních a pozdravech, má zřejmě navnadit studenty ruštiny a puritánštěji laděné čtenáře, kteří si v knihkupectví bez velkého soustředění prohlížejí začátek brožury. Je směsicí oslovení, od naprosto běžných přes velmi řídká až po argotická. Abecední uspořádání, místo frekvenčního, potažmo společensky hiearchizovaného, činí kapitolu velmi nepřehlednou a při její četbě vnucuje čtenáři otázku, k čemu to je. Odborník i méně časté uvedené výrazy zná nebo jejich významy odvodí z kontextu, popřípadě vyhledá v dostupné literatuře, laik na ně v písemné podobě sotva narazí, a zazní-li náhodou kolem něj při návštěvě Ruska, nebude schopen je vůbec zaregistrovat. Ani se nedá předpokládat, že by se někdo ve vlaku směřujícím na Rus snažil narychlo naučit výrazy *sráči zasraná, mrcho, podrazáku, pošuku, kluci, sousede, sokolíku, dědku* nebo *příjemné svátky, ďas tě vem* (řazení autorovo).

Tematicko-stylistickým chaosem se vyznačuje druhá kapitola nazvaná *Základní výrazy neboli Slabikář*. Sešly se v ní výrazy spojené s pohlavním životem včetně úchylek a venerických chorob, vyměšováním, nadávky, odvozeniny od vulgarismů nebo slovní spojení s vulgarismy v nejrůznějších významech. Nechci autorovi vyčítat značnou neúplnost, jelikož na úplnost neaspiroval a i sebevětší slovník je z nějakého hlediska neúplný, jako spíše konstatovat naprostou nevhodnost abecedního uspořádání i v tomto případě, nahodilost výběru hesel a leckdy i ekvivalentaci. Jinak než náhodou nelze např. vysvětlit zařazení zcela spisovného, anatomického výrazu влагалище (pochva) mezi čistokrevné vulgarismy. Autor jej uvádí proto, že je součástí jím přeložené „sprostonárodní" častušky. Ovšem v častušce se objevuje ve foneticko-morfologické obměně *vlagališčo*. Mezi oběma variantami je přibližně stejný vztah jako mezi českým *syfilis* a *syfl*. U většiny jednotlivých významů hesel je uvedeno několik ekvivalentů (a tento fakt nechtěně vyvrací autorovo tvrzení z předmluvy, že „soustava ruských hambáren a jazykových rozpustilostí je bezesporu mnohem bohatší než příslušná česká slovní zásoba"), synonyma jsou však volena bez ohledu na to, do jaké stylistické vrstvy překládané slovo patří. Zatímco i český vzdělanec může v neformálním hovoru užít např. slova *blbost* nebo *žvanit*, jeho ruský protějšek rozhodně nemůže vypustit z úst slova пиздеж a пиздеть. Obdobně bych si netroufla ekvivalentovat до хуя jako *spousty* (nestačí-li uvedené *tři prdele*, volila bych spíše *kýbl)*, охуевать jako *žasnout* (spíše *čubrnět, mrkat na drát)*, опизденелый jako *vzteklý* (spíše *ujetej, vyjebanej* — srov. Наш начальник сегодня совсем опизденел! — a také *vydřenej, vytrslej jak psí játra)* atd. I o této kapitolce platí, že laikovi stěží v něčem pomůže, zatímco odborník, překladatel by si spíše zašli do

knihovny pro fundovanou, ucelenou a přehledně uspořádanou knihu Русский мат, vydanou v Moskvě v roce 1994.

Kapitoly s pijáckým a narkomanským slangem skutečně pokrývají mezery ve slovnících a mohou napomoci překladatelům, jak by si autor přál. Nejsem puristka ani puritánka, nicméně nedokážu zaplašit otázku: nestačí nám domácí Topolové, musíme z Ruska importovat zrovna opusy se životem jepičím, nasycené podobnými výrazy? — Vězeňský slang je spíš náhodnou kapkou vysátou z přebohaté literatury. Pominu-li klasickou Trachtenbergovu práci, jež má s Dvořákovou kapitolkou shodný název (Блатная музыка — v obsahu je mimochodem vytištěn s chybou) a další starší slovníkovou literaturu, musím uvést neobyčejně rozsáhlou, lingvisticko-zeměvědně erudovanou, dvoudílnou publikaci Jacqua Rossiho Справочник по ГУЛАГу, která v roce 1991 vyšla v Moskvě už podruhé. — Politický, policejní a vojenský slang bych z hlediska frekvence výskytu v beletristické i publicistické literatuře hodnotila jako nejpřínosnější. Mohl mít větší rozsah — na úkor velestručných, namátkově sestavených kapitolek *Od první třídy k promoci* a *Některá ustálená slovní spojení* (mezi kterými se ocitlo i několik slov izolovaných).

Za soupis vulgarismů cizího původu *(Anglismy a jiné -ismy)* budou vděčni spíš badatelé než uživatelé, protože význam většiny z nich se i při chatrné znalosti cizích jazyků dá odvodit. — Poněkud bizarně působí přetištění všech deseti častušek z celé knihy (9 z nich je v kapitole *Slabikář!)* ve zvláštní kapitole. Chtěl-li se autor blýsknout svým překladatelským uměním a dopřát více prostoru ilustrátorovi Kamilu Hübnerovi, mohl si vybrat nějaké další častušky z rozsáhlého a i u nás dobře dostupného repertoáru. — Dvě obsahově nudné ukázky ze Sorokina v kapitole *Nespisovný jazyk v krásné literatuře* lze chápat buď jako ironii ve vztahu k jejímu názvu (oč zábavnější jsou ruské „sprostonárodní" pohádky, ukázky z Puškinovy, Lermontovovy tvorby aj.!), nebo jako autoreklamu na vlastní překlad a schopnost prodat jeden škvár dvakrát.

Autor budiž pochválen za dobrou intenci přiblížit fonetickou podobu výrazů pomocí české transkripce, ale její provedení příliš chvályhodné není. Necháme-li stranou zjevné překlepy, které jsou mimochodem předznamenány chybně ztvárněným třícentimetrovým titulem na obálce (Ей, чувак! místo Эй, чувак!), nelze nepoznamenat, že čtenář nikde nenajde klíč objasňující značku pro druhý stupeň redukce *a* a *o* (Dvořák používá *ä)* či (značně nedůsledné) označení měkkých souhlásek pomocí čárky nebo apostrofu. Rusistovi z povolání by se nemělo stát, aby radil číst zakončení sloves *„tts´a"*, když skutečná výslovnost je dlouhé tvrdé *c* + mixed vowel, a vyslovovat měkké souhlásky jako jotované, např. *„saljút"* místo *sal´ut.*

Již dosti akademických úvah. Podle sdělení knihkupců jde publikace dobře na odbyt, takže *mějte se dobře, dědku!* [6]

Veronika Mistrová

---

[6] Heslo старик v knize zní: *jedno z nejběžnějších familiárních oslovení, jemuž přesně odpovídá české „dědku" — až potud, že vlastně nesignalizuje věk titulovaného, ale vyjadřuje spíš přátelské city, které k němu mluvčí chová.*

Překlad a anekdota: *Deutsch-tschechisches Witzbuch*

Na našem knižním trhu se objevují jedna za druhou brožury a brožurky, které využívají probuzeného zájmu o cizí jazyky. Jejich smyslem je přispět — ať už jakkoli — k zvýšení atraktivnosti studia a poskytnout materiál, který v literatuře odborného či učebnicového typu chybí: materiál přinášející jistě žádoucí moment zábavnosti, hravosti, úsměvné odlehčenosti. Takové příručky jistě mají právo na existenci; je však nutné, aby měly také odbornou úroveň.

Mnohé bohužel svědčí o tom, že nárokům nedostála ani knížka, o níž tu právě podávám zprávu: *Deutsch-tschechisches Witzbuch. Německo-česká kniha vtipů.* Horizont, Praha 1994, 144 stran A5, 44 Kč). Je to soubor 239 vesměs krátkých (někdy jen dvouřádkových) anekdot, střídavě po dvoustranách otištěných v německé a české verzi. V případě, že část dvoustrany zabírá ilustrace, následuje český převod vzápětí po německém textu na téže stránce.

Nebudu se snad ani šíře vyslovovat ke kritériím výběru vtipů. Zdají se mi být řazeny jaksi bez ladu a skladu; jisté tematické roztřídění, které bývá jinde zvykem, by rozhodně neuškodilo. Takto je to poněkud nesystematická všehochuť, v níž ovšem některé ingredience postrádám. Oželel bych řadu poněkud dětinských a k tomu značně fousatých fórů — např.

Můžeš jmenovat deset zvířat, která žijí v Africe? — Jistě! — Tedy?! — Sedm lvů a tři žirafy!

— a přidal bych něco intelektuálně jiskřivějšího.

Je škoda, že nám o sobě kromě jména nic neprozradila ta, která všechen materiál sebrala a uspořádala: pí Gabriela Kůrová. Z jejího úvodního slova, kde se s poněkud siláckým humorem pokouší nastínit účel vzniku publikace, opravdu nelze být příliš moudrý: konstatují se tu nic neříkající obecnosti a objevují se s prominutím poněkud velkohubá tvrzení (čtenář si prý *zlepší svoji němčinu,* možná objeví *další metodu, jak se rychle naučit německy).* Pozornost vzbudí zmínka o studii prof. Siebenscheina týkající se charakteru německého humoru — bohužel bez udání pramene, kde by ji bylo možno vyhledat.

V knížce jsem při bližším pohledu objevil několik desítek chyb a nedopatření nejrůznějšího charakteru. Někdy se jedná o vyložené nesprávnosti v německém textu, jindy o nepřesný či nevýstižný převod do češtiny, který podstatně ochuzuje pointu vtipu anebo ohrožuje jeho použitelnost při jazykovém vyučování. Namátkově je možné uvést např. takovéto „lapsy“:

s. 14 *školní práce — Schulabsatz* (správně *Schulaufsatz);*
tamtéž ein *Superschlauer — horlivec* (správněji asi *všeználek);*

s. 23 vyjet *z domu* — *daheim* wegfahren (spr. *von zu Hause* w.);
s. 36 *šatna* (převlékárna) — *Bekleiderkabine* (spr. *Umkleidek.);*
s. 52 den *Deckel* auf den Bierkrug legen — položit *pokličku* na půllitr piva (spr. *tácek);*
s. 80 *na* kterém programu? — *in* welchem Programm (spr. *auf* w. P.);
s. 56 *pociťujete ještě vaši* kleptomanii? — *spüren Sie noch etwas von* der Kleptomanie? (snad lépe volněji: *cítíte, že vás ještě trochu trápí* kleptomanie?)
s. 110 věštkyně se *pronikavě* dívá do karet — die Wahrsagerin schaut *eindringlich* in die Karten (lépe: *upřeně* se dívá)

Kumulaci podobných nedostatků najdeme na s. 129. Bankomat se prý řekne *Bankomat:* jenže Němci ho nazývají *Geld- / Bankautomat.* Výzva *bitte Kod eingeben* zní správně *bitte Kode / Code eingeben* a znamená *prosím* ***zadejte*** *kód,* nikoli — jak by pí Kůrová potřebovala — *vytlačte.* Ta anekdota o venkovanovi z Burgenlandu, který jde k bankomatu s nočníkem *(Kot* je mimo jiné lejno) tedy vznikla spíše v češtině a do němčiny byla převedena na základě pouze přibližné znalosti odpovídajících německých výrazů.

Nad některými českými verzemi anekdot opravdu nevíme, co je na nich k smíchu nebo aspoň k úsměvu:

Nad jezdícími schody visí plakát: NA JEZDÍCÍCH SCHODECH JE PSY TŘEBA NOSIT! — Achich, naříká paní Mollová. Kdepak mám teď tak rychle vzít psa!

Při čtení německého nápisu stačí větný důraz, aby se rozlišilo *Auf der Rolltreppe müssen Hunde GETRAGEN werden,* jak to měl na mysli tvůrce nápisu, od *Auf der Rolltreppe müssen HUNDE getragen werden,* jak si to vykládá Frau Moll. Naproti tomu v češtině jsou obě čtení rozlišena slovosledem *(je třeba psy nosit / je psy třeba nosit × je třeba nosit psy)* a dvojznačné znění nelze zkonstruovat. V takových případech snad mohla pí Kůrová poznamenat, že doslovný překlad pointu nevystihuje, popřípadě také vysvětlit proč.

Nedostatkem je i to, že při prezentaci neznámé slovní zásoby — a to v knize, která chce být používána jako učební pomůcka — se neuvádějí u podstatných jmen koncovky 2. p. sg. a u silných sloves alternující vokály v obou minulých časech. Samozřejmě by také bylo třeba vyvarovat se tiskových chyb, jichž se zdá být až příliš.

Gramatické poznámky v závěru se omezují na výčty čísel vtipů, v nichž se objevují časové a způsobové formy sloves; ostatní mluvnické jevy jsou opominuty. — Co se týká didaktické použitelnosti knížky obecně: je vůbec otázka, zda má smysl upevňovat na anekdotách gramatické znalosti a dovednosti. Pitvat jazyk anekdot (a bez rozborů to mnohdy nejde — srov. výše) je přece dost nevděčné, protože tím se

jejich účinek vytrácí. Vtipy nejspíš mohou jazykové vyučování jen tak lehce „okořenit".

Náročnější zájemce — ať už o studium němčiny nebo o německý humor — knížkou z Horizontu nadšen nebude. Dnes už však může sáhnout po mnohem obsáhlejších a v jistém smyslu reprezentativních zdrojích anekdot, vtipů i delších humorných historek. Pro němčinu je to např. Kunzovo již standardní dílo *Der österreichische Witz* (Ibera & Molden Verlag, Wien 1995), obsahující 1200 položek utříděných podle tematických i historických hledisek; český překlad tam ovšem není.

-jpeš, jšim-

Víte...

... jaký je původ některých nadávek?

Některé nadávky jsou etymologicky průhledné — např. tolik frekventované názvy domácích zvířat či pohlavních orgánů. U jiných, zpravidla mírnějších, už se původní etymologie poněkud vytratila:

- **hlupák, hloupý** (praslovanské *glupъ)* bývá spojováno s kořenem *gluchъ* (kdo špatně slyší, pomalu chápe)
- **blb, blbec** je specifické, pouze české slovo — souvisí asi se slovesem blábolit
- **pitomec, pitomý** znamenalo, jak známo, původně 'chovaný, živený' (ještě dnes např. v ruštině), z toho pak 'tupý', 'hloupý' ap."

... co má společného idiot a idiom?

Řecké **idiotes** znamenalo původně 'soukromá osoba', později i 'laik, nevědomec'; je odvozeno od *idios* 'zvláštní, soukromý' (srov. *idiom* 'svérázný jazykový jev', *idiolekt* 'osobitý jazyk jednotlivce'). Latinské *idiota* zdůraznilo význam 'nevědomec, ignorant', ovšem dnešního významu 'slabomyslný' nabylo slovo až v nové době.

Z latiny jsou další dva „oficiální" termíny pro slabomyslné — **imbecil** a **debil**. Obojí znamená 'slabý': *imbecillis / -us* byl snad *sine baculo,* tj. bez hole, takže se

nemohl bránit; *debilis* pak je ten, který *debet*, tj. „nedostává se mu, nemá" (srov. účetní *debet* 'dluží, má dáti'). [7] Podobně jako *debil* je tvořeno i **dement**, lat. *demens*, gen. *dementis;* znamená doslova 'bez ducha, bez mysli'.

Mylnou dekompozicí slova *fantasmagorie* vznikla nadávka **magor** — v základě zmíněné složeniny jsou řecká slova *fantasma* 'vidina' a *agoreuó* 'mluvím'.

Z francouzštiny je nadávka **kretén**. Souvisí se slovem *křesťan* — vlastně 'venkovský křesťan' > 'hlupák' (srov. lat. *christianus* a ruské *krestjanin*). Zajímavé je, že i latinské *paganus*, z něhož je naše *pohan*, znamená 'vesničan'. Obyvatelům měst se prostě venkovský člověk nezavděčil.

Mezi nadávkami označujícími negativní morální vlastnosti si všimněme alespoň slov **prevít** a **hajzl**. Ač různé intenzity, jejich původní význam je stejný — „záchod". První je z francouzského *prevét* (srov. např. *privát)*, druhé z něm. *Häusel* vlastně 'domeček'. Naopak nadávka **kanál, kanálie** nemá etymologicky nic společného se stokou. Její původ je třeba hledat ve francouzském *canaille* 'čubka'.

I nadávky se tedy přejímaly, kalkovaly, napodobovaly, překládaly... Hlavně se ovšem komolily.

-rej-

---

[7] ***Debilis* v antice neměl sil / sílu fyzickou; najdeme sice už u Cicerona výraz *debilitas animi*, ale ten hodnotí Pražákův slovník klasické latiny jako metaforu. V raně středověkém křesťanském hymnu se praví: *Te confitemur debiles, / te deprecemur supplices* — „tebe vyznáváme, my slabí, tebe pokorně prosíme"; jde patrně o slabost, bezmoc všeobecnou. Výraz *debilitas animi* se později stal termínem (mj. právním) pro slaboduchost (jako překážku přijetí řehole aj.). Dnešní kanonické právo používá výrazy *amentia, infirmitas psychica.***

-jš-

Překlad strojový:
Můžete mi to přeložit na počítači?
aneb
MALÁ SKRUPULÓZNÍ KONTRIBUCE O POSIBILITÁCH KURENTU A O PERSPECTIVES AUTOMATICKÉ TRANSLACE[8)]

Nedávno se na mne obrátil jeden známý, že by potřeboval přeložit nějaké anglické technické texty, nejlépe na počítači, aby to moc nestálo. Když se ukázalo, že to chce jen pro sebe a jen proto, aby věděl, o čem je vůbec řeč, doporučil jsem mu, aby si trochu oprášil své chatrné znalosti světového jazyka a pustil se do toho bez počítače. Nepřesvědčil jsem ho, i když zklamání z neexistence strojně překladových stanic neskrýval. Za pár týdnů mi ale nadšeně hlásil, že si za pár stovek koupil program, který dělá přesně to, co potřebuje. A mně došlo, že bych taky, neznaje svahilsky, jásal nad něčím, co ve svahilském textu, který mne zrovna velmi zajímá, nahradí slova a běžná spojení jejich nejfrekventovanějšími českými ekvivalenty.

Ten známý si možná kdysi dávno někde přečetl, že „za pár let počítač zcela nahradí překladatele". Někomu jinému zase třeba odjinud utkvělo v hlavě, že „strojový překlad je škodlivá chiméra". Jako obvykle je to úplně jinak (neboli *o něčem jiném*), což dokazuje nejen výše uvedený případ, ale také spousta spokojených uživatelů strojového překladu po celém světě, nekonečné úsilí o simulaci lidského rozumu v řadě prestižních vědeckých institucí, a také historie.

MECHANICKÁ TĚSNĚNÍ TANDEMU RYCHLE ZÍSKÁVAJÍ PŘIJETÍ V ČERPACÍCH SLUŽBÁCH, KDE PROSAKOVÁNÍ TĚSNĚNÍ BY MĚLO ZA NÁSLEDEK BEZPEČNOSTNÍ ZÁJMY NEBO ZTRÁTU NÁKLADNÉHO VÝROBKU.[9)]

Přesně před třiceti lety na dlouho vyschl mocný proud státních peněz, z nichž se ve Spojených státech skoro dvě desetiletí financoval výzkum strojového překladu. Zvláštní komise Národní akademie věd se tehdy po dvouletém zkoumání vyjádřila

---

[8)] Překlad anglického *A Little Scrupulous Contribution about the Current Possibilities and Perspectives of Automatic Translation*, který byl pořízen systémem APAČ (viz např. E.Hajičová, P.Piťha a P.Sgall, *Učíme stroje česky*, Panorama 1982; podrobněji Zdeněk Kirschner, *A Dependency-Based Analysis of English for the Purpose of Machine Translation*, EBSAT IX, MFF UK 1982, a *APAC3-2: An English-to-Czech Machine Translation System*, EBSAT XIII, MFF UK 1988.) Za účelem dosažení žádoucího účinku na čtenáře byl systém zbaven možnosti vyhledat si ve slovníku všechna významová slova s výjimkou slova *little*. Systém se pokouší identifikovat nenalezená slova podle jejich zakončení a „přeložit" je pomocí transliterace.

[9)] *Tandem mechanical seals are rapidly gaining acceptance in pumping services where seal leakage would result in safety concerns or loss of costly product.* Tyto a následující ukázky přeložil opět systém APAČ, a sice z materiálů věstníku *Pumps Abstracts*, případně ze snadno identifikovatelného beletristického textu.

negativně k možnosti dosáhnout v dohledné době kýženého cíle: plně automatického překladu srovnatelného s překladem lidským.

Tahle zpráva však nemohla přijít jen jako blesk z čistého nebe. Už v roce 1960 Yehoshua Bar-Hillel, od roku 1951 první badatel v oboru na plný úvazek, dokazoval na anglické větě *the box was in the pen*, že počítač to sám nikdy nezvládne. Nikdy totiž nebude mít k dispozici takové znalosti o světě, které by mu pomohly vyloučit jako krajně nepravděpodobnou možnost, že krabička byla uvnitř pisátka, když to mohla být také bedna v ohradě na dobytek.

Skeptiků bylo tehdy asi opravdu zapotřebí. Brzy po válce nabyla řada lidí kolem nového zázraku vědy — počítače dojmu, že překlad je vlastně totéž, co luštění zpravodajského kódu. A v téhle disciplíně přece zaznamenaly počítače úspěchy, které možná rozhodly o osudu lidstva. A brzy se našli i potenciální zákazníci — ti z amerických vojenských expertů, kteří nebyli zvlášť silní v jazyce Puškinově. Tak došlo k tomu, že počítače se pokoušely překladatelům fušovat do řemesla. V období počátečního optimismu se zdálo, že by jim k tomu mohl stačit slovník a jednoduchá pravidla pro lokální úpravy slovosledu a že je jen otázkou času, kdy se systémy naučí lépe rusky a nebudou dělat začátečnické chyby typu *my trebujem mira = we require world* nebo *ona navarila ščej na neskol'ko dněj = it welded on cabbage soups on several days* (česky přibližně: *po několik dní se to navařovalo [autogenem] na zelné polévky*). Je sice pravda, že v příručce údržby tanku odkazuje *ona* pravděpodobně k nějaké součástce a o přípravě stravy se tam také mnoho nedozvíme, ale chyby podobného typu na lexikální úrovni a zcela nepatřičná větná skladba se stále objevovaly příliš často i v překladu textů „z oboru". Takže bylo rychlejší a lacinější zaměstnat lidského překladatele.

NAŠEL LUCIANU, JAK SEDÍ OSAMOCENĚ, NA TABULCE V NOČNÍM KLUBU SPOJENÝCH DŮSTOJNÍKŮ, KDE OPILÝ MAJOR ANZAC, KTERÝ PŘIVÁDĚL TAM JI, BYL DOSTI HLOUPÝ, ABY OPOUŠTĚL JI PRO OPLZLOU SPOLEČNOST NĚKTERÝCH ZPÍVAJÍCÍCH SOUDRUHŮ NA TYČI. [10]

Bar-Hillelův verdikt však neplatí bezvýhradně, což se projevilo v dalším vývoji. Na jedné straně se objevila řada pokusů reprezentovat a využívat v počítačových systémech znalosti o světě a napodobovat lidský rozum „umělou inteligencí", na druhé straně se ukázalo, že ne vždy je i pro kvalitní překlad nutné simulovat opravdové porozumění originálu, zvláště pro příbuzné jazyky. (Pro překlad mezi

[10] *he found luciana sitting alone at a table in the allied officers' night club, where the drunken anzac major who had brought her there had been stupid enough to desert her for the ribald company of some singing comrades at the bar.* Pozn.: V době, kdy se systém APAČ vyvíjel, nebylo zvykem, aby počítače rozlišovaly malá a velká písmena. Česká diakritická znaménka se zapisovala takto: POC3I2TAC3.

mnoha evropskými jazyky se třeba ve větách *viděli jsme velbloudy z mikrobusu* a *viděli jsme velbloudy z cirkusu* můžeme s klidem vyhnout problému, jaký větný člen je rozvíjen substantivem v předložkovém pádu.)

Možná i proto ta zvláštní komise zároveň předvídavě doporučila dále podporovat základní výzkum v oboru formálně a počítačově orientované lingvistiky a také vyvíjet různé počítačové pomůcky pro překladatele. Z dlouhodobého hlediska mělo obojí velký význam. Pracoviště, která vytrvala, se začala orientovat na modely lingvisticky mnohem propracovanější. Systémy byly například běžně stavěny na modulu poctivé syntaktické analýzy. V Evropě a v Japonsku se zakládala pracoviště nová a asi po deseti letech se zájem o strojový překlad obnovil i ve Spojených státech. Výsledky výzkumu (a ovšem i pokrok v parametrech a dostupnosti výpočetní techniky) postupně rozšiřovaly možnosti praktického využití tam, kde to mělo smysl. Přišlo se na mnoho způsobů, jak existujícími metodami ušetřit při překladu některých druhů odborných textů spoustu peněz.

Poučení tedy zní takto: je možné mít plně automatický překlad, nebo překlad velmi kvalitní, ale nikoli obojí najednou. To platí dodnes a jistě ještě nějaký čas platit bude.

V TĚCHTO SYSTÉMECH PŘIJÍMAČ NEJPRVE SE PLNÍ SUSPENZÍ PEVNÝCH ČÁSTIC S UŽÍVÁNÍM ODSTŘEDIVÉHO ČERPADLA NÍZKÉHO TLAKU, PO ČEMŽ SE SPOJUJE PŘIJÍMAČ S HYDROSTATICKÝM VYSOKOTLAKÝM ČERPADLEM ZA ÚČELEM VYNUCOVAT SUSPENZI, PODÉL VYSOKOTLAKÉHO POTRUBÍ, ZATÍMCO SUSPENDUJÍCÍ TEKUTINA PROBÍHÁ HYDROSTATICKÝM ČERPADLEM. [11)]

První z triků, které učiní z nedokonalého systému cenného služebníka, spočívá ve výběru vhodného oboru a typu vstupních textů. Tak například úřední kanadské zprávy o počasí překládá denně už skoro 20 let počítač. Pokud je obor a jeho odborný styl pro systém málo stravitelný, lze někdy autorům leccos nařídit a zakázat (regulovaný jazyk).

Jelikož strojový překlad je bez lidského zásahu poměrně laciný, další možností je využít jeho výsledky v surovém stavu tam, kde občasné jazykové a významové nehoráznosti nejsou na závadu. Tedy například pro povšechnou informaci expertům, jako podklad pro rozhodnutí, zda investovat do pořádného překladu, nebo jako polotovar pro překladatele.

Nejoblíbenější metodou je účast člověka na společném díle. V triviálním případě je člověk jen korektorem, což mu může systém usnadnit zdvořilými upozorněními

---

[11)] *in these systems a receiver is first filled with a solids suspension using a low pressure centrifugal pump, following which the receiver is connected to a high pressure displacement pump to force the suspension out and along the high pressure pipeline, while the suspending fluid passes through the displacement pump.*

na pasáže, s nimiž měl problémy (slova chybějící ve slovníku, neznámá syntaktická struktura originálu, nerozhodnutá lexikální a syntaktická víceznačnost). Někdy se vyplácí upravit už originál, zvláště když jeden systém překládá do více jazyků: označit názvy, slovní druh v případě možné pochybnosti, hranice vedlejších vět a koordinaci, nahradit neznámá slova. Tady jsou předběžná varování systému před možnými problémy opravdu na místě.

„V POŘÁDKU, BUDE TANČIT S TEBOU," ŘEKLA, NEŽ YOSSARIAN DOKONCE BY MOHL MLUVIT, „ALE NENECHÁ TĚ SPÁT S MNOU".
„KDO SE PTAL TĚ?" YOSSARIAN SE PTAL JÍ.
/ „KDO ŽÁDAL TĚ?" YOSSARIAN SE PTAL JÍ.
/ „KDO SE PTAL TĚ?" YOSSARIAN ŽÁDAL JI.
/ „KDO ŽÁDAL TĚ?" YOSSARIAN ŽÁDAL JI.
„NECHCE SPÁT S MNOU?" ZVOLALA PŘEKVAPENĚ.
„NECHCE TANČIT S TEBOU." [12]

Skutečnou rozkoš z plodné spolupráce však lze prožít jen v interaktivním režimu. Má-li systém dostatečné profesionální kvality, tedy dost velký slovník, spolehlivý syntaktický modul a zakódované sebevědomí, a je-li zároveň jeho lidský partner dost důvěřivý, může ponechat řízení procesu překladu na systému. Člověk jen odpovídá na občasné dotazy (víceznačnost, neznámá slova) a někdy přitom ani nemusí umět oba jazyky. (Příklad dotazu, kterým se systém pokouší dospět k překladu anglické věty *she put on her hat*: „Poraďte mi prosím, která možnost je správná: *přidala klobouk, tahala klobouk za nos, oblékla si klobouk, obula si klobouk, nasadila si klobouk, vzala si klobouk.*" Systém, který nechce obtěžovat a věří si, to ale může risknout a vybrat něco maximálně neutrálního, např. *vzala si klobouk*. Tak může úspěšně předstírat, že „porozuměl" originálu.)

U jednodušších systémů řídí překlad člověk, kterému systém nabízí např. ekvivalenty jednotlivých slov, spojení nebo částí vět. Často bývají k dispozici speciální textové editory pro plynulé sledování překladu i originálu, nástroje pro kontrolu pravopisu, syntaktické správnosti a stylu.

---

[12] *"all right, i'll dance with you," she said, before yossarian could even speak.*
"but i won't let you sleep with me."
"who asked you ?" yossarian asked her.
"you don't want to sleep with me ?" she exclaimed with surprise.
"i don't want to dance with you".
Pozn.: Systém je zaměřen na překlad anotací a nezná tudíž u sloves jinou než třetí osobu. Víc možností překladu je odděleno lomítkem.

BYLA DÁNA TATO ŘEČ OD PANA BAREJA PŘI OTVÍRÁNÍ 28. ROČNÍHO ZASEDÁNÍ IPMY V IMPERIÁLNÍM HOTELU, NOVÉ DILLÍ. V JEHO ADRESE, AUTOR VÍTAL PŘÍTOMNÉ A DÁLE POPISUJE POKROK, KTERÝ INDICKÝ PRŮMYSL ČERPADEL DĚLAL, ZA POSLEDNÍCH 28 ROKŮ. [13]

Inteligence předpokládá schopnost se učit, což některé systémy svým způsobem zvládají také. Jedna z možností napadne velmi brzy každého, koho se systém již poněkolikáté ptá na totéž. Nová verze téhož systému si může odpovědi ukládat a využívat je, v nejednoznačných případech vybírat nejčastěji se vyskytující možnost a žádat jen o schválení volby. Dalším krokem je automatické ukládání originálu a jeho překladu do databáze, v níž při novém překladu systém hledá stejná nebo podobná slova, spojení nebo i konstrukce.

Má-li dnes někdo zájem o překlad např. mezi angličtinou a jedním z jazyků, jako je němčina, francouzština, španělština, ruština, holandština, japonština, nebo čínština, má na výběr systémy nejrůznějších parametrů a cen: od těch, které teprve vzniknou z polotovaru podle požadavků zákazníka a které firma sama instaluje na pracovní stanici s několika terminály a po léta se stará o údržbu systému, až po automatické slovníky pro každý osobní počítač s jednoduchým softwarem, který se pokouší nahrazovat jednotlivá slova. I když žádný z nich nepřekládá dokonale bez lidské pomoci, přece jen máme co závidět.

VÝPOČTY, KTERÉ MOHOU BÝT TAKÉ APLIKOVÁNY NA VÝPOČTY ÚČINNOSTI SYSTÉMŮ PROVZDUŠNĚNÍ HLUBOKÉ VODY, ZJEDNODUŠUJÍ SE POMOCÍ POČÍTAČOVÉHO PROGRAMU V ALGOL 60.
/ VÝPOČTY SE ZJEDNODUŠUJÍ POMOCÍ POČÍTAČOVÉHO PROGRAMU V ALGOL 60, KTERÝ MŮŽE BÝT TAKÉ APLIKOVÁN NA VÝPOČTY ÚČINNOSTI SYSTÉMŮ PROVZDUŠNĚNÍ HLUBOKÉ VODY. [14]

Tento žádoucí stav ale nenastal jen tak sám od sebe. Softwarové firmy založily svůj úspěch z velké části na prototypech, které po léta vznikaly a stále vznikají na akademické půdě a ve výzkumných ústavech, a které samy těží z výsledků teoretické a počítačové lingvistiky a ovšem také z existence lexikálních a textových databází. Tak například evropský projekt strojového překladu mezi jazyky zemí Evropského společenství EUROTRA (1982-92) sice nesplnil původní představu, ale posloužil jako odrazový můstek pro řadu menších úspěšných projektů. Jedním z nich je systém pro

---

[13] *this speech was given, by mr. bareja, at the opening of the 28th annual session of ipma, at the imperial hotel, new delhi. in his address, the author welcomed those present and then proceeded to outline the progress that the indian pump industry had made over the last 28 years.*

[14] *the calculations are simplified by means of a computer program in algol 60, which can also be applied to calculations of the efficiency of deep water aeration systems.*

překlad patentů z angličtiny do dánštiny, který vyvinula soukromá firma ve spolupráci s ústavem, který se podílel na projektu EUROTRA. Dnes je systém v běžném provozu a připravuje se jeho rozšíření o další jazyky. Tabulka [15] obsahuje srovnání nákladů na strojový a „manuální" překlad v amerických dolarech při výkonu 2 miliony přeložených slov za rok, bez nákladů na vývoj systému. Na první pohled by se mohlo zdát, že v našich podmínkách, kdy se za práci překladatele rozhodně neplatí 43 dolary na stránku, jak to vychází v Dánsku (při 300 slovech na stránku), ale odhadem jedna čtvrtina této částky, by strojový překlad neobstál. Ale není tomu tak, při roční úspoře 1 mil. Kč by se dokonce dalo uvažovat o tom, že by se během poměrně krátké doby zaplatil i vývoj systému. Předpokladem úspěchu je ovšem trvalý přísun většího objemu textů určitého typu.

	Strojový překlad		**Manuální překlad**	
	Dánsko	ČR	Dánsko	ČR
Hardware				
scanning, pre-editace	1.000	1.000	1.000	1.000
pracovní stanice	4.000	4.000	4.000	4.000
Mzdy				
scanning, pre-editace	11.000	2.750	2.000	500
manuální překlad			217.000	54.250
korektury	93.000	23.250	67.000	16.750
doplňování, údržba systému	17.000	4.250		
Celkem	126.000	35.250	287.000	72.500
Roční úspora	161.000	37.250		

Pokud bychom byli náročnější a zatoužili po automatickém tlumočníkovi, asi bychom ještě dnes moc nepochodili. Ale pracuje se na tom, a to dost intenzivně. V Japonsku na projektu tlumočení telefonických rozhovorů, zatím jen tematicky omezených, a v Německu na projektu tlumočení dialogu německého a japonského obchodníka. Ti dva spolu sice mluví anglicky, ale velmi často si jeden z nich na ten

[15] Pramen: ELSNEWS, The Newsletter of the European Network in Language and Speech, listopad 1995.

správný výraz nemůže vzpomenout, a tak zmáčkne na chytré krabičce mezi nimi na stole knoflík a řekne třeba i celou větu ve své mateřštině. Načež krabička, která celou dobu tiše seděla a jen poslouchala tu německou a japonskou angličtinu, aby věděla, o čem je řeč, vydá ze sebe anglický překlad té německé nebo japonské věty. Zatím se předpokládá, že se oba domlouvají na čase a místě schůzky. Je jen málo německých universit, které se na tomto projektu nepodílejí (celkem se účastní 30 výzkumných pracovišť). Ten projekt se jmenuje VERBMOBIL, začal v roce 1993 a má skončit po 8 až 10 letech. První čtyři roky budou stát jen německou vládu 60 mil. marek, další prostředky poskytuje konsorcium pěti velkých firem.

BYL JEN JEDEN ÚLOVEK A TO BYLO HLAVA 22, KTERÁ URČOVALA, ŽE ZÁJEM O SVOU VLASTNÍ BEZPEČNOST TVÁŘÍ V TVÁŘ NEBEZPEČÍM, KTERÁ BYLA REÁLNÁ A BEZPROSTŘEDNÍ, BYL PROCES RACIONÁLNÍ MYSLI.
/ BYL JEN JEDEN HÁČEK A TO BYLO HLAVA 22, KTERÁ URČOVALA, ŽE ZÁJEM O SVOU VLASTNÍ BEZPEČNOST TVÁŘÍ V TVÁŘ NEBEZPEČÍM, KTERÁ BYLA REÁLNÁ A BEZPROSTŘEDNÍ, BYL PROCES RACIONÁLNÍ MYSLI. [16]

A co u nás? V 80. letech se na matematicko-fyzikální fakultě Karlovy university pracovalo ve skromných podmínkách dokonce na dvou spíše aplikačně orientovaných projektech strojového překladu najednou: z angličtiny do češtiny pro překlad anotací technické literatury a z češtiny do ruštiny pro překlad softwarových manuálů. Oba úspěšně dospěly do stadia prototypů. Další projekt byl koncipován s mnohem širší perspektivou, cílem bylo vytvořit modulární, „recyklovatelné" programové nástroje, sebrat lexikálních data a navrhnout metody pro strojový překlad mezi češtinou a angličtinou založený na zpracování paralelních textů. Tímto projektem se strojový překlad přiblížil i u nás ke korpusové lingvistice: z paralelních textů se totiž může naplňovat databáze překladových ekvivalentů. Na komerční aplikace si však asi budeme muset ještě chvíli počkat, ledaže by nám zatím stačily systémy, které se vejdou na jednu disketu a které nám například nabídnou všech pět možností překladu českého slova *kose*.

YOSSARIAN BYL POHNUT VELMI HLUBOCE ABSOLUTNÍ JEDNODUCHOSTÍ TÉTO KLAUZULE HLAVY 22 A VYDAL UCTIVÉ ZAPÍSKNUTÍ. [17]

Alexandr Rosen

---

[16] *there was only one catch and that was catch - 22, which specified that a concern for one's own safety in the face of dangers that were real and immediate was the process of a rational mind.*

[17] *yossarian was moved very deeply by the absolute simplicity of this clause of catch - 22 and let out a respectful whistle.*

Pár statistických údajů o překladu z češtiny do angličtiny

Strojový překlad je perpetuum mobile: mělo by to po spuštění běžet, ale ještě vždycky se to na něčem zastaví. Již třicet let vzbuzuje touhu tvůrců a chápavé úsměvy posuzovatelů. Autor tohoto příspěvku, který trpí touhou a současně je schopen se chápavě usmívat, se nehodlá pouštět do obhajoby strojového překladu ani do objasňování principů, na nichž ho bude možno jednou vytvořit. Chce jen uvést několik čísel, které byly získány díky velmi rozsáhlému systému strojového překladu z češtiny do angličtiny.

Zajímavost těchto údajů není v jejich novosti, ale v tom, že vyplývají ze statistik pořizovaných během strojového překladu. K statistikám byla použita činnost systému strojového překladu SKIK, verze 2, který po intelektuální stránce připravil (a ještě dlouho bude zdokonalovat) autor tohoto příspěvku, po stránce programové vybavil (a ještě dlouho bude zdokonalovat) Mgr. Marek Blaha. Jako každý strojový překladový systém je i SKIK zamýšlen ***jako podpora*** *překladatele. Nahradit jej nechce, a snad to ani nejde, neboť jazyk je fenomén, o němž se vcelku správně říká, že je systematickým souborem výjimek z pravidel. Do systému SKIK byly z důvodů kontroly správnosti i z důvodů statistických zabudovány mechanismy umožňující měřit některé kvantitativní vztahy.*

Obecně je známo, že průměrná délka slov v anglickém textu je menší než průměrná délka slov v ekvivalentním textu českém. Stejně je známo, že k vyjádření jednoho pojmu potřebuje angličtina více slov (slovo chápeme jako řetězec znaků oddělený od dalších řetězců mezerami a/nebo interpunkčními znaménky). Potvrzují to i obě následující tabulky.

Počty slov (tj. slovotvarů) a samostatných frází

Tab. 1

stav k 16. 4. 1996	čeština	angličtina	poměr č:a
rozdílných slovotvarů	318243	74164	4,29
rozdílných frází	1376764	758198	1,86

Tab. 2

stav k 16. 5. 1996	čeština	angličtina	poměr č:a
rozdílných slovotvarů	318315	74175	4,29
rozdílných frází	1414022	770785	1,83
přírůstek počtu různých slovotvarů (proti tab. 1)	72	11	6,54
přírůstek počtu různých frází (proti tab. 1)	37258	12507	2,98

Z obou tabulek je zřejmé, že počet různých ***slovotvarů*** *je v češtině podstatně vyšší než v angličtině (pády podstatných a přídavných jmen, slovesné tvary). Počet různých* ***frází*** *— stroj si nepamatuje věty, ale skupiny slov až do délky pěti lexikálních jednotek, které dále kombinuje do vět — je v češtině sice také vyšší než v angličtině, ale rozdíl mezi oběma jazyky je dvojnásobně menší. V češtině zvyšuje počet různých frází především ohýbání slov, v angličtině především jejich kombinace.*

V závislosti na objemu zpracovaných textů roste počet různých slov (slovotvarů) v češtině podstatně rychleji než v angličtině: pro nové pojmy má angličtina daleko častěji pouhé kombinace výrazů, které jsme již do slovníku uložili. Počet různých frází roste v češtině pomaleji než počet různých slov, přesto však jsou rozdíly v přírůstcích větší než v hotové bázi. To je dáno především tím, že běžné fráze jsou již vyčerpány a jako „novinky" se ukládají především idiomy a víceslovné termíny.

Při troše snahy by bylo možno už z těchto čísel vyvozovat některé obecné závěry o tom, co musí k překládání zvládnout stroj i člověk. Znalost češtiny je založena podstatně více na manipulaci se slovem, znalost angličitiny na manipulaci s kombinacemi slov. Český odborný styl se vyjadřuje převážně slovy plnovýznamovými; naproti tomu v angličtině — i odborné — převažují slova, která jsou sama o sobě významově chudá a teprve zřetězením do frází nabývají plného významu. Proto také v počátcích učení stačí v angličtině zvládnout menší počet slov, zatímco jazykového mistrovství se pak dosáhne díky kombinačnímu myšlení. 800 slov Basic English by asi pro češtinu nepostačovalo; v češtině je třeba znát podstatně více slov, nemluvě o zvládnutí manipulace s nimi. Naučit se základům angličtiny je poměrně snadné, ale dosáhnout v ní mistrovství je velmi obtížné. Naučit se základům češtiny je podstatně obtížnější.

Proto také mohou sice existovat obousměrné slovníky jednotlivých slov, ale na tomto principu nelze založit překladový systém. Skutečný překlad z angličtiny do češtiny musí vycházet z jiných principů než překlad z češtiny do angličtiny. A to je pravděpodobně i závěr, který zpochybňuje možnost vytvoření jednoho univezálního převodového jazyka, který by byl mezičlánkem při překladech mezi přirozenými jazyky.

Vladimír Smetáček

Pro případné zájemce o tento systém překladu uvádíme spojení:

SKIK = Služba komerčních informací a kontaktů
adresa: Prvního pluku 7, 180 00 Praha 8 (za „ÚAN" Praha-Florenc)
telefon: (02) 24 21 77 22
fax: (02) 24 21 86 67

Slovo mají překladatelé...

Čtenářům doporučujeme, aby si následující text předčítali nahlas (nebo aby si při čtení hlasitý přednes aspoň představovali) — jinak se ochudí o kouzlo blankversu.

Smutný monolog o překládání Shakespeara

Příspěvek k shakespearovské besedě
přednesený 30. října 1991
v Klubu čs. spisovatelů

Vážení přátelé a překladači,

omlouvám se, že zcela výjimečně
dnes nebudu hovořit zpaměti:
i když se blankvers dobře memoruje,
přec budu raději svůj příspěvek číst.
Dovolte mi, abych jej přednesl
co smutný monolog o problémech,
jež musí řešit překladatel Barda
na konci dvacátého století.

Ještě před pěti desítkami let
se překladatel pouze rozhodoval
— uvědomiv si samozřejmě napřed,
že Shakespearův text nelze přeložit —,
jak bude s tímto textem zacházet:
například jestli obsahovou mnohost
dramatikových veršů vyjádří
v češtině zkrácením a zhuštěním
významu slov ve stejném počtu veršů,
či zda ten počet veršů rozšíří
bez škrtání a zhušťování slov.
Oba dva způsoby se dají hájit,
chceme-li výsledek jen tiše číst.
Je-li však text pronášen z jeviště,
objeví se nám jeho stinné stránky.
Přílišné zhuštění má za následek,
že trpí jeho srozumitelnost:
leckterý divák — patřím k nim i já —
má potíže s dešifrováním smyslu
a slova přešumí mu nad hlavou,
aniž by pochopil, co se chce říct.
Vím dokonce o jednom případu,
že herec, který takový text mluvil,
— je to zkušený umělec a tehdy
šlo o pasáž titulní postavy —
se zcela otevřeně přiznal k tomu,
že se mu nezdařilo pochopit
smysl a obsah dlouhé repliky,
a tak ji prostě jenom odříkává.
Na jeho omluvu lze připomenout,
že v zašmodrchanosti významů
je Shakespeare nepřekonatelný mistr.
Jestli se překladatel rozhodne
ozřejmit text na úkor počtu veršů,
režisér hned dostává vyrážku
a škrtá v něm víc nežli obvykle.
To vše jsou věci dávno dobře známé
a já je uváděl jen jako příklad.

K podobným
dávno známým problémům,
které však mnohdy nelze vyřešit,
je vyjádření hudebnosti veršů.
Nemám teď na mysli proslulá místa,
jako je *tumbling billows of the main,*
jako spíš slavný výkřik z téže hry
A horse! A horse! My kingdom for a horse!
Ten umí do češtiny převést každý,
kdo dokáže si vyhledat pět slov

v kapesním slovníku doktora Haise
— ověřoval jsem si to, jsou tam všechna;
jenomže asi nikdy nepochopí,
že tento výkřik prostě nelze zčeštit:
to trojí zoufalé a temné *[ó:]*
s bezmocným zasyčením nakonec
a uprostřed pichlavé *[iŋ]* jak stožár
trčící z potápějící se lodi
— ne, tuto hudbu nelze přeložit.
A takovýchhle řádek napsal Shakespeare
(jestli mě kalkulačka neklame)
jen ve svých hrách sto tisíc, pětkrát sto
a čtyřiašedesát. Dobrý den!

To vše věděli naši předchůdci
v minulém století a ten, kdo chtěl
výsledek jejich práce hodnotit,
obvykle vzal tištěný originál
a použil ho jako měřítko
pro zjišťování kvalit překladu.
Bylo to prosté, přímé, jednoduché.

Jenomže Čas se řítí stále vpřed:
Shakespearův text opustil knihovnu
a zakotvil v zvukových záznamech.
V tom okamžiku se též potvrdilo,
že překlad je *režií* celé hry,
určující do značné míry způsob,
jakým se má text má interpretovat.
Konfrontoval jsem takto jeden překlad
s nahrávkou *Romea a Julie*
— byla to inscenace Old Vicu —
a zjistil jsem
— což mě dost překvapilo —,
že srovnávám dvě neslučitelné věci:
jak by šlo téměř o dvě různé hry,
tak málo měly spolu společného.
Z toho mi hned vyplynul postulát:
„Překládej tak, aby byl režisér
co možná nejméně překladem vázán."
Poctivě jsem o toto usiloval
posledních zhruba třicet let, leč ouha!
Vím, že bych neměl,
já se vám však přiznám:
ve svém překladu *Hamleta* jsem věřil,
že se mi podařilo přeložit
poslední slova Fortinbrasova
Go, bit the soldiers shoot poměrně slušně
— i vzhledem k tomu,
že jde o „aktšlus" —
„Ať vojsko pálí z děl!" Jenomže pak
jsem viděl inscenaci, ve které
— s ohledem na interpretaci postav —
je nutné přeložit poslední větu
„No tak dobře, tak mu tedy vystřelte
nad hrobem ještě čestnou salvu, no."

Technická civilizace jde dál
a vymyslila pro shakespearovce
dva nové, těžko zvládnutelné šoky.
Jeden jsou podtitulky, druhý dabing.
Dabing je parketa kolegy Joska,
já se vám pouze svěřím s hororem
nazvaným televizní podtitulky.
Spíš než o překlad Shakespearova textu
jde v nich o jakous jeho kondenzaci
do neúprosných strojních mantinelů:
Podtitulek smí míti jen dva řádky,
v prvním je dvacetčtyři poklepů,
ve druhém je o poklep míň. A basta!
Žel Bohu Sahakespeare s TV nepočítal,
klidně si zařadil do své hry sonet,
a na tobě je, překladateli,
abys teď autorův text tlumočil.
Kde jsou ty časy, kdy jsem pokládal
za vrchol překladové smělosti
nesoustředit se na významy slov
a překládat spíš jejich konotace:
namísto „narcisů" psal „pampelišky"
a na místo koňských chorob „čmelíky
a mšice"! Nemohu se zbavit dojmu,
že procházíme jakous divnou krizí

poznamenanou devalvací hodnot,
projevující se například tím,
že tolerujem asonance tam,
kde v originále jsou zvučné rýmy,
že klidně trpíme, aby si každý
s tím naším milovaným Shakespearem
dělal co chce: stříkací happening
se drze nazve *Svatojánským snem*
a jako autor je uveden Shakespeare!
Že jde o krizi mezinárodní,
jsme viděli v britském paskvilu,
kde v *Bouři* vystoupila Mrs Thatcher.
A my se jen kysele usmíváme
a nezmůžem se ani na protest
And can say nothing; no, not for a king,
Upon whose property and most dear life
A damn'd defeat was made.

Když někdo Michelangelově soše
urazí malíček, svět křičí „vandal"!
Když někdo zmrší Shakespearovu hru,
udělá z ní strašlivou fašírku,
nikdo jim neřekne: „To nemůžete,
ničíte velký kumšt, chápete to?
Shakespeare tu není, aby posluhoval!"
Proč snášíme diskžokejový přístup
k pilíři kulturního dědictví?
Překladatel má vždy hodnoty tvořit.
Zdalipak bychom se chovali stejně,
být purkrabími v hradu Karlštejně,
kdyby ho chtěl někdo krumpáčem bořit?
O tom teď uvažuju zas a znova
— čímž končí moje dnešní smutná slova.

Břetislav Hodek

Text vydala Lyra Pragensis jako bibliofilii (jedno sto číslovaných výtisků na běleném bezdřevém papíře). Přetiskujeme — po nezbytných editorských zásazích (interpunkce, *ŋ*) — se svolením autora.

Na slovíčko, pane překladateli
(1. část)

Financial Times: ... přeložil Ewald Osers tak skvěle, až zapomínáme, že jde o překlad. • Peter Levi, profesor poezie v Oxfordu: Román psaný malým jazykem je pouze tak dobrý, jak dobrý je jeho překlad. Čeština má štěstí, protože Ewald Osers je jeden z nejlepších neanglických autorů anglické poezie i prózy...

Ewald Osers, jeden z předních světových překladatelů, se narodil v Praze v r. 1917, od r. 1938 žije ve Velké Británii. V době válečné i krátce poválečné pracoval jako překladatel v BBC Monitoring Service. Z němčiny přeložil nejen beletrii a literaturu faktu (např. korespondenci mezi skladatelem Richardem Straussem a jeho libretistou Hugo von Hofmannsthalem, povídky a poezii Reinera Kunzeho), ale také např. učebnici fyziky, kapesní atlas světa, knihu o Schopenhauerovi. Z němčiny překládá stále — v současné době připravuje např. životopis A. Einsteina a je vedoucím týmu překladatelů

monumentálních doposud šesti — a perspektivně jedenáctidílných dějin Německo a druhá světová válka. *Od počátku věnuje pozornost české literatuře: vydal několik antologií a sbírek převážně moderní české poezie, zahrnující básníky jako V. Nezval, J. Hanzlík, M. Černík, K. Sýs, M. Holub a především J. Seifert. K nejvýznamnějším prozaickým dílům, která přeložil, patří Čapkova* Válka s Mloky *a Klímovy* Moje první lásky. *Do češtiny přeložil sbírku* My spokojení pozorovatelé zkázy — *výbor poezie G. Ewarta, 1992 (ve spolupráci se Z. Kufnerovou). Za období své profesionální činnosti přeložil do angličtiny více než 120 knih (33 svazků poezie) z několika jazyků (němčiny, češtiny, slovenštiny, bulharštiny, makedonštiny, arménštiny — z té pomocí podstročníků, tj. meziřádkových doslovných překladů), kromě toho několik set jím přeložených básní bylo otištěno v antologiích a literárních časopisech ve Velké Británii, USA, Kanadě, Austrálii, Indii, Německu i u nás. Jeho současná bilance představuje asi 1750 publikovaných básní. Poezii nejen překládá, ale i píše: vydal dva svazky svých veršů, jeden z nich byl přeložen do češtiny a publikován v Praze v r. 1986. Po řadu let působil jako předseda anglické a viceprezident mezinárodní asociace překladatelů, stal se nositelem mnoha mezinárodních ocenění, včetně medaile J. Dobrovského nebo V. Nezvala a Zlaté medaile se stužkou Čsl. společnosti pro mezinárodní styky za rozvoj české literatury. Palackého univerzita v Olomouci mu v r. 1990 udělila čestný doktorát.*

Na podzim 1995 přijel Ewald Osers do Prahy na 9. mezinárodní konferenci překladatelů, kterou spolupořádala FF UK. Využili jsme té příležitosti ke krátkému interview:

První okruh našich dotazů se týká vztahu spisovného a nespisovného vyjadřování v češtině: jakou roli hraje a hrál pro vás tento vztah? Vnímáte, uvědomujete si tento rozdíl např. generačně? Změnilo se podle vašeho názoru něco v tomto vztahu?

Otázka jazyka spisovného na jedné straně a nespisovného na straně druhé závisí v překladu podle mě na rozdílu mezi řečí autorovou (třeba v románu) a dialogem. Také závisí na tom, překládá-li se text starší, nebo text soudobý. U staršího textu bych já osobně dal přednost spisovné češtině v autorově řeči, ale v dialogu bych užíval jazyka běžného, příp. obecné češtiny, a to i s vulgarismy, pokud se to tam hodí; přikláněl bych se tedy ke spisovnému jazyku do větší míry než u textů moderních. U textů soudobých, např. u Škvoreckého, myslím, že i překlad autorovy řeči v ich-formě by se mohl podávat v ekvivalentu anglickém, v tomto případě ekvivalentu obecné češtiny, tedy jako neformální hovor. Pokud koncovky obecné češtiny mají sémantický význam, třeba že charakterizují úroveň mluvícího, to se samozřejmě překladatel má snažit nějak ekvivalentně vyjádřit v cizím jazyce. Ale já myslím, že tohle se snad vztahuje hlavně na hrubší chyby proti pravidlům, spíš na vulgární chyby než na ty změny, které jsou víceméně důsledkem normálního jazykového vývoje od oficiálnější formy k formě obecné češtiny.

Nehrozí nebezpečí interference?

Myslím, že každý překladatel, zvláště když je výcvikem filolog nebo lingvista, si uvědomuje roli interference. Ale myslím, že mu celkem, je-li zkušený, příliš nepřekáží při překladu. Špatný překlad se ihned pozná hlavně podle velké frekvence interferenčních prvků. Už dlouhá léta myslím v angličtině a domnívám se, že interference českého slovosledu nebo české mluvnice u mě, aspoň doufám, neexistuje. Ale překladatel by to měl mít na mysli, aby se takové interference vyvaroval. V recenzích překladů jsem často četl o interferenčních chybách — např. „bolí je hlavy". Jsem však toho názoru, že obdobné chyby v angličtině, kdyby se náhodou vloudily emigrantovi, pro kterého angličtina není mateřský jazyk, by editor v nakladatelství opravil. Mluva většiny emigrantů je všude prošpikovaná jazykem země, ve které žijí, a nejlépe a nejvtipněji tuto interferenci zobrazil právě Škvorecký v knize *Inženýr lidských duší*, kde jazykově charakterizuje různé vrstvy emigrantů. Už podle jazyka je vidět, jsou-li to emigranti předváleční, poválečni, nebo po osmašedesátém roce. Když mluvím česky s českými emigranty žijícími v Anglii, jistá slova se nepřekládají. Řeknou třeba *Jedu undergroundem.* Nepřekládají se hlavně jména nebo tituly institucí: *Dnes večer mám vystoupení v Royal society.* Málokdo, možná nikdo, koho osobně znám, nemluví v emigraci tak čistou, vytříbenou češtinou, jako by mluvil doma. Tam by snad anglické názvy překládal. Myslím dokonce, že by se dalo tvrdit, že nepřekládání takových anglických specifik umožňuje nebo usnadňuje porozumění.

Vím, že často jezdíte do Spojených států. Máte nějakou zkušenost s českými emigranty v USA?

Setkal jsem se s nimi, ale mluvili jsme anglicky.

Máte pocit, že to, co je u Škvoreckého typické pro emigranty v Kanadě, víceméně platí i pro emigranty ve Spojených státech?

Od Velké Británie se zámoří určitě liší v detailech, ale celkově je to myslím obdobné. Jedna otázka emigrantů určitě v Anglii — ale totéž musí platit o českých emigrantech i jinde — je skloňování nebo neskloňování jmen označujících místní reálie. Některá jména, např. Cambridge nebo Oxford, se snadno skloňují. Cambridge jako femininum — *v Cambridgi* — a Oxford zase jako maskulinum — *v Oxfordě.* [18] Ale jsou samozřejmě jména, která se nepodrobují českým vzorům, a já myslím, že způsob, kterým se čeští vystěhovalci v Anglii vypořádávají s tímto problémem, je možná také generační. Že ti, kteří v Anglii už žijí dlouho, se i taková těžká jména snaží skloňovat, zatímco novější generace emigrantů je nechá v nedeklinované

[18] **Tak generace veteránů. Dnes, zejména u domácích mluvčích, převažuje *v Oxfordu,* jako u cizích a přejatých slov obecně.**

anglické podobě. Jsem si té změny vědom, ale z překladatelského hlediska není podstatná.

Mohl byste nějak reflektovat, co pro vás jazyk (a hlavně mateřský) znamená?

Pro mě je jazyk velmi důležitý jako tvůrčí materiál tím, že píšu básně, že překládám básně a uměleckou prózu. Co se týče mateřského jazyka, samozřejmě čeština, jak jste zaregistrovali, jím není. Můj mateřský jazyk byla němčina, ale kreativně ted německy už asi psát nedovedu. Samozřejmě, dopisuji si s určitými přáteli německy, s jinými zase česky. Ale tvůrčí jazyk je pro mě už několik desetiletí angličtina. Na jazyku mi velmi záleží, nepokládám ho jenom za formu, kterou se myšlenky vyjadřují, ale taky za materiál, z něhož tvůrčí spisovatel a překladatel utváří právě svůj produkt v cílovém jazyce. Pokládám tedy jazyk za svrchovaně důležitý.

Jaký je váš vztah k jazyku jakožto uměleckému prostředku?

Já si rád s jazykem hraju, zahrávám, a to nehorázně i s jazyky, které neovládám, např. s češtinou. Mám taky rád lyrickou poezii, ve které právě jazykový materiál buď převládá, nebo má velkou úlohu jako nositel emocí — není jen rouchem, ve kterém se předávají informace.

K jakému jazyku cítíte nejsilnější emocionální vztah?

Já myslím k angličtině, poněvadž ji umím nejlíp. Po mnoho let myslím v angličtině, sní se mi v angličtině. Vždyť já žiju v Anglii už 57 let! Nevyhnutelně je pro mě angličtina nejpřímější jazyk.

Cítíte stále němčinu jako mateřský jazyk?

Ano. Mateřský jazyk nemá snad nic co dělat s tím, co Němci provedli, čím se provinili. Je určitě pravdou, že po nějakou dobu jsem i vůči německému jazyku cítil určitou rezervu. Pak jsem si uvědomil, že Goethe a Hölderlin a Heine nejsou vinni nacistickými zločiny. U některých mých vrstevníků, emigrantů v Anglii, se vyvinul skutečný blok. Jedna moje přítelkyně ze školy například, když se svým manželem jela Německem, nedokázala s Němci mluvit německy. Ač samozřejmě, když mluvila v Anglii německy se mnou, takové zábrany neměla. Já to nikdy neměl, ale určitě nezazlívám nikomu, který takovou reakci má nebo měl.

pokračování příště

Ivana Bozděchová

Čeština, jakou nepřeložíme: Vlk z Brd

Vlk zdrhl z Brd.
Vtrhl skrz strž v tvrz SRN:
Blb!
Prsk, zvrhl smrk,
strhl drn, mrskl drn v trs chrp.
Zhlt hrst zrn skrz krk,
pln zrn vsrkl hlt z vln.
Vlk brkl, mrkl, zmlkl.

aprílové říkání podle Ivana Havla
Cvičení z českého jazyka I., FF Univerzity J. E. Purkyně, Brno 1989

... a tlumočníci: Neverbální komunikace při tlumočení?

Odpověď na otázku položenou v titulu je jednoduchá jen zdánlivě — a to necháme stranou speciální druhy tlumočení (jako třeba do znakového jazyka) a zaměříme se na jeho obvyklejší druhy, které se běžně používají v každodenní konferenční praxi: na tlumočení simultánní (souběžné) a konsekutivní (následné). Tlumočení je zvláštní druh zprostředkované komunikace: způsob dorozumívání mezi lidmi, kteří hovoří různými jazyky. Stejně jako v každé komunikaci, i zde vstupují do hry činitele jazykové i mimojazykové; jejich vztahy různě ovlivňují výsledný řečový produkt — sdělení v cílovém jazyce.

Pro hladký průběh tlumočení je velmi důležitá komunikační situace, situační kontext, v němž sdělování probíhá. V mluveném projevu se situační kontext kombinuje s kontextem jazykovým, doplňuje jej a někdy i nahrazuje. Jeho úloha se mění podle typu komunikace: jinak funguje při besedě, jinak při odborném sympoziu, jinak na konferenci. Jaký je vztah situačního kontextu k jednotlivým partnerům komunikace?

Mluvčí samozřejmě situační kontext zná: podle kontextu volí způsob a charakter svého vystoupení. Velký, přímo zásadní význam má ale znalost situačního kontextu i pro tlumočníka. Poskytuje mu při tlumočení jistou oporu v tom, že umožňuje tlumočit ekonomicky a využívat i neverbální prostředky (jak suprasegmentální, např. intonaci, tempo, pauzy, tak i kinesické, tj. gesta, mimiku, apod.). [19]

---

[19] **Ty, kdo náš časopis čtou jen příležitostně, upozorňujeme, že nonverbální komunikaci čili mimoslovnímu sdělování bylo věnováno minulé číslo.**

Vztah situačního kontextu a příjemce již tak jednoznačný není. Většinou se předpokládá, že příjemce situační kontext a komunikační situaci dané akce zná. Může se však stát, že je i zcela „mimo" (náhodný účastník nějakého zasedání, delegát-neodborník na odborné konferenci ap.). Potom se komunikačního efektu nedosáhne, ani když řečník i tlumočník jsou naprosto kompetentní.

Ponechme teď stranou celou verbální část komunikace a podívejme se podrobněji na neverbální prostředky, které má tlumočník „k dispozici", a které průběh tlumočení nějak ovlivňují — ať pozitivně nebo negativně.

V prvé řadě to jsou neverbální prostředky v projevu řečníka. Někteří řečníci špatně artikulují, mluví příliš potichu, nezřetelně, monotónně, rychle nebo naopak příliš pomalu, někteří mívají i vadu řeči. K tomu přistupuje ještě častá tréma z veřejného vystupování, nedostatečné hospodaření s dechovou kapacitou i momentální indispozice (únava, roztržitost, nervozita). To všechno tlumočníkovu práci ztěžuje. Simultánním tlumočení může zkomplikovat také přednes. I ústní projevy se totiž liší různým stupněm připravenosti. Připravený a potom předčítaný projev se tlumočí obtížněji než nepřipravený projev spontánní. Důvody jsou různé: výstavba psaného projevu je odlišná od výstavby projevů mluvených, tempo čtení bývá daleko rychlejší a povaha textu vede k monotónnějšímu, nepřirozenému přednesu, který postrádá většinu přídatných informací, nesených především zvukovými prostředky.

Orientaci v hranicích dílčích celků (rozvitý větný člen, věta, souvětí, tematický celek) usnadňují — anebo naopak ztěžují — především pauzy, důrazy a intonace. Jejich zřetelnost je však dána také dynamikou, tempem, rytmem. Všechny tyto prostředky (zvané suprasegmentální) se přitom prostupují, prolínají: zvukovou stránku projevu určuje jejich kombinace. Suprasegmentální prostředky se pak uplatňují ve dvou fázích: v projevu výchozím (ovlivňují percepci a porozumění tlumočníka) a v projevu tlumočníka (ovlivňují percepci a porozumění posluchače). Způsob a míra jejich využití přitom závisí na tlumočníkově metodě: někdy se zvukovými prostředky zvýrazňují nebo dokonce nahrazují prostředky verbální.

Nejdůležitějším zvukovým prostředkem a nejdůležitějším nositelem přídatných sdělení je intonace: vyděluje opěrné body sdělení (dominanty), informuje o zakončení segmentů, o jejich modálních a expresivních odstínech. Tím vším může být intonace pro tlumočníkovu orientaci značně užitečná, a obvykle tomu tak opravdu je — alespoň ve spontánních projevech. V projevech čtených se ovšem mluvčí často dostává do konfliktu s intonačními zvyklostmi běžné řeči: nesprávně akcentuje, nekontroluje sled myšlenek, čte své vystoupení automaticky. V takovém případě intonace nejenže porozumění nenapomáhá, ale naopak ho znesnadňuje, brzdí.

Zvláště při tlumočení simultánním se intonace nabízí jako důležitý prostředek i samému tlumočníkovi: správné intonační konstrukce napomáhají „retuši" např. různých vyšinutí z vazby, a to do takové míry, že posluchač si těchto nedostatků většinou

ani nevšimne; percepce sdělení v jazyce cílovém je totiž ovlivněna intonačním průběhem daného okamžiku.

Vedle intonace je důležitým prostředkem segmentace sdělení také pauza (někdy tvoří pauzy až 40-50 % celkové délky projevu). Pauzy — spolu s ostatními zvukovými prostředky — se podílejí na vytváření projevu jak řečníka, tak tlumočníka a usnadňují recepci. V mluveném projevu se pravidelně střídají úseky plynulé s úseky relativního váhání (hezitace). Toto střídání vytváří určitý rytmický model, který je příznačný nejen pro spontánní, nepřipravenou řeč, ale i pro projev předem připravený (a dokonce i pro projev vytvářený tlumočníkem — při tlumočení simultánním i konsekutivním). Rozmístění hezitačních pauz souvisí s gramatickou stavbou projevu a se schopností mluvčího předvídat jeho další průběh. Celková délka hezitačních úseků je přitom přímo úměrná celkové délce úseků plynulých. Hezitační pauzy nesmějí být příliš dlouhé: i zde existuje určitá hranice. Po jejím překročení nabývají pauzy negativního efektu a značně ztěžují vnímání a porozumění projevu řečníka i tlumočníka.

S intonací a pauzami je spojeno ještě tempo projevu. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že pro plynulé simultánní tlumočení je nutné, aby projev řečníka nebyl ani příliš rychlý, ani příliš pomalý. Při velmi pomalém tempu má tlumočník sice možnost dosáhnout maximální úplnosti převodu, ale vzhledem k tomu, že mezi výchozím a cílovým jazykem nikdy neexistuje stoprocentní syntaktický paralelismus, je pomalým tempem ztíženo vnímání logické návaznosti myšlenek a značně namáhána tlumočníkova krátkodobá paměť. Tlumočník si navíc musí nechat od řečníka poměrně velký odstup, a to vyvolává dojem tlumočení váhavého, přerušovaného. Při příliš velkém tempu může naopak dojít k velkému zpoždění za řečníkem, a to často vede ke ztrátě orientace v obsahu projevu. Tempo tlumočníkova projevu je pak překotné, tlumočník se musí uchylovat ke zkracování i k vynechávání.

Důležitou úlohu mají při vystoupení řečníka také jeho gesta a mimika. Tyto motorické prostředky dodávají řeči výraznost, dotvářejí situační kontext. Při simultánním tlumočení mají posluchači možnost řečníka sledovat a jeho gesta a mimika tak vlastně nepřímo kabinovému tlumočníkovi pomáhají dosáhnout mnohem většího účinku, než jakého by mohlo být dosaženo pouhými verbálními prostředky. (A na okraj: pokud by se posluchači náhodou zahleděli do šera tlumočnické kabiny, viděli by, že tlumočník si při svém převodu pomáhá téměř stejnými gesty, jakých užívá řečník). Je nezbytné, aby tlumočník ze svého místa na řečníka ze svého místa dobře viděl. Ústní sdělení je totiž dokonale srozumitelné právě až na základě kombinace akustické a vizuální složky.

Ivana Čeňková

Češtinu srovnáváme:

Hledejte češtinu za překladem

Naši čtenáři už vědí, že jako literární přílohu vydává bulharský časopis HOMO BOHEMICUS / ХОМО БОХЕМИКУС překlady českých textů. Přetiskujeme ukázku z Малка чешка библиотека N° 2/1995 (překlad Vasila Samokovlieva):

ВЪНШЕН ПОРТРЕТ НА ФАКИРА

(...) Най-сетне той излезе, демонстрирайки стройни бедра и гръден кош, хлътнал назад с половин педя. Облечен бе в прекрасно фландърско трико и нямаше нужда от бански костюм.

– Това облекло навярно е по-подходящо за други случаи – подхвърли майорът, – но защо пък да не го приемем?

– Прекалено фриволно е – отвърна абатът, – и във ваш интерес е, Антонине, да наденете на своя клиент панталони. Нима не виждате, че под трикото изпъкват всичките му органи и не виждате ли, че трикото е розово? Розовият цвят е цветът на свинчетата.

Антонин отнасяше остатъците от нечий обяд, сложил върху широка дъска тенджера връз тенджера и чиния връз чиния, но като чу словата на каноника, обърна се с товара си, за да му възрази.

– В такъв случай – каза, слагайки точка на спора, – щом розовият цвят е свински цвят, то сивото и черното на учените са цветът на плъховете.

Poznali jste? Napište nám!

-man-

Překladová cvičení při výuce jazyků

Důrazem na komunikativní přístup k výuce jazyků ustoupila poněkud do pozadí problematika překladových cvičení jako jedné z metod výuky. V souvislosti s renesancí kontrastivně-lingvistických přístupů se však znovu vrací zřetel k mateřskému jazyku žáka, a tedy také znovu vzrůstá význam překladových cvičení. Zbývá však položit si otázky: Lze využít výhody komunikativní metody i ke zvládnutí pragmatických aspektů na pozadí srovnávání s žákovou mateřštinou? Mohou pomoci překladová cvičení do cizího jazyka? Řada překladatelských škol totiž dosud odmítá překlad do cizího jazyka jako takový.

Se stále častější licenční výrobou učebnic neslovanských jazyků vydávaných v zahraničí navíc vystupuje do popředí další problém: původní tituly sice využívají autentické jazykové projevy, avšak nevyjadřují se k obtížím vyplývajícím z typologických a strukturních zvláštností žákovy mateřštiny (ostatně komunikativní metoda je k tomu ani nenutí). Do zcela specifického postavení se pak dostávají slovanské jazyky, mezi nimi tedy i čeština: například výklady o slovese do značné míry předpokládají znalost takových otázek jako souslednost časů apod., a soustřeďují se proto především na problematiku tvoření příslušných tvarů v tom kterém jazyce. Z hlediska češtiny pak celý výklad působí nesystematicky, a je proto zcela logické, že schválení určité učebnice pro příslušný typ školy bývá zpravidla podmíněno doplněním gramatických výkladů s důrazem na rozdíly mezi cizím jazykem a češtinou a rozšířením repertoáru cvičení; mezi nimi mohou překlady získat místo, které jim právem patří. Nechceme se na tomto místě šířit o těžkostech, které s sebou přináší samotné strukturování a návaznost popisu jednotlivých gramatických kategorií z hlediska češtiny jako jazyka mateřského. Naším cílem je pouze poukázat na některé zkušenosti, které jsme získali při zpracovávání průvodce televizním kursem španělštiny *Este país* (vydával *Týdeník televize* 1992-1994) a při adaptaci prvního dílu učebnice španělštiny pro cizince *Ven.* V centru naší pozornosti jsou pak formy uplatnění překladu v počátečních fázích výuky jazyka, tedy v té etapě, kdy nelze předpokládat ani širší slovní zásobu, ani zvládnutí složitějších gramatických struktur.

Z hlediska základní koncepce překladových cvičení jsme si kladli otázku, zda skutečně je možné, aby se i v počátečních fázích výuky v překladových cvičeních do cizího jazyka projevily situační aspekty jazykového projevu, řečeno s Coseriem (1978), zda lze i v této fázi výuky vést žáky k tomu, aby rozlišovali, co lze v dané situaci říci, od toho, co se skutečně říká. Tohoto cíle lze těžko dosáhnout prostřednictvím cvičení založených na překladu jednotlivých vět, jejichž jediným spojovacím elementem je gramatický jev, který má být procvičován (srov. např. ve cv. 11, str. 23, Španělština pro jazykové školy II., Praha, SPN, 1991 — vyjadřování současnosti dějů v minulosti):

1. Nevěděl jsem, že se chystáte navštívit Kubu. 2. Když mi řekli, že se tam sklízí také tabák, nechtěl jsem tomu věřit... 6. Tvrdil, že itinerář tohoto zájezdu nezahrnuje návštěvu Cádizu... 12. Odpověděl mi, že pracující této země nejsou spokojeni se službami některých podniků.

V tomto typu cvičení dochází podle našeho názoru k určitému paradoxu: věty určené k překládání nejsou vlastně výpovědmi v pravém slova smyslu — nikdo jimi

nic nikomu nesděluje, jediným důvodem jejich existence je, aby byly překládány do cizího jazyka. [20]

Zbývá nyní položit si otázku, zda lze vytvořit překladová cvičení tak, aby v nich byly zastoupeny příslušné jazykové jevy a zároveň aby překlad neztrácel charakter situačně vázaného jazykového projevu, a zahrnoval tedy v maximální možné míře i prvky pragmatické. Pokusili jsme se proto nahradit zejména v prvních lekcích učebnice pro začátečníky tradičně pojatý překlad cvičeními typu:

1. **Zeptej se Miguela,** *jak se jmenuje jeho přítel, kde bydlí, jaké je jeho číslo telefonu (obou).*
2. **Zeptej se na totéž pana Pereiry, kterého tak dobře neznáš.**
3. **Vyprávěj o sobě,** *že tvoje přítelkyně se jmenuje Lucie, je z Madridu, tvoje číslo telefonu je 246579, její číslo telefonu je 318654.*

Ven 1, prac. sešit, Unidad 2

Vedle procvičení tvarů přivlastňovacích zájmen se nám v takto pojatém cvičení podařilo rovněž uplatnit důraz na rozlišování mluvčího a posluchače, případně oslovení známého vs. neznámého posluchače, což samo o sobě může být pro začátečníka poměrně složité. Žák si totiž musí uvědomovat, zda má v tomto konkrétním případě tvořit výpovědi s komunikační funkcí otázkovou nebo oznamovací, kdo je v dané situaci mluvčí a kdo je oslovený, jak je nutno v dané situaci tohoto člověka oslovit a také samozřejmě jakého zájmena je nutno použít. Rozdíly ve způsobech oslovování zároveň představují i určitý mezikulturní jev: takto pojaté cvičení tedy vede žáky už od zvládání elementárních jazykových struktur k tomu, aby si byli vědomi začleňování promluvy do co nejširších komunikačních souvislostí.

Formulování překladových cvičení v učebnicích cizích jazyků bylo dosud pouze okrajovou záležitostí pro ty, kteří tyto učebnice přímo netvořili. Jejich jazyková stránka by si však zřejmě zasloužila i širší pozornosti, neboť jen tak může přestat platit otřepané rčení *Nechápu, proč se gramatice říká mluvnice, protože se skládá z tvarů, jimiž nikdo nemluví.*

Jana Králová-Kullová

---

[20] **Tak marné mi ty sentence nepřipadají. Věty 1 a 2 si dovedu představit v docela obyčejné konverzaci (na Kubu se sice teď jezdí velmi výjimečně — ale nakonec věta 1 vyjadřuje právě údiv). Věta 6 je myslitelná při hovoru na téma Koupě zájezdu, Cestovní kancelář nebo Dovolená; dobře by se vyjímala také v reklamaci a je věru otázka, připravuje-li nás výuka cizích jazyků také na takovou možnost (a bohužel často nutnost) postarat se o sebe. Co se týká věty 12, dávám autorce za pravdu a vzpomínám na Wericha: někdy stačí, aby zasmrádlo slovo *(pracující)*, a načichne celá kniha.** **-jš-**

Literatura:

Beugrande, R. de (1980), *Text, Discourse and Process.* New York, Longman

Coseriu, E. (1978), *Gramática, sémantica, universales.* Madrid, Gredos

Dubský J. a kol. (1991), *Španělština pro jazykové školy II.* Praha, SPN

Hrdlička, M. (1994), *K využití překladu ve výuce cizím jazykům.* Cizí jazyky 37, 1993/94, 9-10, s. 366-368

Knittlová, D. (1994), *Renesance překladu ve vyučování CJ.* Tamtéž, s. 328-331

Králová, J. (1992 — 1994), *Este país — průvodce televizním kursem španělštiny.* Týdeník televize

Králová, J., Kováčová, J. (1994), *Ven 1.* Español Lengua Extranjera — pracovní sešit. Plzeň, Fraus

Štícha, F. (1994), *Some Thoughts on Contrastive Grammar.* Linguistica Pragensia 1, s. 22-30

S vaničkou dítě

Na vědeckých konferencích se v poslední době stalo téměř závazným, že se referenti snaží svou vysokou a suchou vědu připosnížit a omastit bonmotem, příslovím, vtipnou aluzí ap. — už nejen Američané, ale i Němci, kterým se tradičně přičítá koženost, a už nejen při ústním přednesu, ale i v písemné podobě pro sborník vydávaný v prestižním lingvistickém nakladatelství, např. Gunter Narr, Tübingen.

Přetiskujeme poslední odstavec stati Bärbel Techtmeierové z Berlína podle znění ve sborníku *Writing vs. speaking* (1994), sestaveného z příspěvků stejnojmenné konference (ÚJČ AV ČR Praha 14.-16. 10. 1992):

Wie heißt es doch in einem deutschen Sprichwort? Man soll das Kind nicht mit dem Bade ausschütten. s. 248

Jde o europeismus s drobnými odchylkami: německá verze nevylévá *vaničku,* nýbrž *lázeň.* Dočkáme se ve věku korpusů a mezinárodních počítačových sítí konfrontačního zpracování takových mezinárodně užívaných obratů? Anebo kdyby už byly aspoň podklady, tj. slovníky prvovýskytů slov, jejich významů a spojení. (Jenomže napřed by musely existovat korpusy všeho tištěného ve všech jazycích — a k tomu se i v těch největších jazykových společenstvích činí teprve první kroky.) Pak bude stačit několik e-mailových adres, abychom zjistili, kdy a ve které řeči se ten obrat objevil poprvé, popřípadě také zda byl dřív v němčině nebo v češtině. České i německé znění uvádí už dvacet let starý slovník ustálených obratů L. Schönové *Jak se to řekne německy,* SPN, Praha.

-man-

Na úvod k otázkám transkripce

Nejprve dovolte, abych připomněl rozdíl mezi transkripcí a transliterací, který se naši studenti mají naučit — a také naučí — sypat z rukávu. Přepíšeme-li Komenského

ſ ſſäwa gehlau *Orbis pictus LXI, Sartor* — Kregčij.

jako *ssívá jehlou,* provedli jsme transkripci neboli přepis do dnešního jazyka, který vychází z dnešní výslovnosti a přibližuje slovo dnešnímu čtenáři. Přepíšeme-li z `ſſijwa gehlau`, provedli jsme transliteraci, která za původní písmeno klade důsledně písmeno, byť vypadá trochu jinak. S transliterací se setkáme zpravidla v odborných textech a edicích.

Mohou však nastat situace složitější. Objeví-li se v českém textu výraz z jazyka, který používá (jako my) latinku s přidanými znaky, pak se jeho zvláštnosti podle typografických možností, s přihlédnutím ke stupni odbornosti textu a v souladu s tradicí zachovávají *(Wałęsa,* častěji *Walęsa,* místo *Gdańsk* zpravidla *Gdańsk;* srovnej dále *São Paulo, İstambûl, Klaipėda)* — to pak vlastně není ani transkripce, ani transliterace, nýbrž původní skripce čili způsob psaní. Jindy se sahá ke grafickým kompromisům, které pak „odskáče" výslovnost (např. *Walesa;* důslednější a návodnější transkripce by byl — pro výraznou odlišnost grafického obrazu nepřijatelný — *Valensa).*

Jazyky užívající jiná písma v zásadě transliterovat nelze. Takovou řečtinu lze leda „nějak" přepsat: rozumně novočesky, vlastně fonologickým přepisem *(nús)* — anebo podle způsobu francouzského ap., který připomíná transliteraci *(nous,* což „analfabeti" čtou *[nous]);* zcela důsledná transliterace by ovšem vypadala *noys,* s přízvukem *noýs* (*νοῦς*, 'rozum'). Mimochodem rád bych věděl, kolik českých čtenářů dejme tomu Nových knih nepřeskakuje výraz OIKOYMENH s myšlenkou *aha, to je tamta strašnost,* ale je jim známo, že jde o řecké *οἰκουμένη* (jako ve staroslověnštině *u* = *o+y),* že se to čte *oikúmęné* a že je to zapsáno verzálkami v latince nejbližšími verzálkám řeckým. Nejen s alfabetou, ale zejména s azbukou pak vznikají poměry opravdu roztodivné. Někdy se ujme důslednější kvazitransliterace ***(Potěmkin,*** *Gorbačev),* jindy důslednější transkripce *(Poťomkin,* ***Gorbačov).*** Řečeno jinak: jde o to, zda má písmeno odpovídat spíše písmenu, popřípadě hlásce bez ohledu na její různou výslovnost v různém okolí (transkripce fonologická, která — má-li výchozí jazyk fonologický pravopis — je blízká transliteraci), anebo vyslovovaným hláskám (transkripce fonetická).

U orientálních jazyků mnohdy vstoupí do hry zprostředkující jazyk, např. pro čínštinu, korejštinu a japonštinu zpravidla angličtina. Vybavme si, kolik vědců různých národností se zabývalo egyptologií, představme si tu tříšť různých přepisů a vcitme se

do dnešního českého egyptologa, který chystá skripta nebo popularizační knížku, článek ap., má použít přepisy české, jak jen možno věrně přibližující to, co se dnes ví o staré egyptštině — anebo přepisy umožňující bez potíží se orientovat ve světové egyptologické literatuře? A v tomto druhém případě: které přepisy? Vzniklý hlavolam nachází zákonitě různá řešení. Při diskusích o nových Pravidlech zůstala problematika transkripcí stranou zájmu širší veřejnosti (např. derusifikovaný *Kyrgyzstán* nikoho příliš nevzrušil); naši čtenáři o nich našli aspoň zmínku *(dalajlama,* ČDS 2/93, s. 71). V těchto diskusích poznamenal jednou Alexandr Stich s úsměvem: „Mně se někdy zdá, že v orientalistice se děje vědecký pokrok na ten způsob, že někdo objeví, že se místo *Nefertiti* má psát *Nefretete.*"

Balancování mezi „autentičností" a několikavrstevným nánosem tradice dobře znají také judaisté a hebraisté. Přetiskujeme k tomu článek Josefa Veselého *Glosa hebraica* (NK 30/1996, s. 1):

Totalitní režim nebyl judaismu příliš nakloněn. Nechci mluvit o procesech se „sionisty" v padesátých letech ani o bourání synagog, ale mám na mysli hlavně potlačování židovské kultury, které se v neposlední řadě projevovalo tím, že téměř nevycházela žádná literatura o judaismu. Je proto potěšující, že se situace po roce 1989 rychle změnila.

Judaika nyní vycházejí zejména péčí nakladatelství Sefer, kterému vděčíme — krom řady krásných a zajímavých publikací — za kodifikaci české transkripce hebrejských výrazů, uveřejněnou r. 1992 v knize Judaismus od A do Z. Tato transkripce, která plně respektuje ducha hebrejštiny i češtiny, je vlastně vůbec první normou tohoto druhu u nás. Dříve se většinou používala transliterace, která s fonetickou stánkou hebrejské řeči nemá moc společného, a to ještě zpravidla transliterace německá, anglická nebo francouzská, podle toho, z jakého jazyka kdo překládal. Stručně řečeno, každý transkriboval, jak uměl, což ovšem vedlo ke zmatku, který — bohužel — trvá dodnes. Pravidla sice máme, ale krom nakladatelství Sefer a několika vzácných výjimek (např. nakladatelství Trigon) se jimi skoro nikdo neřídí, a pokud ano, tak většinou jen velmi nedůsledně.

Jsem si vědom toho, že znalost hebrejštiny je mezi našimi překladateli i nakladateli poměrně málo rozšířena. Co však brání tomu, aby si nakladatel, který vydává titul, v němž se to hebrejskými termíny často jen hemží, objednal odbornou korekturu? Dosti již kabbaly se dvěma b! Nechť se aziluth změní v acilut a místo nepheš budiš (!) *psáno nefeš!*

Tedy co brání a nejspíš bránit bude? Jednak vydavatelsko-výdělečnický šlendrián a blazeovanost: proč shánět odborníka a ještě mu klopit, že?[21] (Tohoto přístupu

Cvičení 21

(1) בַּיּוֹם הַהוּא הִמְלִיךְ דָּוִד אֶת־שְׁלֹמֹה בְּנוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל (2) בָּאוּ כָל אַנְשֵׁי־יִשְׂרָאֵל שְׁלֹמָה לְהַמְלִיךְ אֶת־שָׁאוּל עֲלֵיהֶם. כִּי בוֹ

[21] srov. zde na s. 85 dole

k vydávání však po velkém boomu už ubývá a doufejme ubývat bude.) Jednak ovšem právě také složitost poměrů v transkripční tradici i dnešní situaci.

Začínáme dnes uveřejňovat článek o korejštině. Dá nám plasticky nahlédnout do problematiky transkripcí vůbec; navíc uvidíme češtinu v konfrontaci, „zvnějšku", a to je vždycky zajímavé. Hned na začátku narazíme na transkripci *Daiwoo* a jistě si vybavíme všeobecně rozšířené

DAEWOO

Tím do hrátek s transkripcemi vstupuje ještě někdo, totiž byznys. Světové jméno firmy prostě vyrostlo na bázi tradiční anglické transkripce a nemůže se proměňovat podle jednotlivých národních, jakkoli vědecky podložených, internacionálně a interdisciplinárně vybudovaných transkripčních systémů.

Josef Šimandl

Problémy vzájemné transkripce češtiny a korejštiny (1. část)

S rozvojem vzájemných styků České a Korejské republiky došlo mezi češtinou a korejštinou k oboustrannému proudu různých výrazů. Kdo by dnes v Čechách neznal např. výrazy *Samsung, Daewoo* (správněji *Daiwoo)* či *Hyundai*, anebo v Jižní Koreji jméno *Havel* — starší znají také jména *Dubček* a *Zátopek.* Vyvstala tedy společenská potřeba stanovit pravidla vzájemného přepisu a jistým způsobem je kodifikovat.

Zásady přepisu korejských slov do češtiny jsou uvedeny v Pravidlech českého pravopisu z r. 1993. Jsou dílem českých koreanistů, kteří se s danou problematikou museli vyrovnávat již dříve. Obdobná pasáž je i v Pravidlech slovenského pravopisu. V Korejské republice je problematice přepisů do korejštiny věnována řada *Transkripce cizích jazyků* vydávaná Státním ústavem národního jazyka. Tyto publikace slouží především novinářům. Pravidla pro přepis češtiny (a také polštiny, slovenštiny, maďarštiny a rumunštiny) bychom našli ve svazku s podtitulem *Jména místní a osobní ve východoevropské oblasti* (1993). Explicitně jsou zásady transkripce formulovány ve *Sborníku pravidel korejského jazyka* (1995).

Obojí uvedená Pravidla do jisté míry přihlížela k existujícím systémům transkripce korejštiny do latinky (zpravidla se mluví o romanizaci). Jde především o systém

McCunův-Reischauerův, který má i různé zjednodušené varianty. Oficiální ráz má romanizační systém korejského ministerstva školství, který se od předchozího částečně odlišuje. Tato pravidla transkripce korejštiny do „mezinárodních" latinských (římských) písmen jsou poplatná „hodnotám" těchto písmen především v (americké) angličtině, např. *č* se přepisuje jako *ch*, *dž* jako *j* ap. (Populární korejská pálenka *sodžu* má na vinětách latinkou napsáno SOJU.)

1. České a korejské písmo

1.1 **Čeština** užívá písmen latinské abecedy, v některých případech upravená diakritickými znaménky (háček, čárka, kroužek). Jde o abecedu hláskovou: určité hlásce odpovídá zpravidla určité písmeno (grafém). Pouze hláska *ch* je označována spojením dvou písmen *c+h* a představuje v češtině jedinou spřežku (digrafém). Naopak ve slovech cizího původu se grafém *x* vyslovuje jako dvě hlásky *(k+s*, popř. *g+z)*. Grafém *q* je v češtině výjimečný, *w* se zpravidla vyslovuje *v*. Historicky je dáno označování krátké samohlásky *i* dvěma grafémy *i/y*, což platí i pro dlouhé *[i:]* → *í/ý* a *[u:] ú/ů*. Háček nad písmenem *e (ě)* neoznačuje zvláštní výslovnost samotného *e*, nýbrž je to specifický signál palatalizace předchozí souhlásky.

1.2 **Korejština** užívá vlastní korejské abecedy zvané **hangul**. Je to jedinečný grafický systém vytvořený v 15. století za vlády osvíceného krále Sedžonga. V podstatě jde o abecedu hláskovou. Např. tři hlásky slova *mal* 'jazyk' jsou označovány třemi písmeny ㅁ (m), ㅏ (a), ㄹ (l), jejichž konfigurace je tato: 말

1.2.1 Korejské písmo do značné míry vytlačilo užívání **čínských znaků**, jimiž se do vzniku hangulu psalo výhradně. Ve skutečnosti však oba způsoby psaní koexistovaly a dodnes jistým způsobem koexistují v symbióze, aspoň v Jižní Koreji. Dnes již sice neexistují noviny psané pouze čínskými znaky, ve všech novinách však čínské znaky v menší či větší míře najdeme. Oblíbenější jsou u starší generace. Mladá generace by jich k maturitě měla zvládnout 1800. I noviny však tento základ značně překračují.

Čínskými znaky se dnes píší především slova (morfémy) sinokorejského původu. Například sinokorejské 'velký' lze zapsat buď korejskými grafémy „tä" 대 , nebo čínským ideografem 大 . (Na „velikost" ukazují roztažené ruce člověka *in* 人 , třeba rybáře demonstrujícího velikost úlovku.) Uvedený znak může představovat i slabiku v rámci víceslabičného pojmenování, jehož zbytek je napsán hangulem. (Klávesnice korejského počítače se po napsání slova hangulem lehce přepne na čínské znaky a po výběru z ukázaných alternativ počítač okamžitě přepíše vybraný znak.)

Čínské znaky mají významnou funkci identifikační. Zvláště v případě homonymních (ev. i polysémních) výrazů se uvádějí v závorkách, aby byla zajištěna jednoznačná interpretace příslušného výrazu. U uvedeného výrazu *mal* čínský ideogram rozliší význam 'jazyk/řeč' (言) a význam 'kůň' (馬). Ve skutečnosti se tu v závorce uvádějí sinokorejská synonyma *ŏn* a *ma*. Je to nejen praxe lexikografická, ale podobné řešení se často objevuje v projevech žurnalistických a zejména odborných, kde záleží na

jednoznačnosti. Vyskytují se i v beletrii. Např. v překladu Kunderova Žertu čínský znak ukazuje, že slovo *sinmun* tu nemá běžný význam 'noviny', nýbrž význam 'výslech'.

Jednoznačná identifikace je zvlášť důležitá u jmen vlastních, místních i osobních. I vzhledem k tomu, že korejská abeceda nemá zvláštní „velká písmena" (majuskule), nepřekvapuje, že v jihokorejském občanském nebo řidičském průkazu je nyní jméno držitele zapsáno jednoznačnějšími čínskými znaky.

1.2.2 Hangul byl vytvořen na celkem jednoduchých, přehledných, racionálních principech. Proto mohl významně přispět k zvýšení gramotnosti a k demokratizaci vzdělanosti v Koreji. Na paměť jeho vytvoření se slaví 9. říjen jako Den korejského písma.

Jednoduchých grafémů je málo. U samohlásek je to jen vodorovná čára (–) pro středové zavřené *ŭ* a svislá čára (|) pro *i*. Ostatní samohlásková písmena obsahují další komponenty (i když se některá charakterizují jako „monografémy"). Např. kratší kolmou čárku má *a* (ㅏ), polootevřené *o* (ㅓ) a zadní *u* (ㅜ). (Zatímco *i* se filozoficky spojuje s 'člověkem', *u* je symbolem Země a krátká kolmá čárka byla původně tečka, symbol nebes.)

Ze souhláskových písmen se jedním tahem shora dolů píše jen *k* (ㄱ), *n* (ㄴ) a dále zadopatrové *ŋ (ng)* jako kroužek (ㅇ).

1.2.3 Korejské písmo je sice hláskové, ale za skutečnou grafickou jednotku je třeba považovat **slabiku**. Základem slabiky je vždy samohláska (vokál). Před vokálem nejčastěji předchází iniciální konsonant, za vokálem mohou následovat další konsonanty. Slabika se píše v podobě čtverečku. (Korejští žáci proto nemají písanky linkované, nýbrž čtverečkované; čtvereček mívá stranu o něco delší než centimetr.) Zde budeme hranice psaných slabik značit pomlčkou, což je jinak praxe běžná pouze při zápisu dvojslabičných vlastních nerodových jmen, např. *Kim Kju-džin.*

Důležitost *vokálů* jakožto základu slabiky je vyjádřena i velikostí jejich grafické reprezentace: písmena pro mnohé vokály jsou vyšší než konsonanty — srov. již uvedené *a, i.* Kromě základních grafémů (pro základní „zvuky nebes" a „zvuky země") existují i jejich jisté kombinace, „grafémy složené", sloužící k zápisu dalších samohlásek. Např. otevřené *e* (zde přepisované jako *ä*, v angličtině jako *ae)* se označuje kombinací *a* + *i*, tj. jako ㅐ . Ve slovníku také následuje po *a*, zatímco *i* je poslední samohláskou.

Nemá-li slabika iniciální **konsonant**, musí se jeho nepřítomnost naznačit týmž kroužkem, který má v jiné pozici platnost *ng:* např. u slabiky začínající na *a* takto: ㅇㅏ . V korejském slovníku se tak všechna slova začínající na samohlásku dostávají na společné místo — mezi písmeno *s* (ㅅ) a písmeno *č* (ㅈ).

Velikost (někdy i tvar) souhláskového písmena závisí na jeho pozici ve slabice. Souhláska předcházející vokálu má „standardní" velikost a píše se buď před vokál (viz výše), nebo nad něj, jak je tomu např. u sinokorejského slova *su* 'voda': 수 (Je to současně i běžná zkratka pro středu, 'den vody', jejíž kapky lze při dobré vůli vidět v příslušném čínském znaku 水). Stejně je umisťován i symbol pro nepřítomný konsonant: srov. sinokorejské *u* 'déšť' 우.

Po vokálu může následovat jeden nebo dva konsonanty. Píší se do čtverečku pod vokál a jsou zpravidla menší než v pozici iniciální — např. *salm* 'život' 삶 . Na konci slova dochází k rozmanitým asimilacím souhlásek.

1.3 Pravopis sám o sobě může mít i informační hodnotu, kterou mluvený jazyk nemá. Nejde přitom jen např. o psaní českého *i/y*, *s/z* apod., ale i o další jevy: také psaní velkých písmen, zkratek atd. „Cizorodost" výrazu lze například signalizovat uvozovkami a dalšími kvotačními prostředky, kurzívou aj. V angličtině se objevuje tendence využít k tomu verzálku (název populárního korejského jídla v podobě Kimchee), ale je to poněkud zavádějící. Korejci však nejsou na otázky pravopisu tak přecitlivělí jako česká společnost.

dokončení příště

Kwon Dže-il — Antonín Bytel

Perintegrace v pornografickém duchu doby

Když jsem psala pojednání o ruském futurismu, k výkladu o Kručonychově „posunologii" (сдвигология) coby široce aplikované perintegraci, posunu slovní hranice, umístila jsem v tvůrčím nadšení do pracovní verze pod čáru starou hrubozrnnou anekdotu, jejíž vtip je založen právě na přehodnocení hranic slov: *„Ahoj!" řekla. A hojím dodnes.* Než jsem ji stačila vyškrtnout, upozornil mě předčtenář z řad studentů žertem na to, že tato anekdota „sahá hluboko do kolektivního nevědomí Slovanstva". Autoři českých a ruských etymologických slovníků uvádějí decentně jen slova *hoj*, r. *goj*. Význam vykládají jako žití v míru, pokoji, blahobytu, tj. hojnosti; ruské zvolání *Goj!*, známé zejména z bylin, jako „Buď zdráv!"; *hojit* pak jako žít, těšit se zdraví, přinutit žít. B. A. Rybakov v knize Pohanství staré Rusi (Язычество древней Руси) na rozdíl od kolegů etymologů nezatajuje ještě jeden derivát, totiž staroruský výraz *goilo*, jenž znamená falos. Proto, říká Rybakov, „výraz z ruských bylin гой, еси, добрый молодец znamená přibližně 'vito in plenis potentia'.[22] Všechna slova s kořenem *-hoj-* souvisejí s pojmy vitality, životní síly a vším, co tuto sílu ztělesňuje". Srov. též s litevským výrazem *atgajus*, který uvádí Max Vasmer a má význam 'osvěžující, oživující, nabírající sílu'. Zkrátka, mluvíme-li o hojení po náhodném erotickém skotačení, máme k Rusům blíž než kdy jindy.

námět: Kryštof Rödling; zpracování: Veronika Mistrová

---

[22] Pokud se čtenář rmoutí, že z latiny sice maturoval, ale tomuto výrazu vůbec nerozumí, mohu jej jako latinář ujistit, že to je latina po lexikální stránce defektní (mimo jiné je tu použito sloveso *vītō* na základě domnělé spojitosti se substantivem *vīta*, leč znamená 'vyhýbat se'). Krásný doklad, jak je Rusům (a rusistům) latina ještě cizejší, než je běžné v našich krajích; z ruské barokní lexikografie mohu doložit *orbis terrarum* psané jako *orbis te razum*. Tedy: pořádnou latinou by se význam onoho výrazu z bylin vyjádřil třeba *summā potentiā fruāris et vīvās, iuvenis optime.* -jš-

Ještě trochu latiny:

Kterak se žáci gramatiku učívali

Ze spisu Matouše Kolínského (Collinus) z Chotěřiny *Donati methodus de etymologia partium orationis cum interpretatione Boiemica,* 1564:

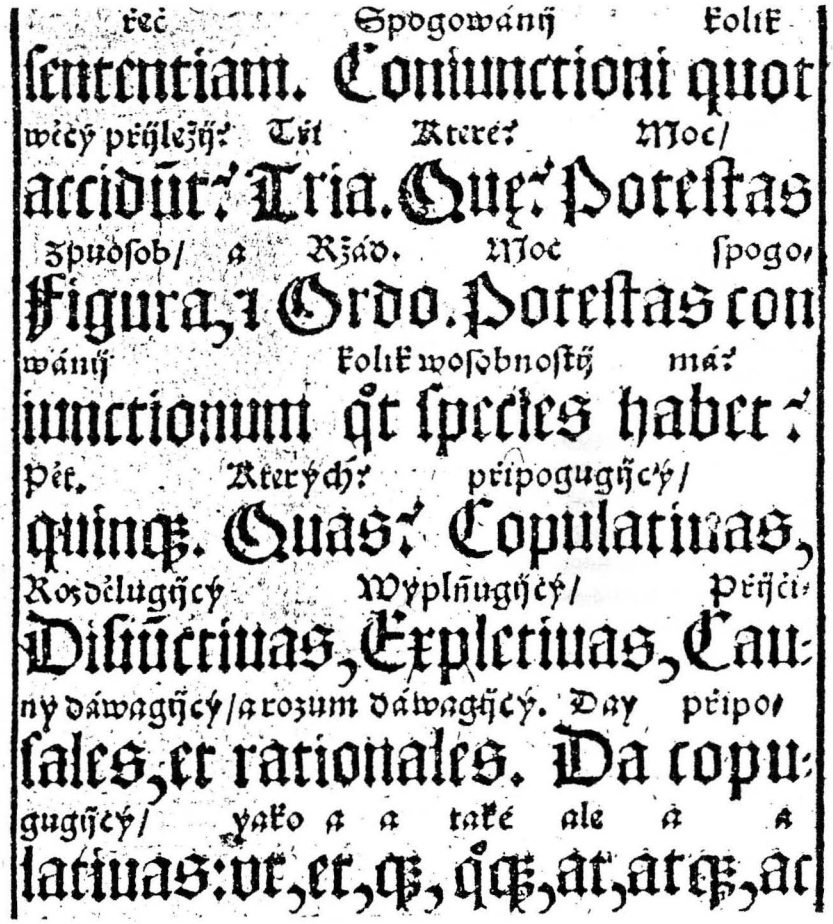
řeč Spogowánij Kolik
sententiam. Coniunctioni quot
wěcý přijležij? Tři Které? Moc/
accidūt? Tria. Que? Potestas
Způsob/ a Řjád. Moc spogo/
Figura, i Ordo. Potestas con
wánij Kolik wosobnostij má?
iunctionum qt species habet?
Pět. Kterých? připogugijcý/
quinq. Quas? Copulatiuas,
Rozdělugijcý Wyplňugijcý/ Přijci/
Disiūctiuas, Expletiuas, Cau:
ny dáwagijcý/a rozum dáwagijcý. Day připo/
sales, et rationales. Da copu:
gugijcý/ yako a a také ale a a
latiuas: vt, et, q̃, q̃q̃, at, atq̃, ac

Ano, lidé dobří: memorovali nazpaměť otázky a odpovědi; a budme jisti, že to v oněch dobách školského dávnověku a tmářství šlo jako po másle a latina se znala, jak se o tom dnes nikomu nezdá. — V čísle ČDS věnovaném překladu si neodpustím poznámku, že ta *interpretatio* aneb překlad jest doslovný, otrocký; vpravdě podstročnik, jakkoli je nad.

-dl-

Soužití latiny s češtinou v Blahoslavově Gramatice

sukus přednášky Mirka Čejky v Jazykovědném sdružení, 8. 2. 1996

Však kdož prvé z Donátu[23] *polévky školské nezakusil a latinou sobě oust neproplakl, tenť nezrozumí spisu tomuto, neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinák Etymologia sepsana býti nemůže. A protož jen kněžím kteříž latině umějí, písařom literatom, a žákom se hodí.*

výrok Václava Filomatesa; in: Gramatika Jana Blahoslava, MU Brno 1991, s. 64

Při výkladu dvojjazyčnosti v Blahoslavově Gramatice bychom měli opustit tradiční dělení jazyků na živé a mrtvé. Metafora, že latina „zemřela" před nástupem karolinské éry, není výstižná. Dlouho do novověku byla latina jazykem prestižním a mezi vzdělanci dorozumívacím (lingua franca) a možná spíš stylovou polohou vzdělaneckého diskursu než odlišným kódem (srov. ještě korespondenci Goll-Pekař). Autority křesťanského středověku — u humanistů navíc i z okruhu antického a u českých protestantů nadto z domácí latinské tradice (M. Jan Hus, br. Lukáš ad.) — byly předmětem vědomého a pěstěného opakování a napodobování. Svou roli hrála i vštěpovaná úcta ke *consuetudo*, tj. ke zvyku, k obvyklé praxi, obvyklému jazyku, obvyklým obratům (srov. oblibu českých i latinských přísloví). Na rozdíl od přejímání a kalkování slov, které se i tehdy stávalo občas předmětem kritiky — viz následující citát —, jsou metajazykové komentáře v latině u řady autorů něčím nekomentovaným, zcela přirozeným a bezpříznakovým. Obraz světa humanistického vzdělance nebyl v té míře jako dnes vázán na jeden, tj. mateřský jazyk; a jestli přece na jeden jazyk dominantně, tedy na latinu: to byla *lingua paterna*, osvojená vzděláním jako nástavba jazyka národního, *lingua materna*. Autoři spisů podle našeho chápání makarónských ovšem počítali s adresáty, kteří měli vyšší vzdělání nebo o ně usilovali. Blahoslav psal pro studenty bratrských škol — a tedy bez zábran například takto:

Kteříž to oblibují a za žádnou škodu toho nemají, ti germanismos et latinismos, saepe etiam turpes committunt, způsoby latiny neb němčiny s češtinou matou, řeč kazí, a budou buď psáním, buď mluvením svým velmi nepříjemní a nesrozumitedlní.

---

[23] Aelius Donatus (4. stol.) byl římský filolog a mj. učitel sv. Jeronýma, autora nejrozšířenějšího latinského překladu bible — Vulgaty. Donatus kromě komentářů k Terentiovi a Vergiliovi sepsal gramatiku latiny *(Ars)*, dochovanou ve dvojí recenzi: *Ars minor* pojednávající formou „katechismu" o 8 slovních druzích (jedním z nich jsou participia) a *Ars maior* o 3 knihách. Tato mluvnice je sice nerozsáhlá, ale zato velmi významná pro poantickou existenci latiny: používala se ve školách po celý středověk. Aby však nedošlo k mýlce: její popularita měla za následek, že *Donatus* se pak říkalo jakékoli elementární příručce (třeba zeměpisné nebo početní) — a samozřejmě latinským mluvnicím, které ovšem z Donatovy *Ars* skutečně čerpaly.

Náměšťská mluvnice (či spíš kniha pracovních poznámek k překládání novozákonního textu) vyšla r. 1533. Přibližnou představu o tom, co tehdy obnášel *donát*, lze získat na předchozí straně.

Jak viděli čtenáři našeho čísla 2/95, ke střídání latiny s češtinou dochází jak v textu Optátově-Gzelově-Filomatesově, tak v Blahoslavových kritických komentářích: těch se týká následující výklad. Střídání je strukturně různého druhu: celé větné celky, věty v souvětí, rozvité větné členy (pak se pracovně rozlišují podle verba finita v predikátu, jímž může být i pouhá spona, smíšené věty české a smíšené latinské) nebo izolovaná slova; stranou nechme přejatá, už adaptovaná. „Nejvzrušivější" se zdají být smíšené věty, v nichž dochází ke spolupráci morfologických a syntaktických kategorií. [24]

Latinské prvky do českých vět bývají zapojovány daleko častěji než naopak; věty v prestižní latině zpravidla neobsahují české strukturní prvky; ledaže uvádějí na způsob citátu české doklady. Nedochází k míšení složených tvarů slovesných (že by pomocné sloveso bylo v jiném jazyku než plnovýznamové), ale modální sloveso a infinitiv už mohou být různé (aspoň u Blahoslava; např. v podobně vícejazyčných *Tischreden* Martina Luthera nikoli). Nejčastěji se do českých vět zapojují latinská substantiva v nejrůznějších syntaktických funkcích — daleko vzácněji opačně; pokud jde o předložkové výrazy, pak je substantivum i předložka v témž jazyku (u Blahoslava; tady zas naopak kombinuje Luther, ale i ten vzácně). Adjektiva přísudková se přejímají oboustranně, přívlastková se častěji pojí se substantivem stejného jazyka, ale vyskytují se i bizarní výjimky *(obecná všech mrtvých receptaculum;* rod tu zřejmě odpovídá českému *schrána).* Spojky souřadicí *(et : a; aut / vel / sive : nebo)* jsou oboustranně zaměnitelné. Vedlejší věta po latinské spojce bývá zpravidla latinská, ale poměrně často uvozuje česká podřadicí spojka větu latinskou. Deixe má poměry pestré, stejně jako sémantické odkazování.

Z obsahu jinojazyčných prvků lze soudit i na pragmatiku. Latinskými okřídlenými výrazy, ustálenými obraty a textovými orientátory *(absit verbo invidia; euphoniae gratia; ut infra, id est, item, idem ...)* se Blahoslav hlásí k tradici vzdělaného diskursu. Jednotlivé latinské výrazy v naprosté většině jsou termíny nebo mají terminologické jádro (české odborné termíny nebyly tak vypracované a ustálené, aby se jimi dalo spolehlivě komunikovat). [25] Latinský termín nebo vůbec výraz často funguje jako přepínač kódu — vyvolá totiž dokončení věty v latině: srov. výše *ti germanismos ... committunt.* Důvodem latinských komentarů k českým jazykovým jevům je přesnost a prestiž odborné formulace: jsou to komentáře filologické, a filologu sluší mluvit latinsky. Některé z těchto komentářů mají až kryptickou platnost sdělení „mezi

[24] Dvě vcelku banální ilustrace, jaké nacházíme dodnes u autorů latinu citujících a ctících: české tranzitivní sloveso s latinsky vyjádřeným předmětem v latinském akuzativu (typ *Ukázal artem loquendi)* nebo přívlastek v příslušném latinském pádu (typ *Dějiny pražské almae matris,* jak je nazvána recenze Marie Koldinské v Tvaru 6/1996, s. 23). Ač latinu ctím a pěstuji *(colo),* píšu s ohledem na čtenáře, jak vidíte v předešlé poznámce, raději *z Donatovy Ars* než *z Donatovy Artis.*

[25] Vzpomeňme na pozdější Rosovy *oučastonky trpěnlivé* ap. — ČDS 2/95, s. 96

námi odborníky"; [26] to platí zvlášť o komentářích ironických. Latinské vedlejší věty mohou mít důvod v tom, že významy spojek a mezivětné vztahy mohl Blahoslav pro latinu najít v mluvnicích přesně vymezené: pro češtinu nikoli. Kódový přechod někdy supluje uvozovky pro citát. S ohledem na adresáty Blahoslav některé latinské úseky vzápětí parafrázuje nebo přímo překládá, přičemž český text je na úrovni základních myšlenek koherentní a je možno ho jakžtakž číst i bez znalosti latiny, podobně jako lze číst se znalostí jen jednoho z jazyků pečlivěji stylizované makarónské básně. (Např. ve sbírce *Carmina burana* se najdou texty, které sice byly plně srozumitelné jen mužům znalým latiny, ale jejich starohornoněmecké či starofrancouzské verše měly souvislost i „přes" latinská místa a v této kratší verzi byly srozumitelné také ženám, které latinsky vzdělány nebyly.) K přechodům dochází i tam, kde jeden z jazyků měl k dispozici výraznější, názornější, emotivnější vyjádření.

Je svým způsobem strhující pozorovat, jak se v době Lutherově a Blahoslavově mnohostranně spojuje a vzájemně podporuje energická vitalita národních jazyků s velkým humanistickým vzepětím směrem k jazykům klasickým.

Z diskuse zaznamenejme dvě výzvy prof. Sticha:

1. Po edici Blahoslavovy mluvnice (a řady dalších gramatik doby střední) volal Jaroslav Porák už ve Studia SlavPrag 1973. Nyní ji zásluhou Brňanů máme: na kolika z 20 kateder bohemistiky v ČR se s ní stalo něco víc, než že byla zakoupena, popř. zrecenzována, a zařazena do knihovny s úlevným pocitem, že je od ní pokoj a nevypadáme už před světem tak hloupě? Pracuje se s ní ve výuce? (Bohemistiky, klasické filologie, historie?)

2. Bylo by namístě vidět v Blahoslavově Gramatice, v jejím vypořádávání se s mluvnicí náměšťskou, spíš plamenný spis rétoricko-polemický než mluvnici. Stálo by tedy za to zkoumat, jak se do ní promítají tradice rétoriky, ciceronské i domácí (postily), řečnické figury, argumentační strategie atd.

uspořádal a poznámkami opatřil -šim-

---

[26] Viz odsudek výrazů *po mojsku, po tvojsku, po svojsku, po jehotnosti:* Finxit vocabula technica insulsissima, sicut aliquoties dixi — tamtéž, s. 91. -jš-

Čeština, kterou musíme překládat i Čechům (některým):

Přeložíme „tulendu?" Ze slovníčku argotu 1924

bacit, dávat bacha, balík a *balíkov* (též *blbákov), (s)balit, basa, blaf, brácha, brajgl, brát roha / draka, breberka, bručet, cvaknout si, cvokárna, cvrkot, dekovat se, dostat deku, nadrátovat se / zhulákat se, drnda, filcka, filcovat, fízl, flákat se, flákota, flanďák, flanc, flastr, fórovej, fraječina, frédo, haxny, hecovat, ty hlade, houpat někoho, žít na hromádce, hučka, hulit, chlupatej, jet načerno, kafrat* + *kafral, kavka / křen / mák, kápnout božskou, kasař, kost, koumes, udělat z něčeho kůlničku na dříví, kutálka, lakovat někoho, líznout někoho, lohnout, magor, machna, makat, mít vítr, mít kliku, (na)mladit někoho, na blind, dostat nakládačku, nakýblovat se někam, bejt napakovanej, náramky, dělat někomu nohy, jít na něco od lesa, dát si panáka, dělat paseku, pardál, pazdíra* (neměli bychom s ohledem na historicko-etymologický princip českého pravopisu psát raději *pasdíra,* zvlášť když už máme taky *paskundy?), podfuk, prachy, pořízek, prkenice, šít na někoho pytel / boudu, rajda, (venku je) samec, somrovat, šmejd, šťára, štígro, tác, ulejt (se) někam, vágus, vajgl, mít vítr z někoho / něčeho, vohoz* + *vohodit se, bejt v trapu, mít v pácu, vybílit, vypadnout odněkud, vzít roha, zacláněť, zatloukat, zbodat něco, zbodnout něco, zdejchnout se...*

Tyto výrazy jsem vybral ze *Slovníčku hantýrky pražských zlodějů,* který vyšel jako příloha Lebedovy Učebnice kriminalistiky (s. 239 n.). Jste-li *echt* rodilí Češi, nedělejte, že nerozumíte, a nedožadujte se překladu.

Autor už tehdy (před třičtvrtistoletím) upozorňoval: *Některá slova budou asi již dnes pozměněna, protože také hantýrka prodělává jistý vývoj.* Asi vás taky překvapilo, kolik tu padlo výrazů, které dnes patří sice k nižší, ale přece jen vrstvě běžně mluveného jazyka, ba pronikají i do publicistiky: třeba výrazu *panský flanc* se neštítí ani Jiří Hanák. Jedna možná interpretace je, že lingvisticky neškolený autor počítal k argotu mnohé jevy obecné češtiny. Druhá je, že tyto výrazy bezděky nasáváme s žánrem krimi. Ta třetí, nejméně laskavá, je, že už bůhsámvíodkdy užíváme výrazů spodiny se zvláštním zalíbením — zvlášť chlapi taky proto, aby předvedli, že nejsou srágory a vyznaj se i v tomdle — a výsledek je, že svorně sprostneme.

Za těch sedm desítek let však opravdu došlo ke změnám. Například *muňky,* soudě podle návodu na šamponu Orthosan, povýšily na spisovný ekvivalent *filcek / breberek.* Anebo *granty,* předobře známé dnešním pracovníkům ve vědě a kultuře. Akademický slovník cizích slov, Praha 1995: „**grant,** u m. <a> odb. ekon. forma stipendia udělovaného zprav. vědeckému pracovišti n. kolektivu na řešení urč. výzkumného úkolu". *Slovníček hantýrky* praví lapidárně: „*granty — peníze*".

Některé údaje *Slovníčku* jsou očividně nevýstižné: *holanda* není (a stěží byla) prostituce, ale místo, kde se takové a podobné aktivity vyvíjejí, čili *štrych* (bez záruky: prý podle vykřičeného Holland Parku v Londýně); *moták* uvádí ²SSČ už ne

jako *dopis vězně bez cenzury*, ale jako *tajný list z vězení n. do vězení;* cudně pramálo říkají údaje *lyžař — perversní muž, potrubí — perversní akt, trakař — výstřední soulož, kouřit — výstřednost při souloži* (o dobovém směšování homosexuality s *pederastií* nemluvě). Sotva budeme souhlasit s tím, že do hantýrky zlodějů se počítají výrazy *vrták — přihlouplý, pupkáč — tlustý, vyprávět pohádku — mluvit nepravdu, chrapoun — sedlák,* dokonce i *laik — neodborník* a *šoulet,* špatně zapsaný jako *šoule — hrách a kroupy.* Ale tyto úvahy nemusí být jednosměrné. Vidíme *trojčiti — blázniti,* uvědomíme si, jak běžný býval tento výraz o koních — jenže kde vznikl? Neměli to i ti sedláci z polosvěta koňských handlířů? Kdo kdy soustavně aspoň zaznamenával, když už ne zkoumal jazyk těch „chrapounů"? Nepřežívá v jazykovědě dodnes pohrdání vším nespisovným, *odi profanum vulgus et arceo?* Anebo už to není pravda, naopak instituce zabývající se bojem proti drogám si platí lingvistu, aby sbíral a zkoumal jazyk feťáků a dealerů? Redakci i čtenářům našeho časopisu by takový lingvista udělal radost, kdyby nám o výsledcích svého výzkumu napsal; zatím máme ruce skoro prázdné. [27]

Aspoň tolik z bezedna pochybností jsem pokládal za vhodné povytáhnout, než se vrátíme k písňovému textu

Povinšujou si tulendu, co mám s mojí Nandou (ČDS 3/94, 139).

- *Slovníček hantýrky* uvádí *tulový — velmi dobrý, znamenitý.* Tedy *tulenda* 'něco bezva', třeba písnička? (Ačli nemělo být ve slovníčku *tutový.*)
- Podle ústních sdělení se *tulírna* říkávalo hospodě takzvané dobré; co to komu obnášelo, můžeme leda hádat, ale snad i možnost slušně si zatančit. Tedy *tulenda* 'taneček'?
- Členové skupiny Šlapeto odpověděli na dotaz naší čtenářky, že jde o dvě slova, *tu lendu* = tu legraci. Texty prý jim dával dohromady pan Podskalský.

Vyberete si?

Za zaslání slovníčku a za onomastické sondy děkujeme paní D. Vaškové z Jaroměře.

Josef Šimandl

[27] Slavný *Šmírbuch* Patrika Ouředníka (Paris 1988, Praha [2]1992) se původem, vývojem a rozšířením svých šťavnatostí nezabývá, a o mnoho víc nenajdeme ani v *Několika slangových slovnících* Jaroslava Suka (Praha 1991). Přídavek *die Hantýrka oder die čechische Diebssprache* v Puchmajerově práci *Románi Čib* (1821) má už hodnotu leda historicko-srovnávací.

Taky vejráte jak tramvaj z remízy?

Škoda že Jaroslav Zaorálek, autor nesmrtelné knihy o lidových rčeních, není už mezi námi. Znovu by si uvědomil, že jazykový génius českého lidu je nevyčerpatelný a že rčení a úsloví rostou jako houby po dešti. Rodí se na panenské půdě našeho mateřského jazyka a žijí v ústech lidu. Je třeba říci, že ponejvíce v ústech lidu jako takového; spíše užije jadrného a výrazného rčení betonář v metru než akademik či přednosta kliniky. To je ovšem věc známá a v jiné souvislosti na ni před lety upozornil Karel Čapek. Dělník, který montuje na stvbě panely, může říct s klidem o svém méně schopném pomocníkovi, že *je mu platný jako mrtvýmu zimník* a že *bere prachy za Zdrávas královno;* ředitel banky by zhodnotil málo schopnou písařku patrně slovy podstatně vážnějšími a důstojnějšími.

A tak člověk užívá rčení a úsloví, hraje si s nimi, vytváří nová, je okouzlen jejich lahodností a pádností, dává slovům nový smysl. Je jazykovým tvůrcem a jazykovým obohatitelem, aniž si to uvědomuje. V těchto rčeních se někdy zableskne věta obraznosti nejpodivnější, fantazie nejnelogičtější. Ale co na tom! Vždyť i život je někdy podivný a nelogický.

Lidová rčení a úsloví vznikají ve vzájemném styku lidí; proto také nejčastěji vystihují některou vlastnost člověka nebo jeho vzhled (často s nadsázkou): *Je dlouhý, že by moh šacovat vrtulníky. Je jako voblečenej rentgenovej snímek. Je zarostlej, jako by byl zavřenej tejden v ponorce. Vypadá, jako když přešel vítr přes pastoušku. Měla pysky, jako když baba hodí přes pavlač peřiny. Měla nohy jak patník po generálce* (bílé a silné). Jindy rčení trefně komentují situaci nebo ji hodnotí: *Jde, jako když mu ukradne nohy. Měl hlad, že se o něj moh vopřít. Směje se, jako když hrbatej padá po schodech a odstrkuje se rohlíkem. Až ten dostane rozum, to si v něm pochodí.*

„Bylo tam práce jak na kostele," povídal mi tuhle jeden známý, když se vrátil z nedostavěné chalupy, *„a jsem z toho strhanej jak péro u gauče."* A kolega k tomu dodal: „No jo, člověče, *to musíš hejbat košťálem,* když chceš něco udělat." *Má* zřejmě *dobrýho pamatováka* a vzpomíná, jak na stavbě jeho souseda bylo několik *nemakačenků, kteří dělali, jak když mrtvola skáče.*

A tu jsem si vzpomněl na jednu svoji známou, co se jí onehdy přihodilo. Je to studentka, *chodí na vejšku;* nedávno se vdala a *je v jináči.* Často *bývá švorc jak pikový eso* a *nemůže si* proto moc *dávat do drdolu.* Před týdnem dostala dopis od kamarádky, aby ji přijela navštívit. „Tak jsem *kopla do vrtule* a jela jsem," povídala mi. „Ve vlaku netopili, *bylo tam jak za voltářem. Seděla jsem tam jak ustřelený kecky* (nikdo si mě nevšímal). Přišla průvodčí a prý lístek. Sáhnu do kapsy, lístek nikde. Sáhnu do kabelky, lístek tam není. V tu ránu *jsem měla vokno jak sklenář.* Ne a ne si vzpomenout, kde by mohl být. *Koukala jsem* asi na průvodčí *jak slepice na raketoplán.* „Snad nejedete načerno, paninko?" s mírnou ironií povídala průvodčí. *Ty lůno podkasaná,* myslela jsem si, *koukáš jak nanuk na striptýz* a budeš mi tady něco povídat. „To víte,

že ne," řekla jsem. *Nahodila jsem řemen* a hledala jako divá, ale lístek nikde. To už jsem viděla, že *je to na betla.* A už *jsem v tom lítala jak Maďar v kukuřici.* „Tak si vyinkasujeme pokutičku," mile se usmála průvodčí. *Voči vyvalený jak cyklista v tunelu* jsem vysolila peníze. — Pak jsem všechno vypravovala kamarádce a projevila jsem obavu, že po návratu domů *bude u nás jak v Sarajevě,* protože manžel mi to nedaruje. „Musíš mu něco pěkného slíbit," povídala Jana, „pak *to projde éňo béňo.*" „Na *slibotechnu* můj moc nedá," odvětila jsem. A taky jo. Manželovi jsem všechno vypověděla, ale *byla to větší legrace než v rodinné hrobce. Ještě šoupat rakve.* A tak *jsem jak vyvoraná myš* a doma *se mnou* už týden *nemluví ani lopatka na uhlí.*

Vladimír Staněk

Tři momentky z Kladna (únor 1996) a něco o sezamu

(i) Nabídková tabule PIZZERIE: *svářo* a *hotovky.* Podle tý řeči bysem čekal, že servírujou ve špinavejch teplákach — ale vod srce.

(ii) Plakát: *v Dělňickém domě* bude hrát *The Teplo.* Jistě: ozvláštnění, zábavnost, atraktivita... jenže: The! Toeůroveň!

(iii) Obchod s potravinami: *Sezamovo semínko.* Abychom Kladeňákům nekřivdili: producentem je fa EM ARKO Varnsdorf.

Byl jednou jeden pan Sezam a ten objevil / vyšlechtil / jako první dovezl / učinil známým ...? Ale ne. Hesla *Sesamum* + *Sesamový olej* najdeme i v Ottově slovníku naučném (svazek z r. 1904) — a to už měl sezam tisíciletou historii. Staří Řekové znali rostlinu (σησάμη) i semínko z jejích lusků (σήσαμον); ze semen lisovali olej, pojídali je opražená s medem a připravovali sezamový sýr. Během věků se sezamovým olejem mimo jiné svítilo ve věčných lampách kostelních a falšovaly se jím oleje dražší, například olivový. Jedním z hlavních sezamových tržišť byla Marseille a Francouzi měli také na přelomu století pověst výrobců nejlepšího oleje.

Do širokého povědomí u nás vstoupil sezam jako posyp pečiva rokem 1990, s prvními francouzskými bagetami a sezamovými bulkami ze soukromých pekáren, a zanedlouho se objevil i jako makrobiotická potravina. V písemnictví byl znám dávno předtím. Připomeňme Olbrachtovo zpracování indických bajek *O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách* (1947), kde se čte anekdotický příběh *O vyloupaném sezamu:* Hospodyně chystající oběd dala sušit vyloupaný sezam, a protože jí ho potřísnil pes, šla ho nabízet na trh za stejně tolik nevyloupaného. Ježto ovšem každý vytušil, že výhodná koupě bude mít nějaký háček, nevyměnil jí jej nikdo. Když jsem ten příběh jako dítě četl, rozuměl jsem jen tolik, že jde o jakousi poživatinu, která se loupe; zpětně z toho soudím, že převypravovatel Olbracht pokládal slovo za běžný exotismus nepotřebující vysvětlení, asi jako fík nebo datle. Jak se zdá,

nenapadlo ho, že na naši zemi přijde čtyřicet let bez sezamu a že po dalších pár letech se ve Varnsdorfu z vejčitého semínka vylíhne pan Sezam — nebo snad pan Sezama podle vzoru *Sezimovo Ústí?*

-man-

Čeština se obohacuje:

Co se dnes všechno (ne)pije

Dva roky jsem pracoval na té méně příjemné straně barového pultu a nyní bych společně s vámi chtěl opět nahlédnout do toho tajemného světa, plného alkoholu, mladých dívek a literatury. Takto otvírá Jan Nejedlý svůj článek *Co dívky pijí a čtou* (NK 11/1996, s. 8). Předkládáme z něho excerpci názvů barového pitiva:

beton — becherovka s tonikem
bavorské pivo — fernet s tonikem
houba — červené víno s kolou
zelená — peprmintový likér
mozek — vaječný koňak se zelenou
hopsinky — broskvová vodka
5-2-4 aneb mněňák — pátá a druhá lahev ve čtvrté polici neznámého baru (ráno: mně ňák není dobře)

Kdo je zvědavý na korespondence typu *Dívky, které v baru pijí cinzano, čtou v tramvaji Bělohradského nebo blbosti,* ať jde ad fontem čili k prameni. Se závažností takových korespondencí to Nejedlý nepřehání: *Co dívky pijí a čtou, nám totiž vůbec neukazuje, jaké dívky jsou, nýbrž jaké chlapce chtějí uhnat.*

-jš-

Bujný oř je mluva naše...

Na Poliklinice v Praze 6, Vítězné náměstí, mají už několik let na dveřích místnosti, odkud se ovládá rentgen, nápis

OVLADOVNA

Že by nový *velín?* -vs-

Politická korektnost

V Nedělních LidN 6. 1. 1995, na s. II, se svěřuje Karel Kyncl (zvýraznil jš):

V poslední době mi nejvíce pije krev jeden americký import, tzv. „political corectness". Americká idea, která má však podle mého velice totalitární efekt. Je to snaha ***zglajchšaltovat jazyk a na jeho základě veškeré myšlení.*** *V jednom londýnském podniku není možné objednat si černou a bílou kávu, protože to údajně podporuje rasové vidění světa. Říci o někom, že je otylý, je také politicky nekorektní. Tlusťochy je třeba nazývat přívlastkem „horizontálně vychýlený". Naopak třeba Rudolf Křesťan a podobní obři jsou v politicky korektním* ***newspeaku*** *„vertikálně vychýlení". Tato šílená móda tedy začíná už pronikat i do Británie, naštěstí ještě ne se vším všudy. Stačilo to ovšem například už k tomu, aby jedna lesbická ředitelka školy z východního Londýna*[28] *odmítla pro svou školu volňásky na balet Romeo a Julie v Covent Garden s tím, že jde o banální příběh heterosexuální lásky, který by dětem zúžil pohled na mnohem pestřejší možnosti sexuálního vyžití.*

Už dávno nazýváme ševce *obuvníkem*, hluchého *neslyšícím* ap. Pohnutkou k vytvoření, šíření, ba vyžadování těchto eufemismů bylo vytěsnit nezaslouženou hanlivost. Lesbické zaměření nebývá svobodně zvolené; někdy je vrozenými dispozicemi nebo železnou košilí zlozvyků či sociálních stereotypů daná i obezita. Ale mějme se na pozoru před dvojím:

a) před eufemismy, které dezinformují; mohl by někdo přijít s ideou, že vrah nemůže získat pozitivní vztah k bližním, mluví-li se o něm jako o *vrahovi*, a že by se mu mělo říkat třeba *extrémně hostilní;*

b) před nahrazením stavu, kdy většina manipuluje menšinami — stavu stejně přirozeného jako odsouzeníhodného — stavem, kdy menšina bude manipulovat většinou (případ Covent Garden).

-jš-

---

[28] East End; čtvrtí reprezentativní je naopak West End.

Telekomunikační tajemství

Z nedatovaného dopisu SPT Telecom, a.s., který jste s vyúčtováním za září 1995 dostali možná i Vy:

(...) dojde ke zrušení způsobu platby telekomunikačních poplatků prostřednictvím ***Sdruženého inkasa plateb obyvatelstva*** *(...) nezabezpečuje důvěrnost informací o výši účtovaných částek za poskytnuté telekomunikační služby (oblast vyúčtování telekomunikačních poplatků je předmětem telekomunikačního tajemství).*

Všimněme si, že v auředlní češtině není tajemstvím jen vyúčtování nebo snad jeho obsah, ale celá **oblast vyúčtování**. Chceme však hlavně připomenout, kolikeré už máme tajemství: státní, vojenské, služební, lékařské, bankovní, zpovědní...

-fš-

Pět neznámých mužů známého původu aneb Černé kroniky před *a* po

Datem, ke kterému v titulku odkazuju, není 17. listopad 1989, ale 18. leden 1990. Toho dne (alespoň pokud vím) začalo totiž Rudé Právo tisknout černé kroniky nového typu — kombinující „policejní, resp. soudní" jazyk s jazykem anekdoty, využívající hojně lexikální expresivity a hýřící pojmenováními pro pachatele trestných činů (a někdy i pro jejich oběti). Podrobnou analýzu by si zasloužil každý z uvedených rysů (a ještě mnohé další), dále se ale budu zabývat jen pojmenováními pachatelů.

Před rokem 1990 znaly černé kroniky jen *dvaatřicetiletého J.H., pachatele, neznámého pachatele, dosud nezjištěného pachatele, třikrát soudně trestaného, recidivistu* a několik málo dalších pojmenování. V prvním popřevratovém ročníku Rudého Práva jsem napočítal přes sto padesát pojmenování. Nejde ale jen o množství. V nových černých kronikách jen výjimečně najdeme dříve užívané iniciály pachatele; někdy bývá uvedena domácká podoba jména pachatele *(recidivista Eman, Jarda).* Pro některé delikventy existují ustálená pojmenování (viz *neurvalec* v případě znásilnění), objevují se aluze *(Nikola Šuhaj, půlnoční kovboj),* neologismy *(olejoman)* a inspirace se hledá také ve starých novinách (viz např. *lapka, poberta, filuta, pobuda* nebo klišé jako *lidská škodná, krkavčí matka* apod.). Zajímavé je také sledovat, jak se vedle zavedených bytařů, kasařů, zlodějů a lupičů objevují např. *uspávačky*, resp. *žínky*

ukolébávačky, nebo to, jak si někteří kronikáři pohrávají s dříve nejčastějším pojmenováním neznámý pachatel: *dva blíže nespecifikovaní ničemové, dvě neznámé dívky známých zájmů, pět neznámých mužů známého původu.*

Fakt, že se v černé kronice může bez obav z nedorozumění psát o mužích známého původu, má jistě i vnějazykové příčiny; nelze ale nevidět, že k tomu výrazně přispěla také pojmenování jako *neurčitelný zjev snědých rysů, Dezider K., romský samuraj, tlupa pěti dohněda říznutých zájemců o cizí peněženky, skupina sedmi osob cikánského původu, černovlásky, romští loupežníci* nebo *tlupa romských halamů.*

Neodolám nyní klasifikačnímu pokušení a zkoumaná pojmenování roztřídím na:

1. zavedená, resp. očekávaná — např. *čtrnáctkrát soudně trestaný muž, sedmnáctiletý mladík, pachatelka, neznámý pachatel, lupič;*

2. motivovaná spáchanou trestnou činností — *pijan* ukradl lihoviny za 90 000 Kč, *neznámý nimrod* lovecké zbraně, *labužník* stroj na zmrzlinu a *zimomřivec* bundu;

3. hodnotící:

a) jednoznačně — *darebáci, surovec, lidská škodná, asociální ničemové, zrůda v podobě sanitáře;*

b) ironicky — *nevděčníci* (amnestovaní, kteří napadli pracovníky střediska pro pomoc amnestovaným), *nezletilý jinoch, záchodkoví svalovci.*

Takové třídění je pochopitelně jen orientační a vlastně je uvádím především proto, abych mohl na posledně uvedené skupině ukázat problematičnost celého pojmenovávácího počínání: Tam, kde jsou kronikáři ironičtí, rozmazávají už tak ne zcela zřetelnou čáru mezi dobrem a zlem; od ironického líčení pachatelů je totiž jen kousek k ironickému nebo cynickému líčení obětí (např. *pekelní muži* jsou dělníci zranění při výbuchu plynu). Tam, kde se snaží tuto čáru vést, přehánějí (viz *zrůda v podobě sanitáře)* nebo je zrazují klišé jako *lidská škodná.*

Jiří Homoláč

Soutěž — tentokrát morytátová

Příklad obrazového doprovodu ke kramářské písni, předchůdci černých kronik. Dokázali byste podle obrázků napsat příběh? Veršovaný? Zpívatelný? Dokonce třeba na současný námět?

Pošlete — otiskneme, odměníme.

Víte, že...

● **štěstí** a **zdraví**, tato dvě slova, která tak často vyslovujeme v nejrůznějších přáních, mají z etymologického hlediska dost společného, ač to tak na první pohled nevypadá?

Obě slova totiž obsahují starobylou předponu *sъ-* (předslovanské *su-)*, která označovala něco „dobrého", zatímco pro „špatné" skutečnosti byla předpona *dus-*. (nejlépe to můžeme pozorovat na slovech z řečtiny: *eufemismus — dysfemismus, euthanazie, dysfunkce* ap.). Praslovanská podoba prvního slova byla *sъčestьje* (vlastně 'dobrý podíl' — srov. *čestь* 'část, díl'), u druhého slova vycházíme z adjektiva *sъdorvъ* (doslova 'jsoucí z dobrého dřeva'). U prvního slova pak došlo k asimilaci na *šč-* a potom k pravidelné staročeské změně ve *šť-*, u druhého k asimilaci znělosti. Tak se původní struktura obou slov zatemnila natolik, že v jejich dnešní podobě původní společný element ani nepoznáme. (Jen pro úplnost dodávám, že etymologický výklad především druhého slova není úplně jistý, ale na to už jste snad z našich etymologických drobností zvyklí.)

● slova **velryba** a **velbloud** nemají z etymologického hlediska nic společného s adjektivem *velký*?

Slovo *velryba* je vlastně polokalkem z něm. *Walfisch* — druhá část složeniny byla přeložena, první přizpůsobena češtině a mylně spojena s *velký* (srov. *bavlna* z *Baumwolle).*

U druhého slova je výklad spletitější. Interpretace *velblouda* jako „velkého zvířete bloudícího po poušti" neobstojí (je to klasický příklad lidové etymologie). Že je třeba hledat původ jinde, nám ukazuje staroslověnská podoba *velbǫdъ*. Slované toto slovo přejali od Gótů (tam znělo *ulbandus)* a k těm se dostalo přes latinu a řečtinu asi až z arabštiny. Latinská podoba ovšem většině z vás není neznámá — *elephantus*. To, že slovo původně označující slona znamenalo u starých Slovanů velblouda, nás ale nemůže zaskočit — ještě ani autoři našich středověkých cestopisů nemají v pojmenování těchto velkých exotických zvířat, se kterými běžně nepřicházeli do styku, příliš jasno.

-rej-

Recenze (3):

Slovník z velkolíhně neologismů

Recenze poněkud opožděná a nemístná, zato však on-line

Motto:

Měsíc květen je z hlediska virů téměř okurkovou sezónou — alespoň soudíme-li podle množství virů aktivujících se v tuto dobu. Jinak je samozřejmě možné chytit v květnu jakýkoliv virus, stejně jako v kterýkoliv jiný měsíc. Ale to už je záležitostí každého z nás, ochrany našeho systému, opatrnosti a pozornosti věnované této problematice. Kromě těchto virů specializovaných konkrétně na měsíc květen jsou tu samozřejmě i další. Za zmínku jistě stojí starý virus Sunday, který každou neděli vypíše zprávu, že systém odmítá pracovat právě v neděli. Kromě této celkem neškodné, byť nepříjemné zprávy však virus umí rovněž poškodit FAT-tabulku. Každé úterý se můžete setkat se starobylým sanskrtem, jazykem, který je pro většinu z nás opravdu exotický. Virus Murphy...

Už víte, kam mířím? Jistě ano — poznali jste, že necituji pod vlivem chřipkové epidemie, která koncem roku 1995 postihla snad každého z nás. Nepoznali-li jste, což takhle dát si ukázku textu ze stejné branže, tentokrát na trochu vyšším stupni odbornosti?

Velká neznámá a překvapení posledních měsíců je systém NextStep for Intel společnosti NeXT. Překvapení proto, že tento avantgardní a ambiciózní operační systém nyní běží i na procesorech Intel. Podle znalců má nejpropracovanější uživatelské rozhraní ze všech unixovských systémů provozovaných na PC. Použitá zobrazovací technologie PostScript ho předurčuje pro DTP aplikace, hard-copy je 100% WYSIWYG. Na rozdíl od přečasto sparťanského ovládání UNIXu z příkazového řádku nabízí NextStep komfortní ovládání ve stylu Windows a kvalitní produkty jako Adobe Illustrator.

Tolik ukázky. Dovolte na úvod ještě jednu otázku: už jste někdy od kamaráda slyšeli výraz *zazůmovat?* Já ano. Samozřejmě že jsem hned věděla, co má na mysli; stáli jsme totiž u počítače. Dřív, než si přestaneme ve výše citované „počítačové češtině" rozumět, sdělím explicitně, že se řeč točí právě kolem počítačů a jazyka komunikace o nich. Snad bych měla použít plurál *kolem jazyků;* i z krátkých ukázek je zřejmé, že dnešní počítačová komunikace se odehrává v jakési „česko-anglické makarónštině". [29] Oblast softwaru a výpočetní techniky vůbec je prestižní a perspektivní a vyplatí se věnovat jí pozornost. Vyplatí se také — ba je dokonce naléhavou výzvou pro lingvisty — rozebírat její jazyk. Není to cílem tohoto příspěvku; chceme se v něm

[29] Tohoto výrazu (podle našeho názoru velmi výstižného) užily autorky O. Müllerová, J. Hoffmannová a E. Holšánová v publikaci *Mluvené texty v současné komunikaci.*

zastavit nad jazykovou příručkou, která patří do stále se rozrůstající řady obdobných pomůcek tohoto typu. Jde o *Anglicko-český výkladový slovník softwaru* A. Vitovského, který vydalo nakladatelství AV Software v Praze 1994 ve třetím, o víc než 200 výrazů rozšířeném vydání (364 stran).

RTFM
☎ Běžně používaná zkratka ve zprávách, která znamená "přečtěte .... manuál". ⇨ *e-mail*

RTlink
⚓ Linkovací (spojovací, sestavovací) program (⇨ *linkage editor*). Obsahuje správce virtuální paměti (*virtual memory*), který umožňuje vykonávat i DOSovské programy, které jsou větší než 640 KB. Programy mohou běžet i v rozšířené (stránkové) paměti (*expanded memory*). Lze použít pro XT, AT, 386 a výše.

rubber banding - metoda pružných čar
Metoda, při níž se pohybují společné koncové body souboru úseček, přičemž druhé koncové body zůstávají pevné. ⇨ *computer graphics, draw program, environment mapping, trimming*

rule
tisková linka Tenká černá horizontální nebo vertikální čára. Používá se v počítačové grafice nebo v edičních systémech. ⇨ *computer graphics, desktop publishing*
pravidlo (v Prologu) ⇨ *IF-THEN rule*

rule-based mail - poštovní systém založený na pravidlech
☎ Systém elektronické pošty, který umožňuje automatizaci zpracování pošty pomocí definovaných pravidel. Lze nadefinovat, co se má provést s příchozí poštou v závislosti na různých parametrech, např. podle času, odesílatele, textu zprávy, apod. Pravidla se v elektronické poště využívají i pro synchro-

279

Tento výkladový slovník je zaměřen na software osobních počítačů a je určen především uživatelům osobních počítačů, programátorům, studentům, zájemcům o software a překladatelům. Obsahuje přes 5000 pojmů a 50 obrázků týkajících se softwaru. Jednou z největších předností slovníku je indikace témat pomocí symbolů: každý výraz (popř. každý význam výrazu) je označen speciálním symbolem, který určuje příslušnost k určitému tématu (oboru), což umožňuje rychlou orientaci — např. obrázek diskety značí operační systémy, tulipán grafiku, robot umělou inteligenci, kalkulačka tabulkové procesory, telefon komunikační programy, dolar softwarový marketing. Každé heslové slovo je navíc doplněno vyčerpávajícím seznamem synonym a anglických ekvivalentů. Bohatý a praktický je též systém odkazů: jsou označeny šipkou, psané kurzívou a uváděné buď na konci výkladu jednotlivých termínů, nebo přímo ve výkladu, kde slouží současně jako zpětný překlad; tím slovník vytváří jednolitý celek.

Abecední slovník pojmů je v závěru doplněn přehledy základních pojmů k jednotlivým tématům, které umožňují proniknout do slovní zásoby daného oboru. Slovník pokrývá oblast teoretickou a systémovou (např. datové struktury a algoritmy, programovací jazyky a programování, operační systémy, počítačové sítě, umělou inteligenci a expertní systémy) a aplikační (např. textové procesory, bitmapové editory, databázové systémy, komunikační programy, uživatelské rozhraní, softwarový marketing apod.).

Nejvýraznější rysy slovníku jsou názornost výkladu a snaha o srozumitelnost, což je nelehký úkol, uvědomíme-li si šíři uživatelů, jimž je slovník určen, a jejich odlišnou odbornou úroveň. Jak se to autorovi podařilo, můžeme posoudit podle několika ukázek:

- ***coctail shaker sort — koktailové třídění*** *Vylepšení bublinové metody řazení střídáním směrů procházení tříděnou množinou elementů. — bubble sort*
- ***hyphen ladder — žebřík*** *Optická vada dokumentu v edičním programu při formátování (formatting), která vzniká, jestliže několik řádků za sebou je zakončeno spojovníkem (pomlčkou — hyphen), a připomíná tak žebřík — desktop publishing, hyphenation, river, widow, orphan, page layout program*
- ***real-time language — jazyk reálného času*** *Jazyk navržený pro systémy, kde je odezva počítače na podnět časově kritická. Např. Ada, Modula — real-time system*
- ***interpretive language — interpretační jazyk*** *Jazyk, který je vhodný pro interpretační implementaci. Např. BASIC. — interpreter, compiler.*

Česká počítačová terminologie se vytváří průběžně. Jejími tvůrci jsou většinou programátoři a počítačoví odborníci sami; konzultace s lingvisty nejsou zvykem, většinou na ně není čas. Absence kodifikace je asi jedním z důvodů, proč tento slovník neuvádí např. stylové charakteristiky u jednotlivých hesel. Jde o slovník víceméně encyklopedického charakteru, který je zároveň slovníkem jazykovým, a to překladovým. Z čistě lexikografického hlediska nedostává plně svému názvu — není jazykovým slovníkem výkladovým typu SSJČ, SSČ apod. (neposkytuje jazykové informace o uváděných výrazech). Připomeňme, že většina heslových slov má platnost odborných termínů (např. *zaveditelný font, čtyřtečka*) nebo výrazů profesionálního slangu (srov. *beta test, kliknutí myší, swapování*). Většinou jde o přímé překlady anglických termínů, ne vždy jsou však v praxi užívané, viz např. *překryvné menu* (pop-up menu), *návěští* (label), *nitkový kříž* (crosshair), *transfokovat* (zoom). V různé míře zachovávají nápadný a charakteristický rys originálů — vysoký stupeň obraznosti (srov. *bucket — skupina, computer crime — počítačový zločin, deadlock — zablokování, uváznutí, deamon process — démon, grabber hand — ruka, hard space — tvrdá mezera, portrait orientation — vertikální orientace stránky, scramble — zakódovat, trap — past).*

Slovník by mohl přispět ke sjednocení české počítačové terminologie. Otázkou však dosud zůstává jeho skutečná autoritativnost a závaznost pro širší počítačovou veřejnost. V praxi není jeho užívání samozřejmostí, řada odborníků o něm dokonce

vůbec neví. Jak autor v předmluvě uvádí, má prvky učebnice (návodnost, názornost, didaktický zřetel), je tedy nápomocný hlavně začátečníkům. Má také usnadnit práci se softwarovou angličtinou. Uživatelům počítačů a počítačových programů jistě bude prospěšná a sympatická integrita slovníku — propojenost termínů a síť odkazů, která připomíná počítačovou databázi.

Vydání slovníku je jistě záslužný počin, jehož hodnotu by neměl snížit fakt, na který začínáme nejvíce narážet právě v oblasti počítačů. Jde o stále se zrychlující fyzické zastarávání pojmů; ačkoliv slovník v nejlepším úmyslu a s nejčistším svědomím autora v úvodu nabízí „i pojmy z nejnovějších softwarových produktů", nelze očekávat, že se mu to podaří. Počítače se totiž mění neustále a závratně rychle. Je tudíž otázkou, zda knižní podoba takovéto příručky vyhovuje. Jistě má své nesporné přednosti. Podle dnešního trendu vývoje techniky i metod vzdělávání a s našimi všeobecně se zlepšujícími znalostmi a zkušenostmi s počítači bude asi v budoucnosti (již dosti blízké) softwarová verze slovníku výhodnější (dá se snadno „updatovat") a lépe vyhovující (šetří čas při hledání a „editování" termínů i námahu nosit s sebou knihu). Do té doby však i knižní *Anglicko-český výkladový slovník softwaru* může dobře sloužit všem, kteří se chtějí poučit a přispět k počeštění počítačové hantýrky. Jak je již dnes vidět, je třeba obého...

Ivana Bozděchová

Máte stohovatelné huby?

Já prosím nejsem na čtenářskou obec vulgární — jenom jsem promluvil slangem lidí kolem počítačů, jak ho prezentuje PC Magazine, Czech edition, 2/1996. Připojuji vysvětlující excerpci ve formě reprodukcí.

hřbet:

• **STOHOVATELNÉ HUBY**

obálka:

STOHOVATELNÉ SÍŤOVÉ HUBY

3Com, Digital, Bay Networks, Cabletron, Hewlett-Packard

strana 7:

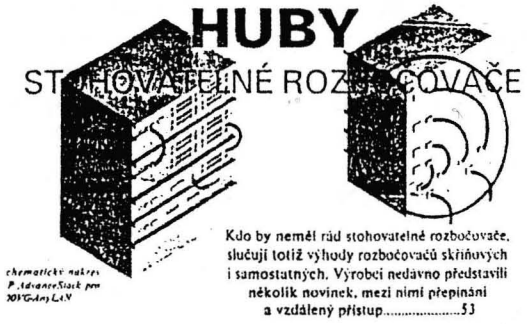

-ndl-

10 NA ZÁVĚR

A. Přehled pojmů

asertivita: způsob komunikace, kterým člověk otevřeně vyjadřuje své myšlenky, city, názory a postoje. Prosazování vlastních zájmů nesmí poškozovat práva komunikačního partnera.

empatie: vcítění se do sdělení partnera

iniciační replika: sdělení, otázka či výzva, která rozhovor otevírá

kompliment: projev zdvořilosti a možnost, jak dát najevo uznání kvalit komunikačního partnera. Funkcí komplimentu je adresáta potěšit, povzbudit, někdy i uklidnit, navodit příjemnou atmosféru hovoru. Tomu odpovídají i přiměřené prostředky neverbální (pohled, úsměv, gesta) a paraverbální (intonace, tempo řeči apod.).

komunikace: sdělování informací, ale také postojů, citů, hodnot, představ a vztahu ke komunikačnímu partnerovi

pozitivní komunikace: komunikace, jejímž cílem je dosažení vzájemného porozumění a vedoucí k uspokojení všech komunikujících

verbální komunikace: základní způsob mezilidské komunikace založený na používání prostředků přirozeného jazyka

neverbální komunikace: mimoslovní sdělování založené na uplatňování nejazykových prostředků. Základní způsoby neverbální komunikace a jim odpovídající prostředky:

mimika — výrazy obličeje
pohledy — sdělování očima
kinezika — pohyby komunikantů
konfigurace všech částí těla — fyzické postoje
gestika — gesta
haptika — doteky
proxemika — přiblížení či oddálení komunikantů
úprava zevnějšku a prostředí
paraverbální komunikace — akustické projevy řeči, které nejsme schopni zapsat tradičními písemnými prostředky. Mezi základní paralingvální prostředky patří: intenzita hlasového projevu, tónová výška hlasu, barva hlasu, délka a rychlost projevu, pauzy v projevu, akustická náplň pauz, různé nepřesnosti — přeříkávání, zakoktávání ap.; intonace

konfliktní komunikace: Základem je nedostatek respektu a nedůvěra ke komunikačnímu partnerovi; neoprávněný pocit převahy nad ním, nedůvěra k informacím, které uvádí. V obsahové rovině se to často projevuje nezdůvodněnými soudy a nepodloženým zobecňováním. V rovině výrazové účastníci inklinují k expresívnímu vyjadřování: k řečnickým otázkám (kterými se navzájem záměrně provokují) i k expresívním prostředkům lexikálním a gramatickým, verbální vyjádření často doprovázejí i expresívními prostředky neverbálními a paraverbálními (vzrušenou gestikulací, zvýšenou silou a tónem hlasu, adekvátní mimikou, viz neverbální a paraverbální komunikace)

manipulativní komunikace: komunikace, jejímž cílem je přimět adresáta, aby vykonal něco, co by sám od sebe neudělal, aby zaujal postoj, který by jinak nezaujal. Změna v postoji či jednání adresáta je ku prospěchu produktora, zájem o prospěch adresáta je pouze předstíraný. Manipulátor se řídí svými aktuálními nebo dlouhodobými cíli

naslouchání: vcitování se do postojů a názorů komunikačního partnera, sdílení jeho zážitků, dojmů či starostí. Naslouchání výrazně posiluje kladný vztah mezi partnery, zatímco poslouchání rozvíjí hlavně intelekt člověka

negativní reakce mají následující rysy:

- nedůvěra a nedostatek respektu vůči komunikačnímu partnerovi, které jsou manifestovány prostředky verbálními i neverbálními
- nemístná soutěživost směřující k získání převahy nad komunikačním partnerem
- posilování negativních emocí, vyvolávání pocitu viny (výčitky)
- neopodstatněná generalizace nedostatků komunikačního partnera
- ironie, sarkasmus
- mlčení, změna tématu
- nezájem o projev komunikačního partnera, nedůvěra
- expresívní prostředky lexikální, syntaktické i neverbální

pedagogická komunikace: vzájemná výměna informací mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu, která slouží výchovně vzdělávacím cílům; hlavně komunikace mezi učitelem a žákem, dítětem a rodiči; **pozitivní pedagogická komunikace** — komunikace zajišťující příznivé klima pro výchovu a vzdělání, vytvářející soulad mezi učitelem a žáky a podněcující kooperaci mezi žáky

poslouchání: získávání věcných informací od komunikačního partnera. Jde především o racionální komunikaci, v níž se citově neangažujeme

pozitivní reakce se vyznačují:

- respektem a důvěrou vůči komunikačnímu partnerovi, které jsou dávány najevo prostředky verbálními i neverbálními
- vcítěním do problémů komunikačního partnera, snahou o zmírnění jeho negativních emocí a posílení emocí pozitivních
- nabídkou spolupráce při pozitivním řešení situace, která je tématem rozhovoru

reaktivní replika: promluva reagující na to, co bylo právě řečeno

slyšení: fyziologický proces, jehož podstatou je příjem zvukového signálu

účastníci rozhovoru: ten, kdo mluví (mlučí, autor, podavatel) a ten, kdo naslouchá (posluchač, adresát, příjemce). V rozhovoru se jejch komunikační role střídají.

základní činitelé řečové komunikace: motivace, záměr, předmět komunikace, vztah každého účastníka komunikace k předmětu komunikace, jejich emoční vyladění i vztahy k sobě navzájem, komunikační kód, kontext (situace), způsob kontaktu

kooperativní komunikace — Griceovy konverzační maximy:
zásady, pravidla či normy, kterými se v rozhovoru intuitivně řídíme, máme-li zájem na jeho plynulém a bezkonfliktním pokračování.

- **Maxima kvantity:** Buď tak informativní, jak je v dané fázi rozhovoru třeba, ale ne více, než je třeba.
- **Maxima kvality:** Říkej jen to, o čem jsi přesvědčen, že je to pravda.
- **Maxima relevance:** Formuluj svůj příspěvek tak, aby byl vzhledem k dané fázi rozhovoru relevantní.
- **Maxima způsobu:** Vyjadřuj se jasně, srozumitelně a jednoznačně, vyvaruj se mnohomluvnosti, dbej na přehlednost svého projevu.

B. Doporučená literatura

Beran, J.: *Psychoterapeutický přístup v klinické praxi.* Praha, H+H 1992
Godegroy, Ch. H. — Robert, L.: *Nauč se přesvědčovat.* Praha, Alternativa 1994
Hermochová, S.: *Metody aplikované sociální psychologie II.* Partnerské programy a partnerské hry. Praha 1989
Holasová, T.: *Umíte dobře mluvit?* Praha, H+H 1992
Křivohlavý, J.: *Jak si navzájem lépe porozumíme.* Praha, Svoboda 1988
Křivohlavý, J.: *Tajemství úspěšného jednání.* Praha, Grada 1995
Křivohlavý, J.: *Povídej, naslouchám.* Praha, Návrat 1993; *recenze vyšla v ČDS 1/96, s. 60n.*
Mareš, J. — Křivohlavý, J.: *Komunikace ve škole.* Brno, Masarykova univerzita 1995; *dvojí recenze vyšla v ČDS 3/93, s. 188 nn.*
Medzihorský, Š.: *Asertivita.* Praha, Elfa 1991
Nakonečný, M.: *Psychologie osobnosti.* Praha, Academia 1995
Plaňava, I.: *Jak (to) spolu mluvíme.* Brno, Masarykova univerzita 1992; *recenze s ukázkou vyšla v ČDS 2/93, s. 105nn.*
Vališová, A.: *Asertivita v rodině a ve škole.* Praha, H+H 1992
Vávra, V.: *Mluvíme beze slov.* Praha, Panorama 1990; *recenze vyšla v ČDS 1/96, s. 60*

-sň, in-

Esej:

Eisneriana čili o jazykových sloupcích

Proč se píší jazykové sloupky, když je tolik lidí nenávidí? Jazykovědcům se nelíbí, protože všechny sloupky jsou povrchní, zjednodušující a jejich autoři prokazují děsivé mezery v terminologii. Redaktorům se nelíbí, protože všechny sloupky se nimrají v detailech, komplikují očividné věci a jejich odborné hatmatilce většina čtenářů nerozumí. A co víc — ve sloupcích se ničeho objevného, nečekaného ani pěkného nedočkáme. Do seriózní práce má toto novinové čtivo stejně daleko jako do literárního eseje. Shrnuto: pro rozumného člověka je jazykový sloupek stejně nudný a monotónní jako detektivka, román pro služky nebo lidová pohádka.

Jestliže se o jazykové sloupky nezajímají rozumní lidé, kdo tedy? Pracovní hypotéza zní, že kolem sloupku, tohoto vyhoštěnce z vědy i z literatury, se sdružují lidé alespoň tak zvláštní jako kaktusáři nebo filatelisté.

Podívejme se nejprve na jeho **čtenáře**. Rozlišujeme dva hlavní proudy, „zvědavé penzisty" a „vynalézavou mládež".

Zvědavý penzista žádá od sloupků poučení. Jeho ideálem je řád, jeho otázka zní: *Jak je to správně?* Nemusí to být pochopitelně jen penzista, ale i učitel nebo státní úředník. V každém případě má dostatek volného času a dopisního papíru. Každý přestupek proti správnosti, kterou si velmi dobře pamatuje ze školy, se ho osobně dotýká a žádá jeho veřejné pranýřování. Své dopisy s oblibou zakončuje například: *Proboha, naučte se česky!* Mnoho zvědavých penzistů se nachází v exilu, odkud redakcím vyhrožují, že přemluví celou Kanadu k bojkotu jejich listů, pokud se v nich okamžitě nepřestane používat slovo Česko.

Vynalézavá mládež žádá od sloupků zábavu. Jejich ideálem je chaos, jejich otázka zní: *Dá se tomu říkat jinak?* Dávají přednost okrajovým zajímavostem: slepým uličkám brusičství, neologismům, nářečím a hantýrkám. Tak jako zvědavý penzista nemusí být starý, ani vynalézavá mládež nemusí být mladá. Říkávají *anžto* nebo *namoutěkutě* a často stráví příjemné odpoledne četbou Jakuba Hrona Metánovského.

Mezi **autory** sloupků nalézáme hned skupiny tři, „moudré demokraty", „slovoklestiče" a „poetické duše".

Moudrý demokrat má rád Pravidla 93 a věří, že *denním užíváním se prokáže, která varianta je správná.* Se svými čtenáři by chtěl mít rovnocenný, partnerský vztah. Je hrdý, když se ho ptají na radu. Nikdy neopomene vyjmenovat došlé

dopisy, aby redakce viděla, jak hojně je čten. Moudrý demokrat pracuje na libovolné katedře českého jazyka nebo v Ústavu pro jazyk český. Zvědavým penzistům připadá málo rázný, vynalézavá mládež se s ním nudí.

Slovoklestič je po nástupu generace Pravidel 93 dočasně zatlačen. *Do češtiny nám poslední dobou stále častěji proniká...*, začíná s oblibou své články. Ví naprosto přesně, kdo píše či mluví spisovně a kdo ne (má neomylně vycvičený sluch na pražsky vyslovené *e* nebo *i*), a svým čtenářům by to chtěl jednou provždy vtlouci do hlavy. Zvědaví penzisté ho za to milují. Slovoklestiče rozčiluje pronikání cizích slov do češtiny a nabadá všemožně k užívání českých synonym. Rád by vymýšlel přímo novotvary, ale stydí se. Slovoklestiči se stávají penzionovaní učitelé češtiny pro 1.-4. postupný ročník ZŠ.

Moudří demokraté i slovoklestiči jsou zastydlými básníky, podobně jako sportovní redaktoři: nové výrazy nacházejí *v češtinářských luzích a hájích* nebo se jim *rozletěly po vlastech českých*. Slovoklestičům cizí slova *rvou uši*.

Konečně třetí autorskou odrůdou je podivín čili poetická duše. Vyvolává mezi zvědavými penzisty paniku a vynalézavá mládež ho za to miluje. Dělává narážky na literaturu, kterou četl jen on sám, a buduje slovní hříčky, jimž rozumí jen on sám. O slově *takořka* dokáže napsat odstavec, o Tyršově tělocvičném názvosloví popíše tiskovou stranu. Zákony na ochranu jazyka ho přivádějí buď v nadšení, nebo v údě, ale rozhodně v něco z toho.

Nyní už je jasné, proč se píší jazykové sloupky, když je tolik lidí nenávidí: protože je tolik lidí miluje. Člověk se jen diví, proč na ně Čapek v Marsyasu zapomněl.

Tomáš Němeček

psáno jako zápočtový esej v semináři *Píšeme o jazyku pro laiky*

čeština doma a ve světě 2/96
O překládání

Několik nástrah při překládání z angličtiny do češtiny (H. Zahradníková) 72
Šroubovák v pudinku a crux philologorum (J. Šimandl) 75
Z historie: Gak překládal Šafařjk (-ndl-) 79
Ze současnosti: Pes v ringu. Povídka a její překlad (R. Blatná) 80

Recenze (1): Velikáni hudby a břídilové překladu (J. Rejzek) 82
Hvězda jitřní, jitřivá (-jš-) 83
Rešerše mimo kodifikaci (M. Červenka) 84
Misogloti na studiích a po nich (-im-) 85

Překlad pro film: Jazyková pragmatika a český dabing (J. Rakušanová) 86
Dabing: pragmatika, praxe, pragmatismus (E. Lavická) 89
Musíme v dabingu objevovat Ameriky? (-dl-) 92

Recenze (2): I na ztrátové ruštině se dá dnes vydělávat
aneb k čemu slouží Dvořákův Český hambář jazyka ruského (V. Mistrová) 93
Překlad a anekdota: Deutsch-tschechisches Witzbuch (-jpeš, jšim-) 95

Víte, jaký je původ některých nadávek? (-rej-) 97

Překlad strojový: Můžete mi to přeložit na počítači?
aneb Malá Skrupulózní Kontribuce o Posibilitách Kurentu
a o Perspectives Automatické Translace (A. Rosen) 99
Pár statistických údajů o překladu z češtiny do angličtiny (V. Smetáček) 106

Slovo mají překladatelé...
Smutný monolog o překládání Shakespeara (B. Hodek) 107
Na slovíčko, pane překladateli — 1. část (I. Bozděchová) 110
Čeština, jakou nepřeložíme: Vlk z Brd 114
... a tlumočníci: Neverbální komunikace při tlumočení? (I. Čeňková) 114

Češtinu srovnáváme: Hledejte češtinu za překladem (-man-) 117
Překladová cvičení při výuce jazyků (J. Králová-Kullová)
S vaničkou dítě (-man-)
Na úvod k otázkám transkripce (J. Šimandl)
Problémy vzájemné transkripce češtiny a korejštiny
— 1. část (Kwon Dže-il, A. Bytel) 123
Perintegrace v pornografickém duchu doby (V. Mistrová) 126
Ještě trochu latiny: Kterak se žáci gramatiku učívali (dl) 127
Soužití latiny s češtinou v Blahoslavově Gramatice (-šim-) 128

Čeština, kterou musíme překládat i Čechům (některým):
Přeložíme „tulendu?" Ze slovníčku argotu 1924 (J. Šimandl) 131
Taky vejráte jak tramvaj z remízy? (V. Staněk) 133
Tři momentky z Kladna (únor 1996) a něco o sezamu (-man-) 134

Čeština se obohacuje: Co se dnes všechno (ne)pije (-jš-) **135**
Bujný oř je mluva naše... (-vs-) **136**
Politická korektnost (-jš-) **136**
Telekomunikační tajemství (-fš-) **137**
Pět neznámých mužů známého původu
aneb Černé kroniky *před* a *po* (J. Homoláč) **137**
Soutěž, tentokrát morytátová **139**

Víte, že... (-jr-) **140**

Recenze (4): Slovník z velkolíhně neologismů
— recenze poněkud opožděná a nemístná, zato však on-line (I. Bozděchová) **141**
Máte stohovatelné huby? (ndl) **144**

Kurs pozitivní komunikace 10: Na závěr (-sň, in-) **145**

Esej: Eisneriana čili o jazykových sloupcích (T. Němeček) **148**